

प्रकरण III

व्यवहारांचे लेखापरीक्षण:
विशिष्ट विषय आधारित अनुपालन
लेखापरीक्षण

प्रकरण III

व्यवहारांचे लेखापरीक्षण: विशिष्ट विषय आधारित अनुपालन लेखापरीक्षण

वस्तु व सेवाकर विभाग

3.1 जीएसटी अंतर्गत ई-वे बिल प्रणालीवर विशिष्ट विषय आधारित अनुपालन लेखापरीक्षण

3.1.1 ई-वे बिलांचा परिचय

01 जुलै 2017 पासून लागू झालेल्या वस्तु व सेवा कर (जीएसटी) ने संपूर्ण देशभरात कर रचनेत एकसमानता सुनिश्चित केली ज्यामुळे राज्यांमध्ये वस्तूंची अडचण मुक्त वाहतूक सुलभ झाली. ई-वे बिल (ई-वे बिल) हा मालाच्या वाहतुकीसाठी आवश्यक असलेला एक दस्तऐवज आहे आणि मालाची वाहतूक करण्यापूर्वी त्याचा तपशील मिळविण्यासाठी संरचित केलेले आहे. संपूर्ण प्रक्रियेचे स्वयंचलन आणि मानकीकरण कर चुकवेगिरीला आळा घालण्यासाठी आणि जीएसटी संकलन वाढवण्यासाठी मदत करण्याच्या उद्देशाने होते. शासन संनियंत्रित कर प्रशासन प्रणालीधून निघून करदात्याद्वारे स्व-अहवालीत प्रणालीमध्ये बदल म्हणून ई-वे बिलाची कल्पना केली जाते.

महाराष्ट्र राज्यात 01 एप्रिल 2018 पासून ₹ 50,000/- पेक्षा जास्त किंमतीच्या वस्तूंच्या आंतरराज्यीय वाहतुकीसाठी ई-वे बिल लागू करण्यात आले. ₹ 1,00,000/- पेक्षा जास्त किंमतीच्या वस्तूंच्या राज्यांतर्गत वाहतुकीसाठी ई-वे बिल अनिवार्य करण्यात आले आणि 01 जुलै 2018 पासून त्याची अंमलबजावणी करण्यात आली.

3.1.2 ई-वे बिलांसाठी वापरली जाणारी माहिती प्रणाली

पुरवठ्यासंदर्भात किंवा पुरवठ्याव्यतिरिक्त इतर कारणांसाठी किंवा नोंदणीकृत नसलेल्या व्यक्तीकडून आवक पुरवठा झाल्यामुळे मालाच्या वाहतुकीची माहिती अपलोड करण्यासाठी ई-वे बिल सामायिक पोर्टल विकसित केले गेले. हे पोर्टल कर्नाटकातील राष्ट्रीय सूचना केंद्र (एनआयसी) द्वारे विकसित आणि व्यवस्थापित केले गेले.

समुचित अधिकारी¹ विविध कामे उदा. ई-वे बिलांची पडताळणी करणे, ई-वे बिलांची अवरुद्धता रोखणे, एमआयएस अहवाल पाहणे आणि ऍक्सेस करणे इत्यादि ई-वे बिल पोर्टलवर प्रवेश करून दोन मार्गांनी करू शकतात:-

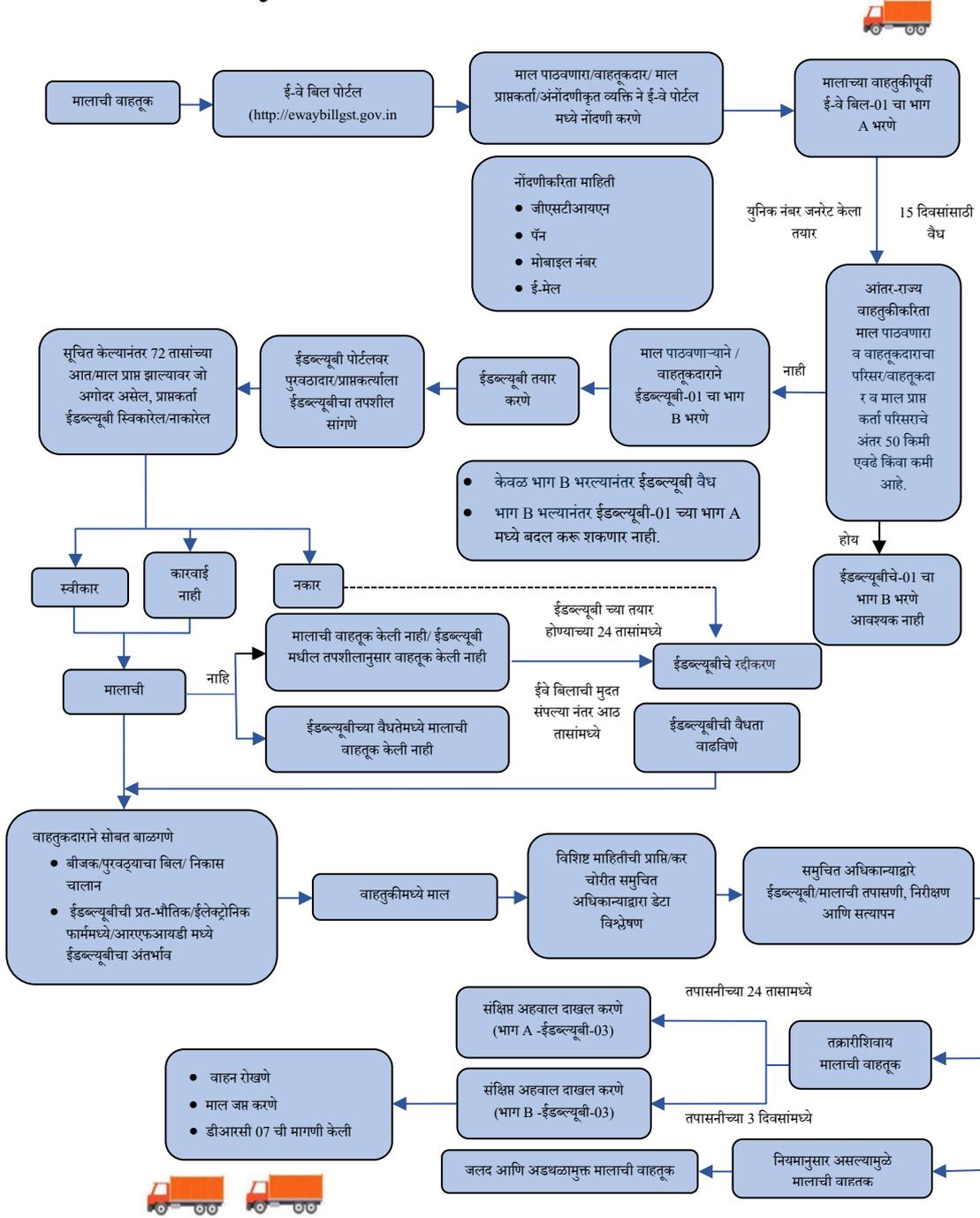
- (i) दिलेल्या लॉगिन क्रेडेन्शियल्सचा वापर करून वेब ब्राउझरद्वारे ई-वे बिल सामायिक पोर्टलमध्ये लॉग इन करून किंवा
- (ii) जीएसटीई-वे बिल प्रणाली मोबाइल ॲपमध्ये लॉग इन करून.

3.1.3 ई-वे बिल प्रणालीमध्ये समाविष्ट असलेल्या प्रक्रिया

महाराष्ट्र वस्तू व सेवा कर नियम (एमजीएसटी नियम), 2017 चा नियम 138, (वेळोवेळी सुधारित) ई-वे बिल यंत्रणेची तरतूद करते. ई-वे बिल प्रणालीमध्ये विविध प्रक्रियांचा समावेश आहे जसे की पोर्टलमध्ये आवश्यक व्यक्तींची नोंदणी करणे, ई-वे बिल तयार करणे, तयार केलेल्या ई-वे बिलांची मुदतवाढ, रद्दीकरण आणि फेटाळणी करणे इत्यादि. जीएसटी अंतर्गत ई-वे बिल प्रणालीची संपूर्ण प्रक्रिया ओघ आकृती 1 मध्ये दर्शविला आहे.

¹ एमजीएसटी अधिनियम, 2017 अंतर्गत पार पाडल्या जाणाऱ्या कोणत्याही कार्याच्या संबंधात समुचित अधिकारी म्हणजे आयुक्त किंवा राज्याचा अधिकारी ज्याला ते कार्य आयुक्तांनी सोपविले आहे.

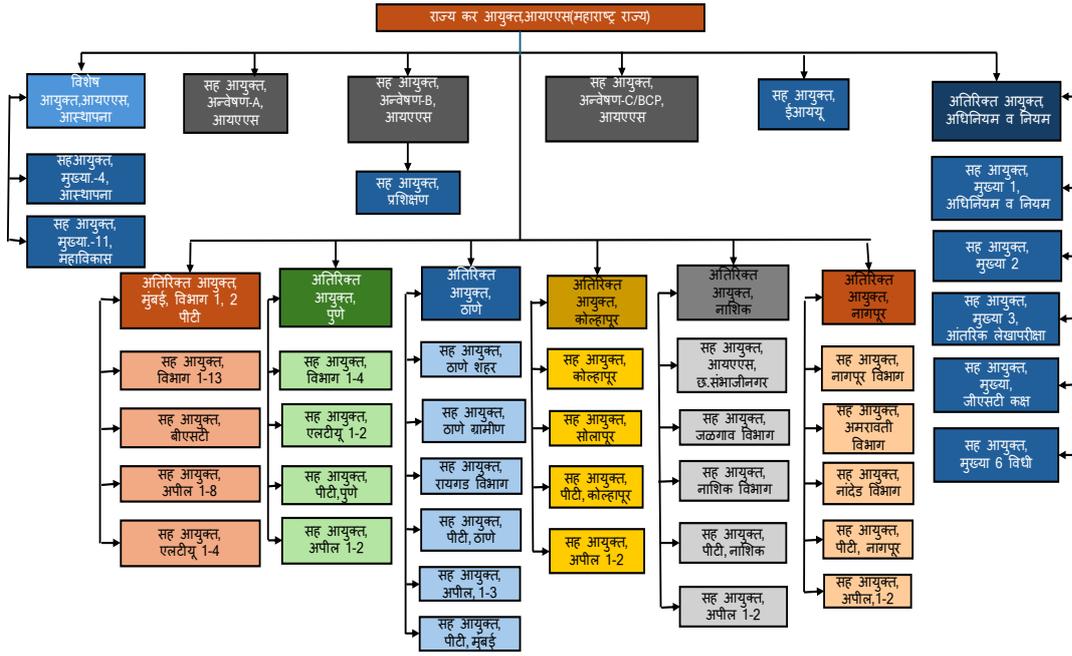
आकृती 1: ई-वे बिल यंत्रणा - प्रक्रिया ओघ आलेख

3.1.4 विभागाची संघटनात्मक संरचना

शासन स्तरावर वस्तू व सेवा कर विभागाचे कामकाज अतिरिक्त मुख्य सचिव, वित्त विभाग यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली आहे. राज्य कर आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य (सीएसटी) हे विभागाचे प्रमुख आहेत. संघटनात्मक मांडणी खाली आकृती-2 मध्ये चित्रित केली आहे:-

आकृती-2: संघटनात्मक संरचना

(स्रोत: महाजीएसटी.जीओव्ही.आयएन)

राज्य कर आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य हे राज्यात तपासणी मोहीम घेण्याकरिता योजना तयार करण्यासाठी जबाबदार आहेत आणि सह आयुक्त, सीमा तपासणी केंद्र (बीसीपी) त्याची अंमलबजावणी करतात. निवडक ठिकाणी तपासणीचे काम क्षेत्रीय सह आयुक्त (जेसी) कार्यालये त्यांच्या कार्यालयातील उपलब्ध कर्मचाऱ्यांकडून करून घेतात.

3.1.5 लेखापरीक्षण उद्दिष्टे

हे विशिष्ट विषय आधारित अनुपालन लेखापरीक्षण खालील लेखापरीक्षा उद्दिष्टांसह केले गेले:

- शासनाच्या महसूल हिताचे संरक्षण करण्यासाठी ई-वे बिल यंत्रणा प्रभावी आहे की नाही.
- ई-वे बिल तरतुदीची अंमलबजावणी करण्यासाठी विभागाचे प्रतिबंधात्मक/अंमलबजावणी क्रियाकलाप कार्यक्षम व प्रभावी आहेत की नाही.

3.1.6 लेखापरीक्षण निकष

जीएसटी अंतर्गत ई-वे बिल प्रणालीवरील एसएससीएचे खालील लेखापरीक्षण निकषांनुसार मूल्यमापन केले गेले आहे:

- महाराष्ट्र वस्तू व सेवा कर अधिनियम, 2017 (एमजीएसटी अधिनियम),

- महाराष्ट्र वस्तू व सेवा कर नियम, 2017 (एमजीएसटी नियम)
- महाराष्ट्र शासनाद्वारे जारी अधिसूचना / परिपत्रके .
- एनआयसी, सीबीआयसी आणि सीएसटीद्वारे जारी केलेले सल्ले / मानक कार्यचालन प्रक्रिया.

3.1.7 लेखापरीक्षण व्याप्ती

1 एप्रिल 2018 ते 31 मार्च 2022 या कालावधीतील ई-वे बिल पोर्टलमध्ये नोंदणीकृत व्यक्तींचे ई-वे बिल व्यवहार लेखापरीक्षणादरम्यान समाविष्ट करण्यात आले. लेखापरीक्षण कालावधीसाठी तयार केलेला ई-वे बिल डेटा वस्तू व सेवा कर नेटवर्क (जीएसटीएन) मधून काढला गेला आणि त्याचे विश्लेषण केले गेले. या लेखापरीक्षणासाठी फक्त रस्तामार्ग वाहतुकीचा विचार करण्यात आला होता. या लेखापरीक्षणाच्या कार्यक्षेत्रातून रेल्वे/विमानमार्ग/समुद्रमार्ग ई-वे बिलांना वगळण्यात आले होते.

लेखापरीक्षणाच्या व्याप्तीमध्ये ई-वे बिलाच्या संदर्भात विभागाची प्रतिबंधात्मक कार्ये उदा. वाहनांची तपासणी, दस्तऐवजांची पडताळणी, वस्तूंची तपासणी आणि त्यावर केलेली कारवाई यांचे मूल्यमापन देखील समाविष्ट आहे.

3.1.8 लेखापरीक्षण नमुना व कार्यपद्धती

या एसएससीएसाठी एक समस्या-केंद्रित दृष्टीकोन वापरण्याचा प्रयत्न केला गेला कारण जीएसटी अंतर्गत ई-वे बिल तयार करणे ही वस्तूंच्या कोणत्याही वाहतुकीपूर्वी कमाल मर्यादेच्या अधीन आवश्यक अट आहे. 10 विभागांतर्गत² 51 करदात्यांशी संबंधित एकूण 160 ई-वे बिल लेखापरीक्षण उद्दिष्ट-1 साठी नमुना म्हणून घेण्यात आले. 51 करदात्यांच्या निवडक नमुन्यात जिथे कुठे विसंगती निदर्शनास आली, तेव्हा अनुपालनाचे सत्यापन करण्याकरिता या करदात्यांनी तयार केलेल्या सर्व ई-वे बिलांची पडताळणी केली गेली.

लेखापरीक्षण उद्दिष्ट-2 ने अंमलबजावणी/प्रतिबंधात्मक क्रियाकलापांशी संबंधित समस्यांचे उदा. कार्यचालनात्मक तयारी, करचोरी-विरोधी उपायांची परिणामकारकता आणि विभागांतर्गत व आंतर-विभाग समन्वय यांचे मूल्यमापन केले. लेखापरीक्षण उद्दिष्ट-2 साठी, सीएसटी, महाराष्ट्र अंतर्गत असलेल्या 31 नोडल कार्यालयांपैकी 20 टक्के नोडल कार्यालये म्हणजेच सहा कार्यालये³

² मुंबई एलटीयू-1, ठाणे शहर, ठाणे ग्रामीण, रायगड, नाशिक, पुणे-1, पुणे-4, औरंगाबाद, कोल्हापूर आणि नागपूर

³ मुंबई नोडल-1, मुंबई नोडल-10, ठाणे शहर, नाशिक, पुणे-3 व औरंगाबाद

स्तरीकृत नमुना पद्धतीचा वापर करून नमुना म्हणून घेण्यात आले. सहा नोडल कार्यालयांमधून, तपासणी दरम्यान या कार्यालयांनी नोंदवलेल्या 907 प्रकरणांपैकी, 196 प्रकरणे स्तरीकृत नमुना पद्धतीचा⁴ वापर करून तपशीलवार लेखापरीक्षणासाठी घेण्यात आली.

3.1.9 अभिस्वीकृति

सचिव (वित्तीय सुधारणा), वित्त विभाग आणि राज्य कर आयुक्त यांच्यासमवेत एक प्रवेश बैठक आयोजित करण्यात आली (फेब्रुवारी 2023) ज्यामध्ये लेखापरीक्षण उद्दिष्टे व नमुना यावर चर्चा करण्यात आली. जून-डिसेंबर 2023 दरम्यान लेखापरीक्षण करण्यात आले. सचिव (वित्तीय सुधारणा), वित्त विभाग आणि राज्य कर आयुक्त यांच्यासमवेत निर्गमन बैठक आयोजित करण्यात आली होती (जून 2024) ज्यामध्ये एसएससीएच्या निष्कर्षावर चर्चा करण्यात आली. विभागाची मते/टिप्पण्या, संबंधित परिच्छेदांमध्ये जिथे लागू असतील तिथे समाविष्ट आहेत.

लेखापरीक्षणादरम्यान सचिव (वित्तीय सुधारणा), वित्त विभाग, राज्य कर आयुक्त व विभागांचे सह आयुक्त आणि क्षेत्रीय स्तरावरील अधिकारी यांनी दिलेले सहकार्य व सहाय्य लेखापरीक्षण अभिस्वीकृत करते.

लेखापरीक्षण निष्कर्ष

लेखापरीक्षण निष्कर्षाचे दोन परिप्रेक्ष्य उदा. महसुलाचे संरक्षण करण्यासाठी ई-वे बिल प्रणालीची परिणामकारकता आणि विभागाच्या अंमलबजावणी कार्यात लक्षात आलेल्या कमतरता यामध्ये वर्गीकरण करण्यात आले आहे.

3.1.10. लेखापरीक्षण उद्दिष्ट 1 - शासनाच्या महसुली हिताचे संरक्षण करण्यासाठी ई-वे बिल यंत्रणा प्रभावी आहे की नाही

ई-वे बिल हा मालाच्या वाहतुकीसाठी आवश्यक असलेला एक दस्तऐवज आहे आणि मालाची वाहतूक करण्याआधी त्याचा तपशील प्राप्त करण्यासाठी संरचित केलेले आहे. जावक पुरवठ्यासाठी तयार केलेले ई-वे बिल बिजकावर

⁴ 31 विभाग कार्यालये तपासणी प्रकरणांच्या संख्येनुसार उतरत्या क्रमाने मांडण्यात आली आणि 16 व्या क्रमांकावर मध्यक घेऊन दोन विभागांमध्ये विभागण्यात आली. वरच्या 15 मधील तीन विभागांचे आणि खालच्या 15 मधील तीन विभागांचे नमुने निवडण्यात आले. प्रत्येक विभागातील तपासणी केलेली प्रकरणे आयडीईए सॉफ्टवेअरद्वारे यादृच्छिक नमुन्याचा वापर करून निवडण्यात आली.

आधारित आहेत आणि बीजक तपशील त्यांच्या जीएसटी विवरणामध्ये नोंदवणे आवश्यक आहे.

51 करदात्यांच्या 2018-22 या वर्षाच्या अभिलेख्यांची सविस्तर तपासणी करून 51 करदात्यांच्या बाबतीत वस्तुनिष्ठ लेखापरीक्षण⁵ करण्यात आले, ज्याने तक्ता-1 मध्ये तपशीलवार सांगितल्याप्रमाणे कमतरतेचा विस्तार आणि परिणामी महसूल परिणाम निदर्शनास आणला:

तक्ता - 1: नमुना प्रकरणांमध्ये निरीक्षणांचा तपशील

अ. क्र.	निरीक्षणाचे स्वरूप	करदात्यांची संख्या	समाविष्ट कर (₹ कोटीमध्ये)
1	रद्द झालेल्या करदात्यांद्वारा ई-वे बिले तयार करणे	43	96.85
2	निरंक विवरण दाखल केलेल्या करदात्यांद्वारा ई-वे बिल तयार करणे	5	3.53
3	जीएसटी विवरण दाखल न करणाऱ्यांद्वारे ई-वे बिल तयार करणे	9	0.72
4	सारख्या बीजकावर अनेक ई-वे बिल तयार करणे	7	0.14
5	अवैध वाहनांमधून होणाऱ्या व्यवहारांसाठी ई-वे बिल तयार करणे	4	2.36
6	करदात्यांद्वारा निर्माण केलेले असामान्य उच्च मूल्य ई-वे बिल	6	--
7	माल प्रेषनकर्त्यासमान पॅन क्रमांक असलेल्या मालप्राप्तकर्त्याला माल प्राप्त न होणे	8	1.56
8	ई-वे बिल पडताळणी दरम्यान कर व दंडाची मागणी न करणे /कमी करणे	27	0.20
9	शासकीय खात्यात कर व दंडाचे विलंबित प्रदान	5	0.05

खालील परिच्छेदांमध्ये निरीक्षणांची तपशीलवार चर्चा केली आहे.

3.1.10.1 रद्द झालेल्या करदात्यांद्वारा ई-वे बिल तयार करणे.

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 29 नुसार, नोंदणीकृत व्यक्तीने अधिनियमाच्या तरतुदींचे उल्लंघन केले असेल किंवा विशिष्ट कालावधीचे विवरण दाखल केले नसेल किंवा लबाडीने, हेतूपूरस्सर असत्य कथन करून किंवा वस्तुस्थिती लपवून नोंदणी प्राप्त केली असेल तर, समुचित अधिकारी स्वतःच्या प्रस्तावावर किंवा नोंदणीकृत व्यक्तीने दाखल केलेल्या अर्जावर, कोणत्याही पूर्वलक्षी तारखेसह, अश्या तारखेपासून, योग्य वाटेल तेव्हापासून नोंदणी रद्द करू शकतो. या कलमाअंतर्गत नोंदणी रद्द केल्याने या अधिनियमाअंतर्गत कर आणि इतर देणी प्रदान करण्याच्या व्यक्तीच्या दायित्वावर परिणाम होणार नाही. पुढे, एमजीएसटी नियम, 2017 च्या नियम 22(3) नुसार, समुचित कार्यालये

⁵ वस्तुनिष्ठ लेखापरीक्षण म्हणजे कारण विश्लेषणासाठी आणि त्यावर आवश्यक कारवाई निश्चित करण्यासाठी संबंधित अभिलेख्यांची तपशीलवार तपासणी होय.

करदात्याला कोणताही कर, व्याज किंवा दंडाची थकबाकी प्रदान करण्याचे निर्देश देऊन अधिसूचित करतील.

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की 10 विभागांतर्गत 51 करदात्यांपैकी, 43 करदात्यांचे नोंदणीकरण रद्द करण्यात आले होते, तथापि, करदात्यांनी रद्दीकरणाच्या तारखेनंतर खालील तपशीलाप्रमाणे ई-वे बिल तयार केले.

(i) 43 करदात्यांपैकी, 11 करदात्यांची नोंदणी विभागाने रद्द केली (एका प्रकरणात⁶, करदात्यांनी विनंती केल्यावर नोंदणी रद्द करण्यात आली तर 10 करदात्यांची नोंदणी समुचित अधिकाऱ्यांनी अश्या कारणामुळे जसे की सतत सहा महिने विवरण सादर करण्यात अयशस्वी होणे किंवा व्यवसाय सुरू न करणे किंवा व्यवसायाच्या ठिकाणाहून व्यवसाय न करणे यामुळे स्वतःहून रद्द केल्या). सर्व प्रकरणांमध्ये, नोंदणीच्या तारखेपासून 8 महिने ते 69 महिन्यांच्या पूर्वलक्षी तारखेपासून नोंदण्या रद्द करण्यात आल्या. या दरम्यानच्या काळात, करदाते सक्रिय होते आणि व्यवसाय क्रियाकलाप करत होते, कारण त्यांनी या कालावधीत ई-वे बिल तयार केले होते. या 11 करदात्यांनी ₹ 28.98 कोटींचे मूल्यांकन करण्यायोग्य मूल्य आणि ₹ 4.19 कोटींचे कर दायित्व असलेले 132 ई-वे बिल तयार केले होते (**परिशिष्ट 3.1.1**).

तथापि, समुचित अधिकाऱ्यांनी या कालावधीत केलेल्या पुरवठ्याची दखल घेतली नाही आणि नोंदणी रद्द करताना करदात्यांकडून प्रदेय असलेला कर निश्चित केला नाही आणि मागणी केली नाही ज्यामुळे ₹ 4.19 कोटींचा कर आणि लागू असलेले व्याज वसूल झाले नाही.

लेखापरीक्षणाने निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (जुलै 2023 ते सप्टेंबर 2023), विभागाने कळवले (जुलै 2023 ते एप्रिल 2024) की दोन प्रकरणांमध्ये डीआरसी 07 जारी करण्यात आला होता तर इतर दोन प्रकरणांमध्ये कलम 63 अंतर्गत नोटीसा जारी करण्यात आल्या होत्या. एका प्रकरणात, असे सांगण्यात आले की लेखापरीक्षण निरीक्षण तपासले जात होते. सहा प्रकरणांमध्ये, असे उत्तर देण्यात आले की करदात्यांच्या नोंदणी रद्द करण्यात आल्यापासून, कोणताही आयटीसी हस्तांतरित करण्यात आला नाही.

एक प्रकरण खाली दिले आहे:

⁶ जीएसटी क्रमांक 27 XXXXXXXXXXX1ZP

लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की ठाणे ग्रामीण विभाग (नवीन विभाग-मीरा-भायंदर⁷) मध्ये वसई-703 प्रभार⁸ अंतर्गत एका करदात्याची (जीएसटीआयएन क्रमांक 27XXXXXXXXX1ZP) नोंदणी 12 एप्रिल 2021 रोजी सुरुवातीपासून म्हणजे 3 डिसेंबर 2020 पासून रद्द केली होती. करदात्याने डिसेंबर 2020 आणि जानेवारी 2021 मध्ये ₹ 13.49 कोटी किंमतीच्या ₹ 2.42 कोटीचे कर दायित्व असलेल्या वस्तूंच्या वाहतुकीसाठी 20 ई-वे बिल तयार केले होते. करदात्याने डिसेंबर 2020 महिन्यासाठी जीएसटीआर 3B आणि जीएसटीआर 1 देखील दाखल केले होते. तथापि, समुचित अधिकाऱ्याने डिसेंबर 2020 ते जानेवारी 2021 दरम्यान तयार केलेल्या ई-वे बिलांची दखल घेतली नाही आणि रद्दीकरण आदेश जारी करताना कर थकबाकीची मागणी केली नाही. तसेच, करदात्याकडून पुरवठा प्राप्तकर्त्याकडून आयटीसी वसूल करण्यासाठी कोणतीही कारवाई केली गेली नाही.

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (ऑगस्ट 2023), जेसी, ठाणे ग्रामीणने सांगितले (सप्टेंबर 2023) की करदात्याची नोंदणी पूर्वलक्षी प्रभावाने रद्द करण्यात आली होती आणि करदात्याने जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 3B दाखल केले नसल्याने, आयटीसी प्रत्यावर्तीत करण्याचा प्रश्न उद्भवत नाही.

उत्तर पूर्णपणे मान्य नाही, कारण जीएसटी पोर्टलवरील करदात्याच्या प्रोफाइलमध्ये असे दिसून आले की करदात्याने डिसेंबर 2020 महिन्यासाठी जीएसटीआर 3B आणि जीएसटीआर 1 दाखल केले होते. तसेच, करदात्याने जारी केलेल्या बीजकाच्या आधारे प्राप्तकर्ता आयटीसी घेऊ शकला आणि आयटीसी अपात्र असल्याने प्राप्तकर्त्याकडून तो वसूल करावयाची आवश्यकता आहे. या दोन्ही बाबींवर समाधानकारक उत्तर सादर केले नाही.

शिफारस 1: पूर्वलक्षी प्रभावाने रद्द करण्याच्या बाबतीत करदात्यांनी केलेल्या पुरवठ्याची दखल घेण्यासाठी आणि त्यानुसार कर थकबाकी व व्याज निश्चित करण्यासाठी आणि रद्दीकरण आदेशात त्याची मागणी करण्यासाठी शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना योग्य सूचना द्याव्यात.

⁷ ऑगस्ट 2024 मध्ये एमजीएसटी विभागाच्या पुनर्रचनेमुळे अधिकारक्षेत्र विभाग बदलण्यात आला.

⁸ राज्य कर अधिकारी (एसटीओ) यांच्या नेतृत्वाखालील सीएसटी विभागातील प्रभार हा प्रशासनाचा सर्वात लहान यूनिट आहे.

(ii) सीएसटी, महाराष्ट्र राज्य यांनी जारी केलेल्या परिपत्रकानुसार⁹, (नोव्हेंबर 2019), जो करदाता वस्तू किंवा सेवांचा प्रत्यक्ष पुरवठा न करता अपात्र आयटीसी हस्तांतरित करण्यासाठी बीजक जारी करतो किंवा फसवणूक, जाणूनबुजून चुकीचे विधान किंवा तथ्ये दडपून नोंदणी मिळवतो किंवा फसव्या हेतूने नोंदणी मिळवतो, अशा करदात्यांना बोगस करदाते (एनजीटीपी) असे म्हणतात. परिपत्रकात असे नमूद केले आहे की नोडल अधिकाऱ्यांनी एनजीटीपी ओळखण्यासाठी करदात्यांची पडताळणी करावी. एनजीटीपी म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या करदात्यांची माहिती आर्थिक गुप्तचर युनिट (ईआययू) सोबत शेअर केली जाते जी अशा एनजीटीपींची यादी तयार करते व संग्राहक म्हणून काम करते व यादी महाविकासांना¹⁰ पाठवते आणि महाविकास ही यादी महाजीएसटी पोर्टलवर¹¹ प्रकाशित करतात. तथापि, मूळ पुरावे नोडल अधिकाऱ्यांच्या ताब्यात राहतील जो कायद्यानुसार सर्व कारवाई करेल.

विविध कारणे देऊन विभागाने 43 करदात्यांपैकी, 32 करदात्यांना एनजीटीपी¹² म्हणून ओळखण्यात आले आणि त्यांची नोंदणी सुरुवातीपासूनच रद्द करण्यात आली. या करदात्यांनी त्यांची नोंदणी रद्द केल्याच्या तारखेनंतर ₹ 637.32 कोटी किंमतीचे पुरवठा असलेले आणि ₹ 92.66 कोटीचे कर दायित्व असलेले 3,577 ई-वे बिल तयार केले (**परिशिष्ट-3.1.2**). तथापि, या करदात्यांकडून पुरवठा प्राप्तकर्त्यांकडून आयटीसी वसूल करण्यात आला नाही.

लेखापरीक्षणाने निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (जुलै 2023 ते सप्टेंबर 2023), विभागाने उत्तर दिले (जुलै 2023 ते एप्रिल 2024) की 15 प्रकरणांमध्ये करदात्यांना एनजीटीपी घोषित केल्यामुळे, कोणताही आयटीसी हस्तांतरित करण्यात आला नाही. एनजीटीपीची घोषणा प्राप्तकर्त्यांना आयटीसी घेण्यास प्रतिबंधित करत नसल्याने हे उत्तर मान्य नाही.

⁹ अंतर्गत परिपत्रक 38A, 2019 दिनांक 21 नोव्हेंबर 2019.

¹⁰ महाविकास - महाराष्ट्र विक्रिकर ऑटोमेशन सिस्टीमचे संक्षिप्त रूप जे 2006 पासून सुरू झाले, जे डीलरला पूर्वीच्या व्हॅट व्यवस्थेअंतर्गत संगणकीकृत टीआयएन वाटप पत्र मिळविण्यास मदत करण्यासाठी होते. जीएसटीसाठीही हेच वापरले जात आहे.

¹¹ हे पोर्टल राज्यातील व्यवसायांसाठी जीएसटी विवरण दाखल करण्याची आणि प्रदान करण्याची प्रक्रिया सुलभ करण्यासाठी संरचित केलेले आहे. हे पोर्टल विद्यमान जीएसटीएन पोर्टलशी संलग्न केले आहे आणि व्यवसायांना त्यांचे जीएसटी फाइलिंग आणि प्रदान ट्रॅक करण्यास अनुमती देते.

¹² व्यक्ती घोषित व्यवसायाच्या ठिकाणावरून कोणताही व्यवसाय करत नाही; लबाडीने, हेतुपुरस्सर असत्य कथन करून किंवा वस्तुस्थिती लपवून नोंदणी प्राप्त केली आहे; करदाता व्यवसायाच्या मुख्य ठिकाणी गैर-कार्यरत असल्याचे/ अस्तित्वात नसल्याचे आढळले.

पाच प्रकरणांमध्ये, असे सांगितले गेले की करदात्यांची माहिती ईआययूला पाठवण्यात आली. आयटीसी प्रत्यावर्तीत करण्यासाठी केलेल्या कारवाईबद्दल समाधानकारक उत्तर मिळाले नाही.

सात प्रकरणांमध्ये, असे सांगितले की आयटीसी प्रत्यावर्तीत करण्यासाठी अधिकारक्षेत्रीय कर अधिकाऱ्यांना पत्रे पाठवण्यात आली होती. तथापि, सर्व प्रकरणांमध्ये लेखापरीक्षणाने निदर्शनास आणून दिल्यानंतर पत्रे जारी करण्यात आली होती.

एका प्रकरणात, असे उत्तर देण्यात आले की आयटीसी अवरुद्ध केला जाईल तर दुसऱ्या प्रकरणात असे सांगितले की जीएसटीआर 1 दाखल न केल्यामुळे कोणताही आयटीसी हस्तांतरित करण्यात आला नाही.

तीन प्रकरणांमध्ये, प्राप्तकर्त्याकडून क्रेडिट प्रत्यावर्तीत करण्याबाबत कोणतेही उत्तर देण्यात आले नाही.

पुढे, 32 प्रकरणांपैकी, 12 प्रकरणांमध्ये, असे सांगितले की करदात्यांना एनजीटीपी म्हणून घोषित केल्यामुळे, जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 3B चा तपशील बीओ पोर्टलवर¹³ उपलब्ध नव्हता. परिपत्रकानुसार, नोडल अधिकाऱ्याला सर्व माहिती ठेवायची असते म्हणून हे उत्तर मान्य नाही.

एक प्रकरण खाली दिले आहे:

लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की ठाणे ग्रामीण विभाग (नवीन विभाग¹⁴-मीरा-भायंदर) मधील वसई-501 प्रभाऱ्यांतर्गत एका करदात्याला (जीएसटीआयएन क्रमांक 27XXXXXXXXX1ZN) एनजीटीपी घोषित केल्यामुळे नोंदणी 28 डिसेंबर 2021 रोजी सुरुवातीपासून म्हणजे 26 नोव्हेंबर 2020 पासून रद्द करण्यात आली. करदात्याने जानेवारी, जून, जुलै आणि ऑक्टोबर 2021 मध्ये ₹ 21.65 कोटींचे कर दायित्व असलेल्या ₹ 120.30 कोटींच्या वस्तूंच्या वाहतुकीसाठी 294 ई-वे बिल तयार केले होते. करदात्याने नोव्हेंबर 2020 ते सप्टेंबर 2021 दरम्यान ₹ 37.60 कोटींच्या वस्तूंच्या करपात्र मूल्यासाठी आणि ₹ 6.76 कोटींच्या कर दायित्वासाठी जीएसटीआर 3B देखील दाखल केला होता. जीएसटी पोर्टलवरील कर प्रोफाइलवरून दिसून येते की करदात्याने डिसेंबर 2020, जानेवारी, फेब्रुवारी, जून, जुलै, ऑगस्ट आणि सप्टेंबर 2021 या महिन्यांसाठी जीएसटीआर 1 दाखल केले परंतु जीएसटीआर

¹³ बीओ (बँक ऑफिस) - जीएसटी विभागात सर्व कार्यात्मक कामांसाठी वापरली जाणारी बँकएंड प्रणाली.

¹⁴ विभागाच्या पुनर्रचनेमुळे अधिकारक्षेत्र विभाग बदलण्यात आला.

1 विवरण विभागाच्या बीओ पोर्टलवरून डाउनलोड करता आले नाहीत, कारण ते बीओ पोर्टलवर उपलब्ध नव्हते. करदात्याकडून पुरवठा प्राप्तकर्त्याकडून आयटीसी वसूल करण्यासाठी कोणतीही कारवाई करण्यात आली नसल्याचे देखील निदर्शनास आले.

सदरील प्रकरण निदर्शनास आणून दिल्यावर (ऑगस्ट 2023), जेसी, ठाणे ग्रामीणने सांगितले (सप्टेंबर 2023) की नोंदणी सुरुवातीपासूनच रद्द करण्यात आली होती, त्यामुळे बीओ प्रणालीवरील तपशील उपलब्ध नव्हता. पुढे असेही सांगण्यात आले की नोंदणी सुरुवातीपासूनच रद्द करण्यात आली होती आणि पुढील आवश्यक कारवाईसाठी फोल्डर ईआययूकडे पाठवण्यात आले होते. या कारवाईमुळेच शासकीय महसूल सुरक्षित झाला.

वरील उत्तर मान्य नाही, कारण केवळ करदात्याला एनजीटीपी घोषित केल्याने महसूल सुरक्षित होत नाही आणि विभागाने करदात्याकडून पुरवठा प्राप्तकर्त्याकडून आयटीसी वसूल करण्यासाठी कारवाई करणे आवश्यक आहे. तसेच, योग्य कारवाई करण्यासाठी आणि प्रकरणाचे समुचित निरीक्षण करण्यासाठी एनजीटीपीशी संबंधित डेटा बीओ पोर्टलवर उपलब्ध असावा.

शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की बनावट संस्था शोधण्यासाठी राज्याने एक व्यापक दृष्टिकोन स्वीकारला होता आणि करदात्याला एनजीटीपी घोषित केल्यावर आयटीसी वसूल करण्याची प्रक्रिया सुरु होते. पुढे असेही सांगितले की एनजीटीपीनी हस्तांतरित केलेला आयटीसी ज्या अंतिम लाभार्थ्यांनी घेतला होता त्यांच्याकडून वसूल करण्याची प्रक्रिया विभागाने सुरु केली होती.

शिफारस 2: अंतिम प्राप्तकर्त्याकडून आयटीसी वसूल करण्यासाठी उचित कारवाई करण्यासाठी शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना योग्य सूचना जारी करणे आवश्यक आहे. तसेच, बीओ पोर्टलवर एनजीटीपी डेटा उपलब्ध नसल्याच्या मुद्द्याची तपासणी करावी आणि योग्य कारवाई करावी.

3.1.10.2 निरंक विवरण दाखल करणाऱ्या करदात्यांनी ई-वे बिल तयार करणे

एमजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या कलम 37 सह एमजीएसटी नियम, 2017 च्या नियम 59(1) नुसार, नियमित करदात्यांनी जीएसटीआर 1 मध्ये जावक पुरवठ्याची माहिती द्यावी. शिवाय, अधिनियमाच्या कलम 39 नुसार, त्यांना वस्तू किंवा सेवा किंवा दोन्हीच्या आवक आणि जावक पुरवठ्याची माहिती, घेतलेला इनपुट टॅक्स क्रेडिट, प्रदेय कर, प्रदान केलेला कर याची माहिती विवरण जीएसटीआर 3B मध्ये देणे आवश्यक आहे. अधिनियमाच्या कलम 63 सह कलम

61, विवरणाची तपासणी करण्यासाठी आणि कर दायित्वाचे मूल्यांकन करण्यासाठी समुचित अधिकाऱ्याला आदेश देते.

लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की लेखापरीक्षण कालावधीत 'निरंक' विवरण दाखल करणाऱ्या पाच करदात्यांनी ₹ 24.38 कोटी किंमतीच्या ₹ 3.53 कोटींचे कर परिणाम असलेल्या वस्तूंच्या वाहतुकीसाठी 38 ई-वे बिल तयार केले होते (परिशिष्ट-3.1.3). अशाप्रकारे, ई-वे बिलावरून स्पष्ट होते की करदात्याने पुरवठा केला परंतु 'निरंक' विवरण दाखल केले ज्यामुळे ₹ 3.53 कोटी कर प्रदान केला गेला नाही जो त्यावर लागू असलेल्या व्याजासह वसूल करण्यायोग्य होता.

सदरील बाब निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (जुलै 2023 ते सप्टेंबर 2023), विभागाने उत्तर दिले (ऑगस्ट 2023 ते एप्रिल 2024) की एका प्रकरणात डीआरसी 07 जारी करण्यात आला होता आणि दुसऱ्या प्रकरणात सर्वोत्तम निर्णय मूल्यांकन केले गेले होते आणि डीआरसी 14 जारी करण्यात आला होता. उर्वरित तीन प्रकरणांमध्ये, असे सांगितले गेले की रद्दीकरण पूर्वलक्षी तारखेपासून प्रभावी केल्याने, कोणताही आयटीसी हस्तांतरित करण्यात आला नाही. तथापि, या करदात्यांकडून कर व व्याज वसूल करण्यासाठी केलेल्या कारवाईबद्दल या प्रकरणांमध्ये कोणतीही माहिती प्रदान करण्यात आली नाही.

एक प्रकरण खाली दर्शविले आहे:

रायगड विभागात घणसोली-501 प्रभारांतर्गत करदात्याची (जीएसटीआयएन क्रमांक 27XXXXXXXXXX1ZE) नोंदणी 15 फेब्रुवारी 2020 पासून 8 डिसेंबर 2022 रोजी स्वतःहून रद्द करण्यात आली कारण करदाता व्यवसायाच्या ठिकाणी उपलब्ध नव्हता. लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की करदात्याने एप्रिल 2022 मध्ये ₹ 12.02 कोटी किंमतीच्या ₹ 1.44 कोटी कर परिणामाच्या वस्तूंच्या वाहतुकीसाठी 12 ई-वे बिल तयार केले होते. जीएसटी पोर्टलवरील करदात्याच्या प्रोफाइलनुसार, करदात्याने एप्रिल ते ऑगस्ट 2020 या कालावधीसाठी जीएसटीआर 1 आणि एप्रिल ते सप्टेंबर 2020 या महिन्यांसाठी जीएसटीआर 3B दाखल केले होते परंतु हे विवरण विभागाच्या बीओ पोर्टलवरून डाउनलोड करता येऊ शकले नाहीत, कारण ते बीओ पोर्टलवर उपलब्ध नव्हते. असेही निदर्शनास आले की, रद्दीकरण आदेश जारी करताना, समुचित अधिकाऱ्याने जीएसटीआर 1 मध्ये दर्शविल्यानुसार तयार केलेले ई-वे बिल आणि विक्रीची दखल घेतली नाही आणि करदात्याकडून कर थकबाकीची मागणी केली नाही.

निदर्शनास आणून दिल्यावर (ऑगस्ट 2023), जेसी, रायगड यांनी सांगितले (ऑगस्ट 2023) की करदात्याने आयटीसी हस्तांतरित करण्यासाठी ई-वे बिल तयार केले असावे, परंतु नोंदणी सुरुवातीपासूनच रद्द झाल्यामुळे, आयटीसी विक्रेत्याकडे जाणार नाही. असेही सांगण्यात आले की जीएसटीआर 1 आणि 3B बीओ पोर्टलवरून डाउनलोड करता येऊ शकले नाही.

उत्तर मान्य नाही कारण नोंदणी सुरुवातीपासूनच रद्द केल्याने प्राप्तकर्त्यांना आयटीसीचे हस्तांतरण रोखले जात नाही आणि विभागाने करदात्याकडून पुरवठा प्राप्तकर्त्यांकडून आयटीसी वसूल करण्यासाठी कारवाई करणे आवश्यक आहे.

3.1.10.3 ई-वे बिल तयार करणे आणि जीएसटी विवरण दाखल न करणे

एमजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या कलम 37 सह एमजीएसटी नियम, 2017 चा नियम 59(1) अभिप्रेत करते की, जीएसटीआर 1 प्रपत्रात सर्व बाह्य पुरवठ्यांचा तपशील सादर करण्यात येईल. एमजीएसटी नियम, 2017 चा नियम 138E, नोंदणीकृत व्यक्ती ज्याने विहित सलग कालावधीसाठी¹⁵ संबंधित जीएसटी विवरण दाखल केले नाहीत त्या बाबतीत ई-वे बिल तयार करण्यास प्रतिबंधित करते. या संदर्भात स्वयं-तपासणी कार्यात्मकता डिसेंबर 2019 पासून ई-वे बिल सामाईक पोर्टलमध्ये सक्षम करण्यात आली.

लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की लेखापरीक्षण कालावधीच्या या महिन्यांत ई-वे बिल तयार करूनही नऊ करदात्यांनी अनेक महिने विवरण दाखल केले नाहीत. या करदात्यांनी एमजीएसटी अधिनियमांतर्गत आवश्यक विवरण दाखल न करता ₹ 4.90 कोटी किंमतीच्या ₹ 0.72 कोटींचा कर परिणाम असलेल्या वस्तूंच्या वाहतुकीसाठी 97 ई-वे बिल तयार केले (**परिशिष्ट 3.1.4**).

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (जुलै 2023 ते सप्टेंबर 2023), विभागाने उत्तर दिले (जुलै 2023 ते एप्रिल 2024) की तीन प्रकरणांमध्ये डीआरसी 07 जारी करण्यात आले आणि एका प्रकरणात कलम 63 अंतर्गत कारणे दाखवा नोटीस जारी करण्यात आले.

पाच प्रकरणांमध्ये असे सांगितले गेले की करदात्यांनी जीएसटी विवरण दाखल केले नव्हते आणि त्यामुळे कोणताही आयटीसी हस्तांतरित करण्यात आला नव्हता. उत्तर लेखापरीक्षण निरीक्षणाशी पूर्णपणे प्रासंगिक नाही कारण उपस्थित

¹⁵ एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 10 अंतर्गत कर प्रदान करणाऱ्या व्यक्तींसाठी सलग 2 तिमाहींसाठी प्रपत्र जीएसटी-सीएमपी-08 आणि सामान्य करदात्यांसाठी सलग 2 कर कालावधीसाठी जीएसटीआर 3B जे लागू असेल त्यानुसार.

केलेला मुद्दा जीएसटी विवरण दाखल न करणे आणि ई-वे बिलांद्वारे केलेल्या पुरवठ्यावरील कर दायित्व पूर्ण न करणे याबद्दल आहे.

शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की विवरण दाखल न करणाऱ्या कसुरवार करदात्यांचा पाठपुरावा करण्यासाठी धोरणात्मक मार्गदर्शक तत्त्वे, विवरण दाखल न करणे मूल्यांकन आदेश पारित करण्याच्या निर्देशासह अस्तित्वात होते.

एक प्रकरण खाली दिले आहे:

ठाणे ग्रामीण विभागांतर्गत भायंदर पूर्व-702 प्रभारातील करदात्याची (जीएसटीआयएन क्रमांक 27 XXXXXXXXXXXX1ZZ) नोंदणी 25 नोव्हेंबर 2019 रोजी विवरण दाखल न केल्याबद्दल 1 ऑगस्ट 2018 पासून स्वतःहून रद्द करण्यात आली. लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की जीएसटी पोर्टलवरील करदात्याच्या प्रोफाइलनुसार, करदात्याने सप्टेंबर 2018 ते जून 2019 या महिन्यांत जीएसटीआर 1 आणि 3B दाखल केले नाही, जरी, करदात्याने या महिन्यांत ₹ 1.50 कोटी किंमतीच्या ₹ 0.18 कोटींचा कर परिणाम असलेल्या वस्तूंच्या वाहतुकीसाठी 38 ई-वे बिल तयार केले होते.

तथापि, सप्टेंबर 2018 ते जून 2019 या कालावधीत तयार केलेल्या ई-वे बिलांची दखल समुचित अधिकाऱ्याने घेतली नाही आणि रद्दीकरण आदेश देताना कर थकबाकीची मागणी केली नाही. तसेच, करदात्याकडून पुरवठा प्राप्तकर्त्याकडून आयटीसी वसूल करण्यासाठी कोणतीही कारवाई करण्यात आली नाही.

हे निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (ऑगस्ट 2023), जेसी, ठाणे ग्रामीणने सांगितले (सप्टेंबर 2023) की नोंदणी पूर्वलक्षी प्रभावाने रद्द करण्यात आली असल्याने, रद्दीकरण सुरू होईपर्यंत करदात्याने ई-वे बिल तयार केले. तथापि, करदात्याने जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 3B दाखल केले नाही, म्हणून, प्राप्तकर्त्यांना आयटीसी उपलब्ध नव्हता. रद्दीकरणाच्या तारखेपर्यंत कर थकबाकीची मागणी करण्याबाबत समाधानकारक उत्तर मिळाले नाही.

3.1.10.4 एकाच बिजकाच्या आधारावर अनेक ई-वे बिल तयार करणे

एमजीएसटी नियम, 2017 च्या नियम 46 (b) नुसार, नोंदणीकृत व्यक्तीकडून सोळा वर्णापेक्षा जास्त नसलेला, वित्तीय वर्षासाठी एकमेव असलेला, सलग अनुक्रमांक असलेला कर बीजक जारी केला जाईल.

एनआयसीने जारी केलेल्या वापरकर्ता नियमावलीच्या परिच्छेद 5-1 नुसार, ई-वे बिल तयार करताना करदात्याने मालाशी संबंधित दस्तऐवज क्रमांक प्रविष्ट करणे आवश्यक आहे आणि तो एकमेव असावा. बीजक क्रमांक हा पुरवठ्याशी संबंधित

मालाच्या संदर्भात दस्तऐवज क्रमांक आहे. म्हणून, प्रत्येक बीजकाच्या आधारावर फक्त एकच ई-वे बिल तयार होणे आवश्यक आहे.

लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की सात करदात्यांनी वस्तूंच्या वाहतुकीसाठी अनेक ई-वे बिल तयार करण्यासाठी एकाच बीजकाचा वापर केला. एकाच बीजकावर अनेक ई-वे बिलांची संख्या दोन ते तीन पर्यंत होती. एकाच बीजकाचा वापर करून ₹ 1.01 कोटीच्या आकारणीयोग्य मूल्यासहित ₹ 0.14 कोटी कर असलेले एकूण 35 ई-वे बिल तयार केले गेले (परिशिष्ट 3.1.5).

यावरून असे दिसून आले की ई-वे बिल सामाईक पोर्टलमध्ये एकच बीजक क्रमांक वापरून अनेक ई-वे बिल तयार करण्यास प्रतिबंध करण्यासाठी प्रमाणीकरण नियंत्रणांचा अभाव होता.

निदर्शनास आणून दिल्यावर (जून 2023 ते सप्टेंबर 2023), विभागाने उत्तर दिले (जून 2023 ते ऑक्टोबर 2023) की दोन प्रकरणांमध्ये डीआरसी 07 जारी करण्यात आले, एका प्रकरणात कलम 63 अंतर्गत नोटीस जारी करण्यात आली तर एका प्रकरणात असे सांगितले होते की प्रणाली बिघाडामुळे, ई-वे बिल प्रणालीवर दिसत नव्हते, म्हणून करदात्याने दुसरे बिल तयार केले होते. एका प्रकरणात असे सांगितले होते की अनेक ई-वे बिल तयार करणे शोधून काढण्यासाठी कोणतीही यंत्रणा नाही.

शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की सुरुवातीच्या काळात, प्रणालीमध्ये खूप कमी प्रमाणीकरणे तयार करण्यात आली होती जी हळूहळू सुधारत आहे. एनआयसीनेही याची पुष्टी केली आहे. आता अनेक ई-वे बिलांचे प्रमाणीकरण उपलब्ध आहे. तसेच, सुरुवातीच्या काळात, डेटा एंट्री त्रुट्या घडल्या कारण करदात्यांनी एका बीजका विरुद्ध ई-वे बिल तयार करताना ई-वे बिलाचा बहु-वाहन प्रकार निवडण्याऐवजी सामान्य प्रकार निवडला, परंतु पुढे म्हटले की जेव्हा जेव्हा कर चुकवण्याची कोणतीही घटना निदर्शनास येईल तेव्हा अभिनिर्णय प्रक्रिया सुरु केली जाईल.

3.1.10.5 अवैध वाहनांमधून होणाऱ्या व्यवहारांसाठी ई-वे बिल तयार करणे.

एमजीएसटी नियमांच्या नियम 138(2) नुसार, जिथे नोंदणीकृत व्यक्तीद्वारे प्रेषणकर्ता म्हणून मालाची वाहतूक केल्या जाते, मग ती त्याच्या स्वतःच्या वाहनातून असो किंवा भाड्याने घेतलेली असो किंवा सार्वजनिक वाहतूकीने असो, रस्त्याने असो, उक्त व्यक्ती प्रपत्र जीएसटी-ई-वे बिल-01 च्या भाग B मध्ये माहिती सादर केल्यानंतर सामाईक पोर्टलवर इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने प्रपत्र

जीएसटी-ई-वे बिल-01 मध्ये ई-वे बिल तयार करेल. जिथे रस्त्याने वाहतुकीसाठी वाहतूकदाराकडे माल सुपूर्द केला जातो, तिथे नोंदणीकृत व्यक्ती सामाईक पोर्टलवर वाहतूकदाराशी संबंधित माहिती सादर करेल आणि नोंदणीकृत व्यक्तीने प्रपत्र जीएसटी ई-वे बिल-01 च्या भाग A मधील दिलेल्या माहितीच्या आधारे या पोर्टलवर वाहतूकदाराद्वारे ई-वे बिल तयार केले जाईल. ई-वे बिल-01 च्या भाग-B मध्ये वाहन क्रमांक देणे आवश्यक आहे.

लेखापरीक्षणामध्ये ई-वे बिलाच्या भाग B मध्ये नमूद केलेल्या वाहनांच्या तपशीलांची रस्ते वाहतूक व महामार्ग मंत्रालयाच्या वाहन (VAHAN) डेटाबेसशी जुळणी करण्यात आली आणि असे निदर्शनास आले की चार करदात्यांनी ई-वे बिल तयार करण्यासाठी दुचाकी/प्रत्यर्पित केलेल्या वाहनांचा वापर केला. तपशील तक्ता 2 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 2: अवैध वाहनांद्वारे ई-वे बिलांचे व्यवहार

अ. क्र.	विभाग	करदात्याचा जीएसटीआयएन	जोखमी वाहनाचे स्वरूप	तयार केलेल्या ई-वे बिलांची संख्या	वाहतूक केलेल्या मालाची किंमत (₹ लाखात)	कर परिणाम (₹ लाखामध्ये)
1	ठाणे शहर	27XXXXXXXXXX1ZZ	दुचाकी वाहन	1	12.15	1.85
2	रायगड	27XXXXXXXXXX2ZF	दुचाकी वाहने	2	345.96	75.68
3	ठाणे शहर	27XXXXXXXXXX1ZH	वाहन डेटाबेसवर वाहनाचा तपशील आढळला नाही	1	1034.55	157.81
4	नाशिक	27XXXXXXXXXX1ZL	ऑटो रिक्षा नोंदणी प्रमाणपत्र समर्पित	1	3.30	0.35
एकूण				5	1395.96	235.69

निदर्शनास आणून दिल्यावर (जुलै 2023 ते सप्टेंबर 2023), विभागाने खालीलप्रमाणे उत्तर दिले:

- सह आयुक्त, ठाणे शहर यांनी सांगितले (ऑगस्ट 2023) की करदाता (जीएसटीआयएन सं. 27XXXXXXXXXX1ZZ) कोणत्याही वस्तू व सेवांचा पुरवठा न करता बिल व्यापारामध्ये गुंतला होता. दुसरा करदाता (जीएसटीआयएन सं. 27XXXXXXXXXX1ZH) याबाबत असे उत्तर देण्यात आले की करदात्याने 2018-19 मध्ये 6 करदात्यांना विक्री दाखवली होती ज्यापैकी 4 करदात्यांना एनजीटीपी घोषित करण्यात आले होते आणि करदात्यांनी दाखल केलेल्या जीएसटी विवरणांमधील तफावतीची माहिती देऊन उर्वरित 2 करदात्यांना एएसएमटी 10 जारी करण्यात आले होते.

- सह आयुक्त, रायगड यांनी सांगितले (ऑगस्ट 2023) की करदात्याची (जीएसटीआयएन सं. 27XXXXXXXXXX2ZF) नोंदणी सुरुवातीपासून रद्द करण्यात आली होती म्हणून कोणतीही कारवाई केली नव्हती.
- सह आयुक्त, नाशिक यांनी सांगितले (सप्टेंबर 2023) ई-वे बिल तयार करण्यासाठी कोणत्या प्रकारच्या वाहनाचा उल्लेख केला जात आहे आणि नोंदणी प्रमाणपत्र समर्पित केलेले वाहन ई-वे बिल तयार करण्यासाठी वापरले जात आहे की नाही हे ओळखण्यासाठी पोर्टलवर कोणतीही यंत्रणा नाही.

शासनाने उत्तरात सांगितले (जुलै 2024) की वरील तक्त्यात नमूद केलेल्या चार करदात्यांपैकी तीन करदात्यांना एनजीटीपी घोषित केले गेले होते आणि एका करदात्याच्या (जीएसटीआयएन सं. 27XXXXXXXXXX1ZL) बाबतीत ₹ 6.01 लाखांच्या थकबाकी वसुलीसाठी एप्रिल 2024 मध्ये डीआरसी 07 जारी करण्यात आले होते. असेही सांगितले की पूर्वी ई-वे बिल पोर्टलचा वाहन पोर्टलशी कोणताही संबंध नव्हता. आता, ई-वे बिल प्रणाली वाहन पोर्टलशी जोडलेली आहे आणि जेव्हा करदाता अवैध वाहन तपशील प्रविष्ट करतो तेव्हा वाहनाबद्दलचा प्रमाणीकरण संदेश त्याला प्रदर्शित होतो.

उत्तर दर्शविते की प्रमाणीकरण संदेश केवळ करदात्यांना प्रदर्शित केले जातात त्यामुळे करदाता अलर्ट संदेश टाळेल व अवैध वाहने वापरणे सुरु ठेवेल आणि म्हणूनच वाहन पोर्टल व ई-वे बिल पोर्टलमधील अशा दुव्याचा फायदा समुचित अधिकाऱ्याला देखील उपलब्ध असावा.

शिफारस 3: ई-वे बिल तयार करण्यासाठी अवैध वाहनांचा वापर केल्या जात असल्याबद्दल कर अधिकाऱ्यांना संदेश/अहवाल प्रदर्शित करण्यासाठी शासनाने कारवाई करावी.

3.1.10.6 करदात्यांनी तयार केलेले असामान्य उच्च मूल्याचे ई-वे बिल

डेटा विश्लेषणाद्वारे, लेखापरीक्षणाने असे ओळखले की सहा करदात्यांनी असामान्यपणे खूपच जास्त आकारणीयोग्य मूल्याचे म्हणजेच ₹ 10,000 कोटीपेक्षा जास्त मूल्याचे ई-वे बिल तयार केले (**परिशिष्ट 3.1.6**). सर्व प्रकरणांमध्ये, करदात्यांनी जीएसटीआर 1 मध्ये नोंदवल्याप्रमाणे, ई-वे बिलाचे मूल्य एका महिन्याच्या एकूण पुरवठ्यापेक्षा जास्त होते.

एक प्रकरण खाली स्पष्ट केले आहे:

एलटीयू-2, मुंबई विभाग (नवीन विभाग- बांद्रा) मधील प्रभार बांद्रा-पश्चिम-506 अंतर्गत एका करदात्याने (जीएसटीआयएन सं. 27XXXXXXXXXX1ZP) नोव्हेंबर 2020 दरम्यान ₹ 39100.10 कोटी रकमेचे एक जास्त मूल्याचे ई-वे बिल तयार केले, जेव्हाकी जीएसटीआर 1 नुसार, नोव्हेंबर 2020 मध्ये विक्री फक्त ₹ 119.10 कोटी होती.

लेखापरीक्षणाने निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (जुलै 2023), शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की पाच प्रकरणांमध्ये, जास्त मूल्याचे ई-वे बिल तयार करणे हे डेटा एंट्री चुकांमुळे होते तर एका प्रकरणात, ई-वे बिल सॉफ्टवेअरच्या चाचणीसाठी जास्त मूल्याचे ई-वे बिल तयार करण्यात आले होते. या डेटा एंट्री चुकांचा महसूलावर परिणाम नाही. असेही सांगितले की आता अशा चुका टाळण्यासाठी प्रणालीवर प्रमाणीकरण आहे. तथापि, सुरु केलेल्या प्रमाणीकरण नियंत्रणांचा तपशील प्रदान करण्यात आला नाही.

लेखापरीक्षणाचे असे मत आहे की महसूलावर कोणताही परिणाम होत नसला तरीही, असामान्यपणे जास्त मूल्यांमुळे, केलेल्या पुरवठ्याच्या सांख्यिकीय डेटाचे चुकीचे अहवाल दिले जातील आणि ई-वेब प्रणालीच्या नियोजन व व्यवस्थापनासाठी अविश्वसनीय डेटा तयार होईल.

3.1.10.7 माल प्रेषणकर्त्या सारखाच पॅन क्रमांक असलेल्या माल प्राप्तकर्त्याला माल प्राप्त न होणे

एमजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या कलम 22 सह कलम 24 आणि कलम 25(6) नुसार, अनेक राज्यांमध्ये जीएसटी नोंदणीसाठी जबाबदार असलेली व्यक्ती एका राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात एकाच स्थायी लेखा संख्या (पॅन) ने अनेक जीएसटी नोंदणी मिळवू शकते. एमजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या अनुसूची 1(2) आणि अधिनियमाच्या कलम 25 नुसार, समान पॅन असलेल्या वेगवेगळ्या जीएसटी नोंदणीमधील कोणतेही वितरण, पुरवठा मानला पाहिजे आणि गृहीत धरल्याशिवाय असला तरीही तो वेगळ्या व्यक्ती म्हणून मानला पाहिजे.

लेखापरीक्षणामध्ये महाराष्ट्र राज्याबाहेरील 18 करदात्यांनी तयार केलेल्या 18 ई-वे बिलांची तपासणी करण्यात आली जिथे महाराष्ट्र राज्यातील समान पॅन क्रमांक असलेल्या मालप्राप्तकर्त्याला वस्तूंचा पुरवठा करण्यात आला आणि असे निदर्शनास आले की या 18 प्रकरणांपैकी सात प्रकरणांमध्ये, मालप्राप्तकर्त्याच्या जीएसटी विवरण जीएसटीआर 2A (परिशिष्ट 3.1.7) वरून दिसून येते की, ₹ 10.59 कोटी किंमतीच्या ₹ 1.56 कोटींचा कर परिणाम असलेल्या वस्तू

महाराष्ट्रात प्राप्त झाल्या नाहीत. अशाप्रकारे, या सात योग्य ई-वे बिलांची सत्यता प्रमाणित करता येऊ शकली नाही आणि ₹ 1.56 कोटींच्या कर दायित्वाची पुष्टी करता येऊ शकली नाही.

निदर्शनास आणून दिल्यावर (जुलै 2023), एका प्रकरणात विभागाने उत्तर दिले (डिसेंबर 2023) की करदात्याने ओडिशाहून महाराष्ट्रात साठा स्थानांतरीत केला. दुसऱ्या प्रकरणात असे सांगितले गेले (मे 2024) की वस्तु काश्मीरहून महाराष्ट्र कार्यशाळेमध्ये नेण्यात आले होते परंतु आयटीसीचा दावा करण्यात आला नव्हता तर एका प्रकरणात असे सांगितले गेले (मे 2024) की करदात्याला विवरणाच्या तपासणीसाठी एएसएमटी-10 जारी करण्यात आला होता. पाच प्रकरणांची उत्तरे प्रतीक्षेत होती (जानेवारी 2025).

शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की ई-वे बिलांचे सर्व व्यवहार जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 2A शी थेट जोडले जाऊ शकले नाही. बऱ्याच वेळा, करदाता दुरुस्तीच्या कामासाठी यंत्रसामग्रीची वाहतूक एका कारखान्यातून दुसऱ्या कारखान्यात करतात, चुकीचा जीएसटीआयएन नोंदवतात, करदाता B2B व्यवहाराऐवजी B2C व्यवहार दर्शवितो इत्यादी आणि अशा ई-वे बिलांची जीएसटीआर 1 मध्ये नोंद करण्याची आवश्यकता नाही.

उत्तर मान्य नाही कारण चार प्रकरणांमध्ये, कर आकारणीयोग्य मूल्य आणि कर दायित्व ई-वे बिलांमध्ये नोंदवण्यात आली होती, तर तीन प्रकरणांमध्ये कर आकारणीयोग्य मूल्य दाखवण्यात आले होते परंतु कर दायित्व दाखवण्यात आले नव्हते, हे दर्शविते की एका राज्यातून दुसऱ्या राज्यात वेगवेगळ्या व्यक्तींनी केलेला पुरवठा होता. महसुलाच्या संरक्षणाकरिता योग्य ती कारवाई करण्यासाठी विभागाने या प्रकरणांची तपशीलवार तपासणी करणे आवश्यक आहे.

3.1.10.8 ई-वे बिलांच्या डेटाच्या विश्लेषणाद्वारे ओळखल्या गेलेल्या विसंगत्या

लेखापरीक्षणाने एप्रिल 2018 ते मार्च 2022 या कालावधीत मुख्य कार्यप्रदर्शन क्षेत्राच्या आधारे तयार केलेल्या ई-वे बिलावरील डेटाचे विश्लेषण केले आणि असे निदर्शनास आले की करदात्यांनी कर अनुपालनात केलेल्या विसंगत्या काही केपीए वरून थेट निश्चित केल्या जाऊ शकतात. मागील परिच्छेदांमध्ये चर्चा केलेल्या मुद्द्यांव्यतिरिक्त, या केपीए अंतर्गत काढलेला डेटा पुढील उपायात्मक कारवाईवर विचार करण्यासाठी विभागाकडे पाठवण्यात आला होता आणि केलेल्या कारवाईचा सारांश अहवाल मागवण्यात आला होता.

विभागासोबत सामायिक केलेल्या या निरीक्षणांचा तपशील खालील तक्ता 3 मध्ये दर्शविला आहे:

तक्ता 3: डेटा विश्लेषणाद्वारे ओळखल्या गेलेल्या निरीक्षणांचा तपशील

अ. क्र.	निरीक्षणाचे स्वरूप	करदात्यांची संख्या	तयार केलेल्या ई-वे बिलांची संख्या
1	रद्द झालेल्या करदात्यांनी ई-वे बिल तयार करणे	6078	130784
2	जीएसटी विवरण दाखल न करणाऱ्यांनी ई-वे बिल तयार करणे	2976	28512
3	समान बीजक वापरून दुसरे ई-वे बिल तयार करणे	19259	88322
4	कंपोजिशन करदात्यांनी आंतरराज्य ई-वे बिल तयार करणे	346	922
एकूण		28659	248540

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (ऑगस्ट 2023), विभागाने कळवले की 880 प्रकरणे पडताळणीसाठी अधिकारक्षेत्रीय अधिकाऱ्यांकडे पाठवण्यात आली होती. त्यापैकी, 290 प्रकरणांमध्ये उत्तरे सादर करण्यात आली (डिसेंबर 2023 ते मे 2024). 158 प्रकरणांमध्ये, कलम 61 किंवा 63 अंतर्गत नोटिसा जारी करण्यात आल्या. 16 प्रकरणांमध्ये, डीआरसी 07 जारी करण्यात आले. 17 प्रकरणांमध्ये, ₹ 25.35 लाखांची वसुली करण्यात आली. 14 प्रकरणांमध्ये, करदात्यांची नोंदणी रद्दीकरण समाप्त करण्यात आले आणि त्यांनी सर्व विवरणपत्रे दाखल केले. 85 प्रकरणांमध्ये, खरेदी वापसी संबंधित असल्याने प्रकरणे बंद करण्यात आल्याचे सांगण्यात आले. 590 प्रकरणांमध्ये, उत्तराची प्रतीक्षा होती (**परिशिष्ट -3.1.8**).

उर्वरित प्रकरणांच्या बाबतीत, विभागाकडून योग्य कारवाईची माहिती प्रतीक्षेत होती (जानेवारी 2025).

3.1.11 लेखापरीक्षण उद्दिष्ट 2 - ई-वे बिलांच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्यासाठी विभागाच्या प्रतिबंधात्मक/ अंमलबजावणी उपक्रमांची परिणामकारकता

कार्यचालन तयारी, चोरी विरोधी उपायांची परिणामकारकता आणि विभागांतर्गत व आंतर-विभागीय समन्वय या अंमलबजावणी/प्रतिबंधात्मक क्रियाकलापा संबंधित समस्यांचे मूल्यमापन करून लेखापरीक्षण उद्दिष्ट (2) तयार केले गेले आहे. या उद्देशासाठी, लेखापरीक्षणाने सहा¹⁶ सह आयुक्त कार्यालयांतर्गत येणाऱ्या 196 तपासणी प्रकरणांचा नमुना निवडला. लेखापरीक्षणाला ई-वे बिलांशी संबंधित तपासणी क्रियाकलापांमध्ये अनेक कमतरता आणि उणीवा लक्षात आल्या ज्या खालील परिच्छेदांमध्ये तपशीलवार आहेत:

¹⁶ मुंबई नोडल-1, मुंबई नोडल-10, ठाणे शहर, नाशिक, पुणे-3 आणि औरंगाबाद

3.1.11 विभागाद्वारा केलेल्या तपासण्या

देशातील सर्वाधिक जीएसटी संकलनाची नोंद महाराष्ट्राने सुरु ठेवली आहे. राज्यात ई-वे बिल तयार करणे देखील देशात सर्वाधिक आहे. 2018-19 पासून 2021-22 पर्यंत ई-वे बिल तयार करण्याची आणि तपासणी मोहिमेमध्ये त्याच्या पडताळणीची राज्याची स्थिती खाली तक्ता 4 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 4 - ई-वे बिल तयार करण्याची आणि वाहनांच्या तपासणीची माहिती

वित्तीय वर्ष	महाराष्ट्रातील जीएसटी संकलन (₹ कोटीमध्ये)	तयार केलेल्या ई-वे बिलांची संख्या (₹ कोटीमध्ये)	तपासणी केलेल्या मोहिमांची संख्या	तपासणी केलेल्या वाहनांची संख्या	ताब्यात घेतलेल्या आणि दंड ठोठावलेल्या वाहनांची संख्या	वसूल केलेली रक्कम (₹ कोटीमध्ये)
1	2	3	4	5	6	7
2018-19	1,70,292	6.44	6	38,450	530	12.12
2019-20	1,85,919	7.88	8	97,506	661	9.30
2020-21	1,65,197	7.47	3	2,75,018	294	4.35
2021-22	2,17,993	10.05	6	8,97,078	541	8.36
	7,39,402	31.84	23	13,08,052	2026	34.14

स्रोत: (स्तंभ 2) - gst.gov.in/download/gst-statistics; (स्तंभ 3) - ewaybill.gst.gov.in; (स्तंभ 4 ते 7): विभागाने प्रदान केलेला डेटा

3.1.11.2 अंमलबजावणी क्रियाकलापांसाठी समर्पित व्यवस्थेचा अभाव

महाराष्ट्र शासनाच्या अंतर्गत जीएसटी विभागामध्ये ई-वे बिल पडताळणी आणि वस्तूंच्या पुरवठ्याशी संबंधित अंमलबजावणी क्रियाकलापांसाठी कोणतीही समर्पित प्रतिबंधात्मक आस्थापना नाही. सीएसटी अंतर्गत जेसी, बीसीपी महाराष्ट्रात तपासणी मोहिमेचे नियोजन करण्यासाठी जबाबदार आहे आणि संबंधित क्षेत्रातील जेसी मध्ये उपलब्ध कर्मचाऱ्यांना गुंतवून तपासणीचे काम केले जाते. लेखापरीक्षणात पुढे असे निदर्शनास आले की महाराष्ट्रातील जीएसटी विभागात अस्तित्वात असणाऱ्या/नवीन कर्मचाऱ्यांतून शाखा/विभागांची पुनर्रचना/स्थापना करण्यासाठी एक समिती स्थापन करण्यात आली (जून 2018). समितीने नोव्हेंबर 2018 मध्ये वित्त विभाग, महाराष्ट्र शासनाला आपला अहवाल सादर केला ज्यामध्ये ई-वे बिलांच्या पडताळणीसाठी एक नवीन विभाग स्थापन करण्याची शिफारस करण्यात आली. तथापि, ई-वे बिल पडताळणीसाठी समर्पित युनिट स्थापन करण्यासाठी कोणतीही कारवाई करण्यात आली नाही.

शासनाने निर्गमन बैठकीमध्ये सांगितले (जून 2024) की समितीची शिफारस संवर्गामध्ये एकूण वाढ करण्यासाठी होती. विश्लेषण निष्कर्ष किंवा स्थानिक माहितीच्या आधारे ही मोहीम राबवली जाते. अलीकडेच धोरणात बदल करण्यात आला ज्यामुळे अधिकारक्षेत्रातील विभागांद्वारे तपासण्यांची संख्या वाढली आहे ज्यामुळे प्रतिबंधकता वाढेल तसेच दंडही वसूल होईल.

3.1.11.3 समर्पित गस्ती वाहनांचा अभाव

लेखापरीक्षणादरम्यान असे निदर्शनास आले (फेब्रुवारी 2023) की तपासणी मोहिमे दरम्यान वापरण्यासाठी गस्ती/फिरत्या वाहनांना कोणतीही परवानगी नाही. विभागाने सूचित केले (मार्च 2023) की सामान्यतः क्षेत्रीय स्तरावर सह आयुक्त स्तरावर भाड्याने घेतलेल्या वाहनांचा वापर करून पडताळणी केली गेली. 2018-22 दरम्यान, केवळ 92 वाहने तपासणीसाठी भाड्याने/मागून घेण्यात आली होती ज्यावर ₹ 20.98 लाखांचा खर्च झाला.

गुप्तचर माहितीच्या आधारे अचानक पडताळणी आणि तपासण्या करण्यासाठी कायमस्वरूपी समर्पित वाहने वापरल्याने त्यांची प्रभावीतता वाढू शकते.

शिफारस 4: तपासणी क्रियाकलापांसाठी समर्पित वाहने ठेवण्याचा शासनाने विचार करावा.

3.1.11.4 विश्लेषणात्मक अहवाल आणि एमआयएस अहवालांचा वापर

एनआयसी ई-वे बिल व्यवहारांवर 102 प्रकारचे विश्लेषणात्मक अहवाल तयार करते व केंद्र आणि राज्य रचनेच्या अंतर्गत जीएसटी विभागाला देते. 1 जानेवारी 2019 पासून हे विश्लेषणात्मक अहवाल जीएसटी अधिकाऱ्यांना उपलब्ध होते. हे अहवाल त्यांना निवडक मापदंडासाठी रिअल टाइम डेटा प्रदान करून आणि त्यांना चाकोरीतले कागद-आधारित पडताळणीचे काम करण्यापासून प्रतिबंधित करून अधिका-यांची कार्यक्षमता आणि परिणामकारकता वाढविण्यात मदत करतात, कर चुकवेगिरीची प्रकरणे तपासण्यात मदत करतात, नाकारलेल्या आणि रद्द झालेल्या ई-वे बिलांची माहिती प्रदान करतात, करदात्यांना पकडण्यासाठी दाखल न करणा-यांच्या यादीची तुलना करतात, निवडक कालावधीत कोणत्याही निवडलेल्या वाहतुकदाराद्वारे तयार केलेल्या आवक/जावक ई-वे बिलांच्या एकूण संख्येचा अंदाज प्रदान करतात इत्यादी.

तपासणी मोहिमेच्या नियोजनासाठी या विश्लेषणात्मक अहवालांच्या वापराबद्दल लेखापरीक्षणाने चौकशी केली (फेब्रुवारी 2023).

सह आयुक्त, बीसीपीने सांगितले (मार्च 2023) की विश्लेषणात्मक अहवाल ई-वे बिल तपासणी मोहिमेच्या नियोजनासाठी वापरले जात नाहीत. शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की एमआयएस अहवाल सामान्यतः संभाव्य कसूरवार ओळखून त्यांच्या परिसरात तपास करण्यासाठी वापरले जातात. तथापि, एमआयएस अहवालांच्या वापराबद्दल कोणतेही कागदोपत्री अभिलेखे सादर केले गेले नाहीत.

कर चुकवेगिरीच्या संभाव्य प्रकरणांची माहिती देण्यासाठी एमआयएस अहवाल हा एक महत्वाचा स्रोत आहे. या अहवालांचा वापर केल्याने समुचित अधिकाऱ्यांना नोंदणीकृत नसलेले, दाखल न करणारे, कर चुकवेगिरी करणारे करदाते, नाकारलेले आणि रद्द झालेले ई-वे बिल, जोखमी वाहने ओळखणे इत्यादींची माहिती मिळू शकते आणि त्यामुळे तपासणी मोहिमेदरम्यान त्यांची कार्यक्षमता वाढते.

शिफारस 5: ई-वे बिलांवरील एनआयसीच्या विश्लेषणात्मक अहवालांचा प्रभावी वापर करण्यासाठी शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना योग्य सूचना जारी करण्याची आवश्यकता आहे.

3.1.11.5 दस्तऐवज सादर न केल्यामुळे व्याप्ती मर्यादा.

पुढे, सीएजीचे (कर्तव्ये, अधिकार व सेवाशर्ती) अधिनियम 1971चे कलम 18(2) सह कलम 16 प्राप्तीच्या लेखापरीक्षणासाठी माहितीच्या विनंतीचे शक्य तितक्या पूर्ण आणि सर्व वाजवी मोहीमेसह पालन करण्यासाठी कार्यालये/विभागांवर वैधानिक कर्तव्य लादते.

या संदर्भात, सीबीआयसीचे अध्यक्ष यांनी मंडळाचे अर्ध शासकीय पत्र एफ.क्र.232/संकीर्ण डीएपी/2018-सीएक्स-7 दिनांक 26 एप्रिल 2018 द्वारे संपूर्ण व सर्वसमावेशक माहिती मिळवून आणि प्रदान करून लेखापरीक्षणादरम्यान सीएजीला सहकार्य करण्याबाबत निर्देश देखील जारी केले आहेत.

परिच्छेद 1.8 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, विभागाने दाखल केलेल्या 196 तपासणी प्रकरणांची निवड लेखापरीक्षणाने केली. 196 प्रकरणांपैकी, विभागाने 22 प्रकरणांमध्ये वाहनांच्या तपासणीशी संबंधित अभिलेखे¹⁷ सादर केले नाहीत (**परिशिष्ट 3.1.9**). अभिलेखे सादर न केल्यामुळे, या 22 प्रकरणांमध्ये तपासणी यंत्रणेच्या प्रभावीततेबद्दल लेखापरीक्षण खात्री करू शकले नाही.

अधिकारक्षेत्रानुसार अभिलेखे सादर न करण्याचा तपशील खाली **तक्ता-5** मध्ये दिला आहे.

¹⁷ एमओव्ही फॉर्म - हे वेगवेगळे प्रपत्र आहेत जे तपासणी अधिकारी चालकाचे कथन नोंद करणे, वाहनाची प्रत्यक्ष तपासणी करणे, ताब्यात घेणे, तक्रार अहवाल देणे, वाहन मुक्त करणे इत्यादींसाठी वापरतात.

तक्ता 5: अभिलेखे सादर न करणे / स्वाक्षरी नसलेली प्रकरणे

विभाग	तपासणी प्रकरणांची एकूण संख्या	निवडलेली तपासणी प्रकरणे ¹⁸	तपासणीचे अभिलेखे सादर न करणे
औरंगाबाद	534	50	07
ठाणे शहर	150	50	07
नाशिक	177	50	03
नोडल-1, मुंबई	15	15	01
नोडल-10, मुंबई	05	05	02
पुणे-3	26	26	02
एकूण	907	196	22

काही प्रकरणे सादर न केल्यामुळे, लेखापरीक्षणाने औरंगाबाद (सात प्रकरणे), ठाणे शहर (सात प्रकरणे) आणि नाशिक (तीन प्रकरणे) या तीन विभागांमधून 17 अतिरिक्त प्रकरणे मागवली (डिसेंबर 2023), त्यापैकी ठाणे शहर विभागाशी संबंधित सात प्रकरणे सादर करण्यात आली नाहीत.

शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की उर्वरित अभिलेखे योग्य वेळी सादर केल्या जातील. तथापि, उर्वरित प्रकरणांशी संबंधित अभिलेखे अजूनपर्यंत (ऑगस्ट 2025) लेखापरीक्षणाला सादर करण्यात आली नाहीत.

3.1.11.6 ई-वे बिल पडताळणी दरम्यान कर आणि दंडाची मागणी न करणे /कमी करणे

एमजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या कलम 129 आणि 130 नुसार, जेव्हा कोणतीही व्यक्ती या अधिनियमाच्या तरतुदींचे किंवा त्याअंतर्गत बनवलेल्या नियमांचे उल्लंघन करून कोणत्याही वस्तूची वाहतूक करते, तेव्हा अशा सर्व वस्तू व वाहनांना ताब्यात घेतल्या जाईल किंवा जप्त केल्या जाईल आणि अशा वस्तूवर देय असलेल्या कराच्या शंभर टक्के इतका लागू असलेला कर व दंड प्रदान केल्यानंतर (1 जानेवारी 2022 पासून अशा वस्तूवर देय असलेल्या कराच्या दोनशे टक्के इतका दंड प्रदान केल्यानंतर) मुक्त केले जाईल.

सीएसटी, मुंबईने 23 एप्रिल 2018 रोजी 2018 चे व्यापार परिपत्रक क्रमांक 14टी जारी केले आहे ज्यामध्ये वाहन तपासण्याच्या प्रक्रियेचे वर्णन केले आहे. वाहन वापरकर्ता विहित कागदपत्रे सादर करण्यात अयशस्वी झाल्यास, तपासणीदरम्यान प्रपत्र जीएसटी एमओव्ही-01 जारी केला जातो. वाहनाच्या प्रत्यक्ष पडताळणीसाठी समुचित अधिकाऱ्याद्वारे प्रपत्र जीएसटी एमओव्ही-02 जारी केला जातो आणि प्रपत्र जीएसटी एमओव्ही-04 मध्ये अहवाल दिला जातो. वस्तू व वाहनांच्या

¹⁸ नोडल 1, मुंबई; नोडल 10, मुंबई आणि पुणे 3 सह आयुक्ताच्या बाबतीत अशी सर्व तपासलेली प्रकरणे निवडण्यात आली कारण संख्या 50 पेक्षा कमी होती.

तपासणीनंतर कोणतीही तफावत आढळली नाही किंवा वापरकर्त्याने शासकीय कर व दंड प्रदान केला, तर समुचित अधिकारी प्रपत्र जीएसटी एमओव्ही -05 मध्ये मुक्तता आदेश जारी करतील. शिवाय, प्रपत्र जीएसटी एमओव्ही -09 मध्ये आदेश सामायिक पोर्टलमध्ये अपलोड केला जाईल आणि कार्यवाहीतून जमा होणारी मागणी इलेक्ट्रॉनिक दायित्व रजिस्टरमध्ये जोडली जाईल. केलेले प्रदान रोख खातेवहीमधून वजा करून आणि दायित्व खातेवहीमध्ये जमा करून समायोजित केले जाईल.

लेखापरीक्षणात सहा विभागांतर्गत दाखल केलेल्या 184¹⁹ प्रकरणांची तपासणी करण्यात आली आणि असे निदर्शनास आले की 21 प्रकरणांमध्ये, ₹ 17.03 लाखांचा कर व दंड प्रदान करून वाहने मुक्त करण्यात आली, तथापि, समुचित अधिकाऱ्याने सामायिक पोर्टलवर मागणी करण्यासाठी कोणतीही कारवाई केली नाही (**परिशिष्ट-3.1.10**). अशाप्रकारे, तपासणीदरम्यान प्रदान केलेली रक्कम करदात्यांच्या रोकड खातेवहीमध्ये जमा करण्यात आली परंतु मागणी तयार न केल्याने आणि रोकड खातेवहीमधून ती समायोजित केल्यामुळे ती शासनाला प्रदान करण्यात आली नाही.

शिवाय, सहा प्रकरणांमध्ये कर दर चुकीच्या पद्धतीने लागू केल्यामुळे किंवा समुचित अधिकाऱ्याने कर किंवा दंडाची मागणी न केल्यामुळे ₹ 2.96 लाखांच्या रकमेच्या कराचे व दंडाचे कमी निर्धारण झाले (**परिशिष्ट 3.1.11**). न/कमी मागणी केलेल्या प्रकरणांची तपशीलवार माहिती खालील तक्ता 6 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 6: दायित्व नोंदवहीमध्ये मागणी न करणे/कमी मागणी

विभाग	प्रकरणांची संख्या जेथे मागणी केली नव्हती	प्रकरणांची संख्या जेथे कर/दंडाची कमी मागणी केली	प्रकरणांची एकूण संख्या	रक्कम (₹ लाखामध्ये)		
				कर	दंड	एकूण
औरंगाबाद	15	0	15	6.02	6.02	12.04
पुणे-3	0	1	01	0.22	0	0.22
नाशिक	4	2	06	2.22	2.22	4.44
नोडल-1, मुंबई	2	2	04	1.51	1.51	3.02
ठाणे शहर	0	1	01	0.27	0.00	0.27
एकूण	21	6	27	10.24	9.75	19.99

¹⁹ 184 (एकूण तपासणी केलेली प्रकरणे) = 196 (निवडलेली प्रकरणे) -22 (अभिलेखे सादर न केलेले) + 10 (अतिरिक्त प्रकरणे).

एक प्रकरण खाली दिले आहे:

औरंगाबाद विभागाच्या समुचित अधिकाऱ्याने एक वाहन क्रमांक MH13-AX-#### 12 जून 2019 रोजी तपासले. धातूच्या भंगाराच्या पुरवठ्यासाठी ई-वे बिल न बाळगल्याबद्दल प्रकरण दाखल करण्यात आले. करदात्यावर ₹ 1.01 लाख कर आणि तेवढाच ₹ 1.01 लाख दंड आकारण्यात आला. करदात्याने रक्कम जमा केली जी इलेक्ट्रॉनिक रोकड खातेवहीमध्ये जमा केली परंतु त्याची मागणी तयार केली नाही ज्यामुळे शासनाला ₹ 2.02 लाख प्राप्त झाले नाहीत.

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (ऑगस्ट 2023), एसी, औरंगाबादने उत्तर दिले (नोव्हेंबर 2023) की, तपासणी मोहिमेच्या वेळी, करदात्याने प्रदान पावती (चालान) सादर केली होती म्हणून वाहन मुक्त करण्यात आले.

उत्तर मान्य नाही, कारण समुचित अधिकाऱ्याने मागणी करून ती समायोजित करायला हवी होती.

शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की 27 प्रकरणांपैकी, 21 प्रकरणांमध्ये संबंधित क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांनी कर व दंडाची वसुली केली तर उर्वरित प्रकरणांच्या बाबतीत स्पष्टीकरण मागितले आहे.

3.1.11.7 शासकीय लेख्यात कर व दंड प्रदान करण्यास विलंब

व्यापार परिपत्रक क्रमांक 14T दिनांक 23 एप्रिल 2018 मध्ये असे सांगितले की, कर व दंड प्रदान केल्यानंतर, समुचित अधिकारी वाहन मुक्त करेल आणि पोर्टलवर एमओव्ही-09 प्रपत्र अपलोड करेल. कार्यवाहीतून जमा होणारी मागणी दायित्व नोंदवहीमध्ये जोडली जाईल आणि नंतर रोकड खातेवही वजा करून आणि दायित्व खातेवही मध्ये जमा करून समायोजित केली जाईल.

लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की 184 प्रकरणांपैकी, पाच प्रकरणांमध्ये, तपासलेली वाहने करदात्यांनी रक्कम जमा करून शासकीय खात्यात कर/दंड प्रदान केल्याची खात्री न करता मुक्त करण्यात आली. या प्रकरणांमध्ये (परिशिष्ट 3.1.12), खालील तक्ता 7 मधील तपशीलाप्रमाणे, कर/दंडाची रक्कम 10 ते 372 दिवसांच्या विलंबाने शासकीय खात्यात (करदात्याने डीआरसी 3 दाखल करून) प्रदान करण्यात आली:

तक्ता 7: शासकीय खात्यात कर व दंड प्रदान करण्यास विलंब

विभागाचे नाव	तपासणी केलेल्या प्रकरणांची संख्या	विलंबाचा अवधि दिवसांमध्ये	मागणी केलेला कर व दंड (₹ लाखामध्ये)
पुणे-03	3	10 to 327	3.89
औरंगाबाद	2	26 to 27	1.06
एकूण	5		4.95

एक प्रकरण खाली दिले आहे:

पुणे-3 विभागाच्या समुचित अधिकाऱ्याने वाहन क्रमांक MH-7-AJ-#### ई-वे बिल न बाळगल्याबद्दल 30 जानेवारी 2021 रोजी तपासले होते. त्याच दिवशी ₹ 0.59 लाख कर आणि ₹ 0.59 लाख दंड प्रदान करून वाहन मुक्त करण्यात आले. तथापि, 30 जानेवारी 2021 रोजी करदात्याच्या ईलेक्ट्रॉनिक रोकड खातेवहीमध्ये²⁰ ही रक्कम जमा करण्यात आली होती परंतु करदात्याने डीआरसी 03 दाखल केल्यानंतर, 23 डिसेंबर 2021 रोजी 327 दिवसांच्या विलंबाने ती शासकीय खात्यात जमा करण्यात आली.

ही बाब ऑगस्ट 2023 मध्ये हे निदर्शनास आणून देण्यात आली. विभागाच्या उत्तराची प्रतिक्रिया होती (जानेवारी 2025).

शासनाने सांगितले (जुलै 2024) की, बहुतेक प्रकरणांमध्ये, वाहने मुक्त करण्यापूर्वी रोकड खातेवहीमध्ये दंडाची रक्कम जमा झाल्याची पुष्टी करण्यात आली होती आणि डीआरसी 03 द्वारे रोकड खातेवहीमध्ये वजा करणे ही तांत्रिक बाब राहिली होती.

हे उत्तर मान्य नाही कारण रोकड खातेवहीमध्ये जमा केल्याने शासकीय खात्यात नव्हे तर करदात्यांच्या खात्यात रक्कम जमा होते. जोपर्यंत दायित्व खातेवही वजा करून आणि रोकड खातेवहीमधून ती समायोजित करून मागणी केली जात नाही तोपर्यंत रक्कम शासकीय खात्यात जमा केली जात नाही.

शिफारस 6: तपासणी दरम्यान कर व दंडाची मागणी करण्याबद्दल आणि दायित्व व रोख खातेवहीचे समायोजन करून शासकीय खात्यात प्रदान करण्याच्या योग्य प्रक्रियेबद्दल शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्याचा विचार करावा आणि सूचनांचा पुनरुच्चार करावा.

²⁰ इलेक्ट्रॉनिक रोकड खातेवही हे करदात्याचे जीएसटी प्रणालीद्वारे ठेवले जाणारे खाते आहे जे मान्यताप्राप्त बँकांमध्ये रोख ठेवी आणि करदात्याने प्रदान केलेले कर आणि इतर देय प्रतिबिंबित करते. इलेक्ट्रॉनिक रोकड खातेवही मध्ये करदात्याच्या रोख ठेवी म्हणून स्त्रोतावर कापलेला कर (टीडीएस) आणि स्रोतावर गोळा केलेला कर (टीसीएस) देखील गणला जातो.

3.1.12 निष्कर्ष

जीएसटी अंतर्गत ई-वे बिल प्रणालीच्या लेखापरीक्षणादरम्यान, लेखापरीक्षणाने ई-वे बिल प्रणालीच्या परिणामकारकतेमध्ये कमतरता पाहिल्या आणि नोंदणी रद्द केल्यानंतर करदात्यांनी ई-वे बिल तयार केल्याची, करदात्यांनी निरंक विवरण दाखल करून ई-वे बिल तयार केल्याची, करदात्यांनी ई-वे बिल तयार केले परंतु विवरण दाखल केले नाहीत, करदात्यांनी अनेक ई-वे बिल तयार करण्यासाठी एकच बीजक वापरला, अवैध वाहनांचा वापर करून ई-वे बिल तयार करणे आणि करदात्यांनी असामान्य उच्च मूल्याचे ई-वे बिल तयार करणे अशी उदाहरणे लक्षात आली.

विभागाच्या प्रतिबंधात्मक कार्याबाबत, लेखापरीक्षणाने ई-वे बिलांच्या पडताळणीसाठी समर्पित सेटअप नसणे, अपर्याप्त गस्ती वाहने असणे आणि ई-वे बिल वर एनआयसीच्या विश्लेषणात्मक अहवालांचा अपुरा वापर करणे यासारख्या प्रशासकीय कमतरता निदर्शनास आल्या. विभागाकडून वाहने तपासण्यातही कमतरता निदर्शनास आल्या, ज्यामध्ये मागणी न /कमी करणे आणि शासकीय खात्यात कर व दंड प्रदान करण्यास विलंब होणे यांचा समावेश होता.

3.1.13 शिफारसींचा सारांश

1) पुर्वलक्षी प्रभावाने रद्दीकरण करण्याच्या बाबतीत करदात्यांनी केलेल्या पुरवठ्याची दखल घेण्यासाठी आणि त्यानुसार कर थकबाकी व व्याज निश्चित करण्यासाठी आणि रद्दीकरण आदेशात त्याची मागणी करण्यासाठी शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना योग्य सूचना द्याव्यात.

2) अंतिम प्राप्तकर्त्याकडून आयटीसी वसूल करण्यासाठी उचित कारवाई करण्यासाठी शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना योग्य सूचना जारी करणे आवश्यक आहे. तसेच, बीओ पोर्टलवर एनजीटीपी डेटा उपलब्ध नसल्याच्या समस्येची तपासणी करावी आणि योग्य कारवाई करावी.

3) ई-वे बिल तयार करण्यासाठी अवैध वाहनांचा वापर केला जात असल्याबद्दल कर अधिकाऱ्यांना संदेश/अहवाल प्रदर्शित करण्यासाठी शासनाने कारवाई करावी.

4) तपासणी क्रियाकलापांसाठी समर्पित वाहने ठेवण्याचा शासनाने विचार करावा.

5) ई-वे बिलांवरील एनआयसीच्या विश्लेषणात्मक अहवालांचा प्रभावी वापर करण्यासाठी शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना योग्य सूचना जारी करण्याची आवश्यकता आहे.

6) तपासणी दरम्यान कर व दंडाची मागणी करण्याबद्दल आणि दायित्व व रोख खातेवर्हीचे समायोजन करून ते शासकीय खात्यात प्रदान करण्याच्या योग्य प्रक्रियेबद्दल शासनाने विभागीय अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्याचा विचार करावा व सूचनांचा पुनरुच्चार करावा.

3.2 वर्ष 2018-19 ते 2020-21 साठी वस्तु व सेवा कर प्रदान आणि विवरणे दाखल करण्यावरील विभागाचे पर्यवेक्षण

3.2.1 परिचय

वस्तु व सेवा कर (जीएसटी) लागू केल्याने केंद्र व राज्यांकडून आकारले जाणारे आणि संकलित होणारे अनेक कर प्रतिस्थापित झाले आहेत. जीएसटी, जो 01 जुलै 2017 पासून प्रभावी झाला, वस्तु किंवा सेवांच्या किंवा दोन्हीच्या पुरवठ्यावर प्रत्येक मूल्यवर्धनावर लावला जाणारा गंतव्य-आधारित उपभोग कर आहे. केंद्र आणि राज्ये एकाच वेळी समान कर आधारावर जीएसटी लावतात. केंद्रीय जीएसटी (सीजीएसटी) आणि राज्य जीएसटी (एसजीएसटी)/केंद्रशासित प्रदेश जीएसटी (यूटीजीएसटी) राज्यांतर्गत पुरवठ्यावर लावला जातो आणि एकात्मिक जीएसटी (आयजीएसटी) आंतर-राज्य पुरवठ्यावर लावला जातो.

महाराष्ट्र वस्तु व सेवा कर अधिनियम, 2017 (एमजीएसटी अधिनियम) च्या कलम 59 मध्ये जीएसटी हा स्व-मूल्यांकन आधारित कर म्हणून नमूद केला आहे, ज्याद्वारे कर दायित्वाची गणना करण्याची, गणना केलेल्या कर दायित्वाचे निर्वहन करण्याची आणि विवरण दाखल करण्याची जबाबदारी करदात्यावर सोपवण्यात आली आहे. जीएसटी विवरण सामाईक जीएसटी पोर्टलवर नियमितपणे ऑनलाइन दाखल करणे अनिवार्य आहे, तसे न केल्यास दंड प्रदेय असेल. जरी, विशिष्ट कर कालावधीत व्यवसायावर कर दायित्व नसले तरीही, त्याने 'निरंक' विवरण दाखल करणे अनिवार्य आहे. पुढे, अधिनियमाचा कलम 61 व एसजीएसटी नियमांचा नियम 99 नमूद करते की समुचित अधिकारी, करदात्यांनी सादर केलेल्या विवरणांची आणि संबंधित तपशीलांची तपासणी करू शकतो, विसंगती असल्यास करदात्यांना कळवू शकतो आणि स्पष्टीकरण मागू शकतो.

या नवीन कर प्रणालीत कर अनुपालनासाठी परिकल्पित केलेल्या नियंत्रण यंत्रणेचे महत्त्व आणि वस्तु व सेवा कर विभाग (विभाग), महाराष्ट्र याची पर्यवेक्षण यंत्रणा विचारात घेऊन हे विशिष्ट विषय आधारित अनुपालन लेखापरीक्षण (एसएससीए) करण्यात आले.

3.2.2 लेखापरीक्षण उद्दिष्टे

हे लेखापरीक्षण जीएसटी व्यवस्थेतर्गत कर अनुपालनाच्या संदर्भात विभागाद्वारे अवलंबलेल्या प्रणाली व कार्यपद्धतींची पर्याप्तता आणि परिणामकारकता यावर आश्वासन देण्याच्या दिशेने केले गेले. 'जीएसटी प्रदान आणि विवरणे दाखल करण्यावरील विभागाचे पर्यवेक्षण' लेखापरीक्षण खालील लेखापरीक्षा उद्दिष्टांवर आश्वस्त होण्यासाठी केले गेले:

- i. कर अनुपालनावर परिणामकारक नियंत्रणाची खात्री करण्यासाठी नियम व कार्यपद्धती तयार केली गेली होती की नाही आणि करदात्यांद्वारा त्यांचे पालन केले जात होते की नाही; आणि
- ii. समुचित अधिकाऱ्याद्वारे²¹ तपासणी प्रक्रिया, अंतर्गत लेखापरीक्षण आणि इतर अनुपालन कार्ये पुरेशी व प्रभावी होती की नाही.

3.2.3 लेखापरीक्षण कार्यपद्धती आणि व्याप्ती

हे एसएससीए प्रामुख्याने डेटा विश्लेषणाच्या आधारे केले गेले, ज्यामध्ये एप्रिल 2018 ते मार्च 2021 या कालावधीशी संबंधित जोखीम क्षेत्रे आणि धोक्याचे संकेत ठळकपणे दर्शविले होते. डेटा विश्लेषणाद्वारे, इनपुट टॅक्स क्रेडिट (आयटीसी), कर दायित्वाचे निर्वहन, नोंदणी आणि विवरण दाखल करणे या डोमेनमध्ये 15 विचलनांचा संच ओळखला गेला. अश्या विचलनांचा केंद्रीकृत लेखापरीक्षणाद्वारे²² पाठपुरावा करण्यात आला, ज्याद्वारे असे विचलन अधिकारक्षेत्रातील समुचित अधिकाऱ्यांना कळवण्यात आले आणि क्षेत्रीय भेटींचा समावेश न करता ओळखलेल्या विचलनावर अधिकारक्षेत्रातील समुचित अधिकाऱ्यांनी केलेल्या कारवाईची खात्री करण्यात आली. केंद्रीकृत लेखापरीक्षणानंतर अधिकारक्षेत्रीय क्षेत्र रचनेकडे उपलब्ध अभिलेख्यांच्या पडताळणीसाठी क्षेत्रीय भेटींचा समावेश असलेल्या तपशीलवार लेखापरीक्षणाची पूर्तता करण्यात आली होती. बँक एंड सर्व्हिसेस अनुप्रयोगाद्वारे विवरणे व संबंधित संलग्न अभिलेखे आणि माहिती प्राप्त करण्यात आली होती. विभागाची बँक-एंड प्रणाली अनुप्रयोग करदात्यांच्या संबंधित डेटा/ दस्तऐवज (उदा. नोंदणी, कर प्रदान, विवरणे आणि इतर विभागीय कार्ये) तपासण्यासाठी शक्य तितकी सुसाध्य होती. तपशीलवार लेखापरीक्षणामध्ये करदात्यांकडून संबंधित सविस्तर अभिलेखे जसे की संबंधित क्षेत्र संरचनेद्वारे बिजके प्राप्त करणे देखील समाविष्ट होते. याशिवाय, विभागीय संरचनेचे अनुपालन कार्य जसे की विवरणांची तपासणी देखील निवडक प्रभारी²³ कार्यालयांमध्ये पुनरीक्षित केली गेली.

विभागाद्वारे विवरणांची तपासणी आणि करदात्यांच्या अभिलेख्यांची पडताळणी यामध्ये एप्रिल 2018 ते मार्च 2021 या कालावधीचा समावेश होता आणि

²¹ एमजीएसटी कायद्यांतर्गत करावयाच्या कोणत्याही कार्याशी संबंधित समुचित अधिकारी म्हणजे आयुक्त किंवा राज्य कर अधिकारी ज्याला आयुक्तांनी ते कार्य सोपवले आहे.

²² केंद्रीकृत लेखापरीक्षणामध्ये करदात्यांचे सविस्तर अभिलेखे जसे की वित्तीय विवरणासंबंधित लेखा खातेवही, बीजके, करारनामे इ. प्राप्त करणे समाविष्ट नव्हते.

²³ राज्य कर उपायुक्त/राज्य कर सहाय्यक आयुक्त/राज्य कर अधिकारी यांच्या नेतृत्वाखालील प्रभारी कार्यालय हे सर्वात खालच्या स्तरावरील विभाग आहे.

निवडक प्रभारी कार्यालयांच्या कार्यांच्या लेखापरीक्षणासाठी 2020-21 या कालावधीचा समावेश होता. एसएससीमध्ये फक्त राज्य प्रशासित करदात्यांचा समावेश होता. क्षेत्र लेखापरीक्षण सप्टेंबर 2023 ते जानेवारी 2024 या कालावधीत करण्यात आले.

या एसएससीएची प्रवेश बैठक सचिव, वित्तीय सुधारणा, वित्त विभाग, महाराष्ट्र शासन यांच्यासोबत 28 ऑगस्ट 2023 रोजी आयोजित करण्यात आली होती ज्यामध्ये लेखापरीक्षणाची उद्दिष्टे, नमुना निवड, लेखापरीक्षणाची व्याप्ती आणि कार्यपद्धती यावर चर्चा करण्यात आली होती.

6 जून 2025 रोजी निर्गमन बैठक आयोजित करण्यात आली होती ज्यामध्ये लेखापरीक्षण निरीक्षणांवर शासनासोबत चर्चा करण्यात आली. शासनाची उत्तरे लेखापरीक्षण अहवालात समाविष्ट करण्यात आली आहेत.

3.2.4 लेखापरीक्षण नमुना

वस्तुनिष्ठ लेखापरीक्षणाच्या योजनेकरिता आणि स्वरूप व व्याप्ती ठरविण्यासाठी डेटा-चलित दृष्टीकोन स्वीकारण्यात आला. या एसएससीएच्या नमुन्यात हे समाविष्ट होते;

- (i) पर्यवेक्षण कार्यांचे मूल्यांकन करण्यासाठी प्रभारी कार्यालयांचा नमुना;
- (ii) केंद्रीकृत लेखापरीक्षणाकरिता डेटा विश्लेषणाद्वारे ओळखल्या गेलेल्या विचलनांचा एक संच समाविष्ट आहे ज्यात क्षेत्र भेटींचा समावेश नव्हता; आणि
- (iii) तपशीलवार लेखापरीक्षणाकरिता करदात्यांच्या नमुन्यात क्षेत्र भेटी आणि विभागीय परिसरामध्ये करदात्यांच्या अभिलेख्यांची तपासणी समाविष्ट होती

त्यामुळे, या एसएससीएचे तीन वेगवेगळे भाग खालीलप्रमाणे होते:

भाग I:- प्रभारी कार्यालयांचे लेखापरीक्षण

तपशीलवार लेखापरीक्षणासाठी निवडक प्रकरणांचे अधिकारक्षेत्र असलेल्या 77 प्रभारी कार्यालयांपैकी, दहा प्रभारी कार्यालयांचा²⁴ पर्यवेक्षण कार्यांचे मूल्यांकन करण्यासाठी नमुना म्हणून विचार करण्यात आला.

²⁴ मुंबई-एलटीयू-514, मुंबई-एलटीयू-520, मुंबई-एलटीयू-519, मरोल-501, मुंबई-एलटीयू-537, मुंबई-एलटीयू-543, मुंबई-एलटीयू-531, मुंबई-एलटीयू-512 मुंबई-एलटीयू-501,पेण-501 व पुणे-एलटीयू-502.

भाग II:- केंद्रीकृत लेखापरीक्षण

विभागाच्या तपासणी प्रक्रियेची पर्याप्तता आणि परिणामकारकता यांचे मूल्यमापन करण्यासाठी डेटा विश्लेषणाद्वारे नियमांपासून उच्च-मूल्य किंवा उच्च-जोखीम विचलन आणि विवरणांमध्ये विसंगत्या ओळखुण केंद्रीकृत लेखापरीक्षणासाठी नमुना निवडला गेला. त्यानुसार, केंद्रीकृत लेखापरीक्षणासाठी 362 करदात्यासंबंधीत 718 विचलनांचा एक नमुना निवडण्यात आला.

भाग III:- तपशीलवार लेखापरीक्षण

करदात्यांद्वारा कर अनुपालनाच्या मर्यादेचे मूल्यांकन करण्यासाठी प्रभारी कार्यालयामार्फत करदात्यांच्या अभिलेख्यांमध्ये प्रवेश करून तपशीलवार लेखापरीक्षण केले गेले. तपशीलवार लेखापरीक्षणासाठी करदात्यांच्या नमुन्याची निवड जोखीम मापदंडे जसे की अतिरिक्त आयटीसी, कर दायित्व विसंगती, एकूण उलाढालीसोबत प्रमाणाबाहेर सूट दिलेली उलाढाल आणि अनियमित आयटीसी प्रत्यावर्तन यांच्या आधारे केली गेली. तपशीलवार लेखापरीक्षणासाठी निवडलेल्या 100 करदात्यांमध्ये मोठ्या²⁵, मध्यम²⁶ आणि लहान²⁷ स्तरातील करदाते तसेच यादृच्छिकपणे निवडलेले करदाते यांचा समावेश होता.

3.2.5 लेखापरीक्षण निकष

एमजीएसटी अधिनियम, आयजीएसटी अधिनियम आणि त्या अंतर्गत बनवलेल्या नियमांमध्ये समाविष्ट असलेल्या तरतुदींचा लेखापरीक्षण निकषांच्या स्त्रोतामध्ये समावेश करण्यात आला. महत्त्वाच्या तरतुदी खालील तक्ता 8 मध्ये दिल्या आहेत:

²⁵ पहिल्या श्रेणीतील वर्गात मोठे करदाते असतात - उलाढालीवर आधारित करदात्यांपैकी 0.25 टक्के (L1 श्रेणी) आणि दुसऱ्या श्रेणीतील मोठ्या करदात्यांचा पुढील संच - उलाढालीवर आधारित करदात्यांपैकी 0.25 टक्के (L2 श्रेणी).

²⁶ दुसऱ्या श्रेणीतील वर्गात मध्यम करदाते असतात: ₹ 10 कोटी किंवा त्याहून अधिक उलाढाल असलेले करदाते.

²⁷ तिसऱ्या श्रेणीतील वर्गात लहान करदाते असतात: ₹ 5 कोटी ते ₹ 10 कोटी दरम्यान उलाढाल असलेले करदाते.

तक्ता 8: लेखापरीक्षण निकषाचे स्रोत

अ.क्र.	विषय	अधिनियम आणि नियम
1	आकारणी व संकलन	एमजीएसटी अधिनियमाचे कलम 9
2	प्रत्यावर्ती भार यंत्रणा	एमजीएसटी अधिनियमाचे कलम 9(3) आणि आयजीएसटी अधिनियमाचे कलम 5(3)
3	आयटीसी घेणे आणि वापरणे	एमजीएसटी अधिनियम अंतर्गत कलम 16 ते 21; एमजीएसटी नियम अंतर्गत नियम 36 ते 45
4	नोंदणी	एमजीएसटी अधिनियमाचे कलम 22 ते 25; एमजीएसटी नियमांचे नियम 8 ते 26
5	पुरवठा	एमजीएसटी अधिनियमाचे कलम 7 व 8. एमजीएसटी अधिनियमाची अनुसूची I, II व III.
6	पुरवठ्याचे ठिकाण	आयजीएसटी अधिनियमाचे कलम 10 ते 13
7	पुरवठ्याची वेळ	एमजीएसटी अधिनियमाचे कलम 12 ते 14
8	पुरवठ्याचे मूल्यांकन	एमजीएसटी अधिनियमाचे कलम 15; एमजीएसटी नियमांचे नियम 27 ते 34
9	कराचे प्रदान	एमजीएसटी अधिनियम अंतर्गत कलम 49 ते 53; एमजीएसटी नियम अंतर्गत नियम 85 ते 88A
10	जीएसटी विवरणे दाखल करणे	एमजीएसटी अधिनियम अंतर्गत कलम 37 ते 47; एमजीएसटी नियम अंतर्गत नियम 59 ते 68 व 80 ते 81 विवरणांचे प्रपत्रे विहित करते.
11	शून्याधारीत पुरवठा	आयजीएसटी अधिनियमाचे कलम 8
12	निर्धारण आणि लेखापरीक्षण कार्ये	एमजीएसटी अधिनियम अंतर्गत कलम 61,62,65 व 66; एमजीएसटी नियम अंतर्गत नियम 99 ते 102

स्रोत: एमजीएसटी अधिनियम 2017, (एमजीएसटी अधिनियम), एमजीएसटी नियम, 2017 (एमजीएसटी नियम), आयजीएसटी अधिनियम, 2017 (आयजीएसटी अधिनियम), आयजीएसटी नियम, 2017 (आयजीएसटी नियम)

3.2.6 लेखापरीक्षण निष्कर्ष

लेखापरीक्षण निष्कर्ष खालील तीन श्रेणींमध्ये वर्गीकृत केले गेले:

- प्रभाष्यांचे लेखापरीक्षण
- केंद्रीकृत लेखापरीक्षण
- तपशीलवार लेखापरीक्षण

3.2.7 प्रभारी कार्यालयांचे लेखापरीक्षण

3.2.7.1 विवरणांची तपासणी न करणे

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 61 नुसार, करदात्यांनी दाखल केलेल्या विविध विवरणांची सत्यता पडताळण्यासाठी समुचित अधिकाऱ्याने तपासणी करावयाची असते आणि विवरणामध्ये आढळलेल्या कोणत्याही तफावती किंवा विसंगत्या यावर योग्य ती कारवाई करावयाची असते. पुढे, एमजीएसटी नियमांचा

नियम 99 आदेशीत करते की जर काही, विसंगत्या आढळल्या तर त्या करदात्याला त्याचे स्पष्टीकरण मागण्यासाठी कळविले जाईल.

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 73(10) नुसार, समुचित अधिकारी प्रदान न केलेला किंवा कमी प्रदान केलेला किंवा चुकीच्या पद्धतीने घेतलेला किंवा घेतलेला आयटीसी निश्चित करण्यासाठी वित्तीय वर्षासाठी वार्षिक विवरण सादर करण्याच्या नियत तारखेपासून तीन वर्षांच्या आत आदेश जारी करेल.

विभागाने जून 2021 मध्ये तपासणीसाठी अंतर्गत परिपत्रक²⁸ जारी केले जे अभिप्रेत करते की जोखीम मापदंडांच्या आधारावर आर्थिक गुप्तचर युनिट (ईआययू) द्वारे प्रकरणे निवडली जातील आणि ती विभागांना पाठवली जातील जे तपासणीसाठी प्रकरणे नोडल अधिकाऱ्यांकडे पाठवेल.

निवडक 10 प्रभाऱ्यांद्वारे सादर केलेल्या माहितीवरून लेखापरीक्षणामध्ये निदर्शनास आले की, 2020-21 मध्ये नऊ²⁹ प्रभाऱ्यांमध्ये करदात्यांच्या विवरणांची कोणतीही तपासणी करण्यात आली नव्हती आणि एका³⁰ प्रभाराने, फक्त एकाच करदात्याची तपासणी करण्यात आली होती (परिशिष्ट 3.2.1).

तपासणी न करण्याबाबत, मुंबई एलटीयू-514 प्रभाराने सांगितले (जानेवारी 2024) की हा जीएसटी अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचा प्रारंभिक कालावधी होता आणि विभाग जीएसटी कायद्यांबाबत नवीन होता. व्हॅटशी संबंधित प्रलंबित कामे निकाली काढण्यात विभाग व्यस्त होता आणि 2017-18 या करनिर्धारण वर्षाच्या तपासणीसाठी निवडक करदात्यांची यादी एप्रिल 2021 मध्ये ईआययू कडून प्राप्त झाली. मारोल-501 प्रभाराने असे सांगितले (जून 2024) की ईआययूने 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीची प्रकरणे तपासणीसाठी वित्तीय वर्ष 2021-22 नंतर वाटप केली होती, त्यामुळे 2020-21 मध्ये कोणतीही तपासणी करण्यात आली नाही. उर्वरित सात प्रभारांनी सांगितले (जानेवारी 2024 आणि जुलै 2024) की 2020-21 मध्ये ईआययूकडून कोणतीही प्रकरणे तपासणीसाठी प्राप्त झाली नाहीत.

आयुक्तांकडूनही माहिती मागण्यात आली होती, परंतु कोणतीही माहिती प्राप्त झाली नाही.

²⁸ 11 जून 2021 रोजी आयुक्तांनी जारी केलेले अंतर्गत परिपत्रक क्रमांक 6A 2021.

²⁹ मारोल-501, मुंबई एलटीयू-519, मुंबई एलटीयू-512, मुंबई एलटीयू-501, पेन-501, पीयूएन एलटीयू-502, मुंबई एलटीयू-514, मुंबई एलटीयू-20 आणि मुंबई एलटीयू-537.

³⁰ मुंबई एलटीयू-543.

शासनाला निदर्शनास आणून दिल्यावर (फेब्रुवारी 2025), आयुक्तांनी सांगितले (जून 2025) की वार्षिक विवरणांच्या विश्लेषणाच्या आधारे प्रकरणे तपासणीसाठी निवडली जातात. 2017-18 ते 2019-20 या वर्षासाठी वार्षिक विवरणे दाखल करण्याच्या तारखा अनुक्रमे 7 फेब्रुवारी 2020, 31 डिसेंबर 2020 आणि 31 मार्च 2021 ह्या होत्या. तपासणीसाठी प्रकरणांचे विश्लेषण केंद्रीय पातळीवर सुरू करण्यात आले होते. 10 प्रभाण्यांमध्ये, 2017-18 ते 2021-22 पर्यंतच्या सर्व वित्तीय वर्षांचा समावेश असलेल्या 1384 प्रकरणांची तपासणी करण्यात आली आहे आणि या प्रकरणांमध्ये जर काही आवश्यक असल्यास, अभिनिर्णय देखील वैधानिक वेळेत पूर्ण करण्यात आले होते. वर्ष 2020-21 मध्ये तपासणी झाली नसली तरी, विभागाने ठरवलेल्या निकषांनुसार नंतर करण्यात आली.

3.2.7.2 प्रभारी कार्यालयांद्वारे लेखापरीक्षण न करणे

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 65 नुसार, आयुक्त किंवा त्यांच्याकडून अधिकृत केलेला कोणताही अधिकारी, सामान्य किंवा विशिष्ट आदेशाद्वारे, कोणत्याही नोंदणीकृत व्यक्तीचे नियत केल्या अशा कालावधीसाठी, अशा वारंवारतेने आणि अशा पद्धतीने लेखापरीक्षण करू शकतो. अधिनियमाचा कलम 2(13), "लेखापरीक्षण" परिभाषेत करतो की घोषित केलेल्या उलाढालीची अचूकता, प्रदान केलेला कर, मागणी केलेला परतावा आणि घेतलेली आयटीसी यांची पडताळणी करण्यासाठी आणि या अधिनियमाच्या तरतुदींचे किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांचे अनुपालन निर्धारित करण्यासाठी, या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांन्वये किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यान्वये, नोंदणीकृत व्यक्तीने ठेवलेले किंवा सादर केलेले अभिलेखे, विवरणे व इतर दस्तऐवज यांची तपासणी होय.

विभागाने लेखापरीक्षण करण्यासाठी प्रक्रिया व कार्याची माहिती देणारे अंतर्गत परिपत्रक³¹ जारी केले. ईआययूकडून लेखापरीक्षणासाठी प्रकरणे प्राप्त झाल्यानंतर संबंधित स्थानिक किंवा नोडल संयुक्त आयुक्त कार्यालयामार्फतची प्रक्रिया परिपत्रकात समाविष्ट आहे.

निवडक 10 प्रभाण्यांनी दिलेल्या माहितीवरून लेखापरीक्षणामध्ये असे निदर्शनास आले की 2020-21 मध्ये नऊ प्रभाण्यांनी कोणतेही लेखापरीक्षण केले नव्हते आणि फक्त एका प्रभाराने (मुंबई एलटीयू-543) एका करदात्याचे लेखापरीक्षण केले होते (*परिशिष्ट 3.2.2*).

³¹ आयुक्तांनी 10 डिसेंबर 2020 रोजी जारी केलेले अंतर्गत परिपत्रक क्रमांक 20A 2020.

या संदर्भात, मुंबई एलटीयू-514 प्रभाराने सांगितले (जानेवारी 2024) की हा जीएसटी अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचा प्रारंभिक कालावधी होता आणि विभाग जीएसटी कायद्यांबाबत नवीन होता. वॅटशी संबंधित प्रलंबित कामांचा निपटारा करण्यात विभाग व्यस्त होता आणि 2017-18 च्या करनिर्धारण वर्षाच्या लेखापरीक्षणासाठी निवडक करदात्यांची यादी एप्रिल 2021 मध्ये ईआययूकडून प्राप्त झाली. मारोल-501 प्रभाराने सांगितले (जून 2024) की, ईआययूने 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीच्या जीएसटी लेखापरीक्षणासाठी प्रकरणे वित्तीय वर्ष 2021-22 नंतर वाटप केली होती, त्यामुळे 2020-21 दरम्यान कोणतेही लेखापरीक्षण केले गेले नव्हते. मुंबई एलटीयू-520 प्रभाराने सांगितले (जानेवारी 2024) की, 2018-19 ते 2020-21 या करनिर्धारण वर्षाच्या लेखापरीक्षणासाठी प्रकरणे जुलै 2022 मध्ये प्राप्त झाली; आणि उर्वरित सहा प्रभायांनी सांगितले (जानेवारी आणि जुलै 2024) की ईआययूकडून लेखापरीक्षणासाठी कोणतीही प्रकरणे प्राप्त झाली नाहीत.

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (फेब्रुवारी 2025), आयुक्तांनी सांगितले (जून 2025) की लेखापरीक्षणामध्ये देखील, तपासणीसारखीच प्रक्रिया अवलंबली जात आहे. वार्षिक विवरण दाखल केल्यानंतर डेटा विश्लेषणाद्वारे लेखापरीक्षणासाठी प्रकरणे निवडली जातात. मार्गदर्शक तत्वांनुसार, एकूण करदाता आधाराच्या एक टक्क्यापर्यंत प्रकरणे लेखापरीक्षणासाठी निवडली जावी, ज्याचे पालन केले गेले आहे. 10 प्रभारी कार्यालयांनी 2017-18 ते 2021-22 पर्यंतच्या सर्व वित्तीय वर्षांचा समावेश असलेल्या 622 प्रकरणांचे लेखापरीक्षण हाती घेतले आहे.

3.2.7.3 नोंदणी रद्द करण्यास विलंब

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 29 सह एमजीएसटी नियमांच्या नियम 20, नुसार व्यवसाय बंद करणे, नोंदणीच्या मर्यादेपेक्षा कमी उलाढाल होणे अशा काही विशिष्ट परिस्थितीत करदात्याला नोंदणी रद्द करण्याची परवानगी देते. नोंदणी रद्द करण्यासाठी अर्ज करणाऱ्या करदात्याने 'रद्द करण्याची आवश्यकता असलेली घटना घडल्यापासून' 30 दिवसांच्या आत जीएसटी सामाईक पोर्टलवर प्रपत्र आरईजी-16 मध्ये अर्ज करावा.

एमजीएसटी अधिनियम 2017 चे कलम 29(2), करदात्याने अधिनियमांचे किंवा नियमांचे उल्लंघन केले असेल या कारणास्तव कर अधिकाऱ्याद्वारे करदात्याची स्वाधीकाराने नोंदणी रद्द करण्याची परवानगी देते.

पुढे, एमजीएसटी नियमांच्या नियम 22(3) नुसार, करदात्याच्या विनंतीच्या तारखेपासून 30 दिवसांच्या आत आणि स्वतःहून रद्द केल्यास प्रपत्र आरईजी-17 ला उत्तर दिल्याच्या तारखेपासून, समुचित अधिकाऱ्याने प्रपत्र आरईजी-19 मध्ये

रद्द करण्याचा आदेश जारी करावयाचे असते, तसेच करपात्र व्यक्तीला कोणताही कर, व्याज किंवा दंड यांची थकबाकी प्रदान करण्यास सूचित करावयाचे असते.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की 2020-21 मध्ये निवडक 10 प्रभार कार्यालयांपैकी, आठ³² कार्यालयांमध्ये, 33 नोंदण्या रद्द करण्यात आल्या. 33³³ रद्दीकरणांपैकी, पाच³⁴ प्रभार कार्यालयांशी संबंधित 11 प्रकरणांमध्ये, **परिशिष्ट 3.2.3** मधील तपशीलानुसार रद्दीकरण नऊ ते 292 दिवसांच्या विलंबाने करण्यात आले.

लेखापरीक्षणात असेही आढळून आले की लेखापरीक्षणाने तपासलेल्या रद्दीकरण आदेशांपैकी, कोणत्याही रद्दीकरण आदेशात कर थकबाकीची मागणी करण्यात आली नव्हती.

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (ऑक्टोबर 2023 आणि जानेवारी 2024 दरम्यान), प्रभार पेन-501 ने सांगितले की कोविड परिस्थितीमुळे, कार्यालय पूर्णपणे काम करत नव्हते, त्यामुळे एक महिना विलंब झाला होता. उर्वरित प्रभागांनी विलंबाचे कोणतेही कारण दिलेले नाही.

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (फेब्रुवारी 2025), आयुक्तांनी सांगितले (जून 2025) की स्वेच्छेने नोंदणी रद्द करण्याच्या बहुतेक प्रकरणांमध्ये, करदात्यांकडून अनुपालन खूपच कमी आहे. रद्द करण्यासाठी अवलंबल्या जाणाऱ्या प्रक्रियेबद्दल आणि रद्द करण्याच्या आदेशांमध्ये समाविष्ट करावयाच्या निश्चित दायित्वांच्या पद्धतीबद्दल तपशीलवार मार्गदर्शक तत्त्वे देखील विभागाने जारी केली (फेब्रुवारी 2025).

एक प्रकरण खाली दर्शविले आहे:

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की, अंधेरी विभागांतर्गत मरोळ-501 प्रभारामध्ये, 14 फेब्रुवारी 2020 रोजी जीएसटी अंतर्गत नोंदणीकृत असलेल्या करदात्याची (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZA) नोंदणी, 1 एप्रिल 2020 पासून प्रभार कार्यालयाने स्वतःहून 7 ऑक्टोबर 2021 रोजी रद्द केली कारण करदात्याने सहा महिन्यांच्या सतत कर कालावधीसाठी विवरण सादर केले नव्हते. जरी ऑगस्ट 2020 मध्ये नोटीस जारी करावयास हवी होती,

³² मुंबई-एलटीयू-519, मरोळ-501, मुंबई-एलटीयू-543, मुंबई-एलटीयू-501 आणि पेन-501.

³³ अर्जावर 27 प्रकरणे आणि स्वतःहून 6 प्रकरणे. 2020-21 मध्ये 26 प्रकरणे रद्द करण्यात आली तर 7 प्रकरणांमध्ये, 2020-21 मध्ये स्व-मोटो रद्द करण्यासाठी अर्ज प्राप्त झाले किंवा सूचना देण्यात आल्या परंतु 2021-22 मध्ये रद्द करण्यात आली.

³⁴ मुंबई-एलटीयू-519, मरोळ-501, मुंबई-एलटीयू-543, मुंबई-एलटीयू-501 आणि पेन-501.

तरी तीन महिन्यांच्या विलंबानंतर 12 नोव्हेंबर 2020 रोजी कारणे दाखवा नोटीस जारी करण्यात आली. करदात्याने कोणतेही उत्तर सादर केले नव्हते. म्हणून, प्रभारी अधिकाऱ्याने 12 नोव्हेंबर 2020 पासून एक महिन्यांच्या आत नोंदणी रद्द करावयास हवी होती. परंतु, नऊ महिन्यांपेक्षा जास्त विलंबानंतर 07 ऑक्टोबर 2021 रोजी नोंदणी रद्द करण्यात आली. पुढे, प्रभारी अधिकाऱ्याने रद्दीकरण आदेशात कर थकबाकीची कोणतीही मागणी केली नाही. केलेल्या पुरवठ्याची आणि प्रदान केलेल्या कराची माहिती नसल्यामुळे, करदात्याकडून वसूल करण्यायोग्य कर थकबाकीची पडताळणी लेखापरीक्षण करू शकले नाही.

3.2.7.4 जीएसटीआर 10 दाखल न करण्यावर अपुरा पाठपुरावा

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 45 नुसार, नोंदणी रद्द केल्यानंतर, प्रत्येक करदात्याला रद्दीकरणाची प्रभावी तारीख किंवा रद्दीकरण आदेशाची तारीख, यापैकी जे नंतर असेल, तेव्हापासून तीन महिन्यांच्या आत अंतिम विवरण जीएसटीआर 10³⁵ दाखल करावयाचे असते.

एमजीएसटी नियमांच्या नियम 68 नुसार, ज्या करदात्यांनी जीएसटीआर 10 दाखल केले नाही त्यांना प्रपत्र जीएसटीआर 3A मध्ये नोटीस जारी करावयाची असते. जर करदाता नोटीस मिळाल्यापासून 15 दिवसांच्या आत अंतिम विवरण दाखल करण्यास विफल झाल्यास, प्रभारी अधिकाऱ्याने सर्वोत्तम निर्णय मूल्यांकन करावयाचे असते आणि एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 62 अंतर्गत एएसएमटी 13 मध्ये करदात्याला मूल्यांकन आदेश जारी केल्या जातो.

लेखापरीक्षणामध्ये निदर्शनास आले की निवडक 10 पैकी आठ³⁶ प्रभाऱ्यांमध्ये, 2020-21 मध्ये 26 रद्दीकरण आदेश जारी करण्यात आले होते. यापैकी, 15 करदात्यांनी जानेवारी 2024 पर्यंत जीएसटीआर 10 दाखल केले नव्हते. जीएसटीआर 10 दाखल करणाऱ्या उर्वरित 11 करदात्यांपैकी, तीन करदात्यांनी 340 ते 813 दिवसांदरम्यानच्या विलंबाने विवरण दाखल केले होते (**परिशिष्ट 3.2.4**). तथापि, प्रभार अधिकाऱ्यांनी नोटीस जारी केली नाही किंवा सर्वोत्तम निर्णय मूल्यांकन केले नाही, परिणामी महसूल वसूल झाला नाही.

³⁵ जीएसटीआर 10 हा अंतिम विवरण आहे ज्यामध्ये साठ्यामध्ये असलेल्या इनपुटची माहिती, अर्ध-तयार किंवा तयार वस्तूंमध्ये असलेले इनपुट आणि ज्या वस्तूंवर आयटीसी प्रत्यावर्तीत करणे आवश्यक आहे आणि देय आणि प्रदान केलेला कर आहे.

³⁶ मुंबई-एलटीयू-514, मुंबई-एलटीयू-520, मुंबई एलटीयू-519, मरोळ-501, मुंबई एलटीयू-537, मुंबई एलटीयू-543, मुंबई-एलटीयू-501 आणि PEN-501.

हे निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (ऑक्टोबर 2023 ते जानेवारी 2024 दरम्यान), मुंबई एलटीयू-514 प्रभारने सांगितले (जानेवारी 2024) की, करदात्याने नियत तारखेनंतर विलंब फी प्रदान करून विवरण दाखल केले असल्याने जीएसटीआर 3A जारी करण्यात आले नव्हते आणि नोटीस जारी करण्याची आवश्यकता नव्हती कारण नोंदणी रद्द करण्यासाठी केलेल्या अर्जात करदात्याने व्यवसाय बंद करतानाचा अखेरचा साठा आणि साठ्यावरील आयटीसी प्रत्यावर्तीत करण्याचा तपशील घोषित केला होता. उत्तर मान्य नाही कारण करदात्याने नियत तारखेच्या 340 दिवसांनंतर जीएसटीआर 10 दाखल केले होते आणि विभागाने तत्पूर्वी म्हणजेच तीन महिन्यांच्या नियत कालावधीनंतर कारवाई सुरु करावयास हवी होती.

मुंबई एलटीयू-520 प्रभारने सांगितले (जानेवारी 2024) की करदात्याने 10 डिसेंबर 2020 रोजी ऑक्टोबर 2020 च्या कर कालावधीसाठी जीएसटीआर 3B आणि जीएसटीआर 1 दाखल केले आहेत. तथापि, उत्तरात, जीएसटीआर 10 दाखल न करणे आणि त्याचा पाठपुरावा करण्याबाबत काहीही सांगितलेले नाही.

मुंबई एलटीयू-543 प्रभारने सांगितले (एप्रिल 2025) की एका प्रकरणात (प्रभार कार्यालयाशी संबंधित तीन रद्दीकरणांपैकी), 15 एप्रिल 2025 रोजी जीएसटीआर 3A जारी करण्यात आला होता. उत्तर सूचित करते की जीएसटीआर 3A केवळ नियत तारखेपासून चार वर्षांपेक्षा जास्त काळानंतरच नव्हे तर लेखापरीक्षणाने लक्षात आणून दिलेल्या जारी तारखेपासून एक वर्ष आणि चार महिन्यांपेक्षा जास्त काळानंतर जारी करण्यात आला होता. दोन प्रकरणांच्या बाबतीत, कोणतेही उत्तर देण्यात आले नाही.

चार प्रभार कार्यालयाने³⁷ जीएसटीआर 3A आणि सर्वोत्तम निर्णय मूल्यांकन जारी न करण्याची कारणे दिली नाहीत. मुंबई एलटीयू-501 प्रभारकडून उत्तराची प्रतीक्षा होती.

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (फेब्रुवारी 2025), आयुक्तांनी सांगितले (जून 2025) की अर्ज केल्यानंतरच्या रद्दीकरणाच्या बाबतीत, करदाता आरईजी-16 मध्ये अशी जबाबदारी पार पाडते जेव्हाकी विभागाने स्वतःहून रद्दीकरणाच्या बाबतीत, प्रत्येक रद्द केलेल्या करदात्यावर जबाबदारी राहणार नाही. म्हणून, केवळ संभाव्य जोखमी प्रकरणांमध्येच कारवाई करावयाची होती. रद्दीकरणाच्या प्रकरणांमध्ये अनुसरण्याची प्रक्रिया आणि रद्दीकरणाच्या आदेशांमध्ये समाविष्ट करावयाच्या

³⁷ मुंबई एलटीयू-519, मरोळ-501, मुंबई एलटीयू-537 आणि पेन-501.

दायित्वांचे निर्धारण करण्याच्या पद्धतीबद्दल विभागाने सविस्तर मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली (फेब्रुवारी 2025). नियत तारखेनंतर जीएसटीआर 10 दाखल केलेल्या प्रकरणांमध्ये करदात्यांनी लागू विलंब कर प्रदान केले आहे. उर्वरित प्रकरणांमध्ये, इलेक्ट्रॉनिक क्रेडिट लेजर मध्ये शिल्लक निरंक असल्याने साठ्यामध्ये ठेवलेल्या वस्तूंबद्दल कोणतेही संभाव्य दायित्व नाही आणि तेथे तात्काळ वित्तीय परिणाम नाही.

उत्तर मान्य नाही कारण ईसीएल फक्त शिल्लक आयटीसी दर्शवते आणि उपलब्ध साठ्याची स्थिती दर्शवत नाही. परिपत्रकात (फेब्रुवारी 2025) रद्दीकरणापूर्वी साठ्याची पडताळणी करण्याची देखील तरतूद आहे. त्यामुळे, विभागाने या प्रकरणांमध्ये साठा पडताळून पाहणे आणि जर काही असेल तर, आयटीसी वसूल करण्यासाठी कारवाई करणे आवश्यक आहे.

एक प्रकरण खाली स्पष्ट केले आहे:

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की अंधेरी विभागांतर्गत मरोळ-501 प्रभारामध्ये, 31 ऑक्टोबर 2019 रोजी जीएसटी अंतर्गत नोंदणीकृत असलेल्या करदात्याची (जीएसटीआयएन 27XXXXXXXXX1Z5) नोंदणी करदात्याच्या विनंतीवरून (13 सप्टेंबर 2020) 09 ऑक्टोबर 2020 रोजी प्रभार कार्यालयाने 1 फेब्रुवारी 2020 पासून रद्द केली. नोंदणी रद्द केल्यानंतर करदात्याला तीन महिन्यांच्या आत म्हणजे 07 जानेवारी 2021 पर्यंत जीएसटीआर 10 दाखल करणे आवश्यक होते. परंतु करदात्याने आजपर्यंत जीएसटीआर 10 दाखल केले नाही आणि प्रभारी अधिकाऱ्याने नोटीस जारी करण्यासाठी आणि सर्वोत्तम निर्णय मूल्यांकन करण्यासाठी कोणतीही कारवाई केली नाही.

ही बाब ऑक्टोबर 2023 मध्ये निदर्शनास आणून देण्यात आली होती, उत्तराची प्रतीक्षा होती (जुलै 2025).

3.2.8 केंद्रीकृत लेखापरीक्षण

लेखापरीक्षणाने जीएसटीएनद्वारे उपलब्ध करून दिलेल्या 2018-19 ते 2020-21 शी संबंधित जीएसटी विवरणांच्या डेटाचे विश्लेषण केले. करदात्यांनी दाखल केलेल्या जीएसटी विवरणांमधील नियम-आधारित विचलन आणि तार्किक विसंगत्या 15 मापदंडांच्या संचावर ओळखल्या गेल्या, ज्यांचे आयटीसी आणि कर प्रदान- या दोन डोमेनमध्ये सामान्यपणे वर्गीकरण केले जाऊ शकते.

विहित केलेल्या 15 जीएसटी विवरणांपैकी³⁸, जीएसटी विवरण/डेटामधील विचलन, परस्पर-विरोध आणि विसंगत्या ओळखण्याच्या उद्देशाने सामान्य करदात्यांना लागू होणारे खालील मूलभूत विवरण विचारात घेतले गेले:

- जीएसटीआर 1: वस्तू व सेवा किंवा दोन्हीचा जावक पुरवठा करणाऱ्या सर्व सामान्य आणि प्रासंगिक नोंदणीकृत करदात्यांनी दाखल केलेले मासिक विवरण आणि त्यामध्ये वस्तू व सेवांच्या जावक पुरवठ्याच्या तपशीलाचा समावेश असतो.
- जीएसटीआर 3B: अधिनियमाच्या कलम 39(1) अंतर्गत निर्दिष्ट केलेल्यांना वगळता सर्व करदात्यांनी दाखल करावयाचे करदात्याद्वारा कर प्रदानासह, जावक पुरवठा आणि दावा केलेल्या आयटीसी यांचे मासिक सारांश विवरण. हे विवरण इलेक्ट्रॉनिक जमा खातेवहीत जमा आणि खर्च आणि इलेक्ट्रॉनिक रोकड खातेवहीत खर्च दाखवितो.
- जीएसटीआर 6: इनपुट सेवा वितरकांसाठी मासिक विवरण जे त्यांच्या वितरित आयटीसी आणि आवक पुरवठ्याचा तपशील प्रदान करते.
- जीएसटीआर 8: ई-कॉमर्स प्रचालकांना ज्यांना जीएसटी अंतर्गत टीसीएस कापून घ्यावयाचे असते त्यांनी दाखल करावयाचे मासिक विवरण, जे ऑक्टोबर 2018 मध्ये लागू झाले.
- जीएसटीआर 9: इनपुट सेवा वितरक (आयएसडी), टीडीएस/टीसीएस वजावटकर्ता, प्रासंगिक करपात्र व्यक्ती आणि अनिवासी करदाता या व्यतिरिक्त इतर सर्व नोंदणीकृत व्यक्तींनी वार्षिक विवरण दाखल करावयाचे असते. या दस्तऐवजात संपूर्ण वर्षभर विविध कर शीर्ष (सीजीएसटी, एसजीएसटी आणि आयजीएसटी) अंतर्गत प्रदान केलेल्या आणि प्राप्त झालेल्या सर्व पुरवठ्यांच्या तपशीलासह उलाढाल आणि त्याकरिता लेखापरीक्षण तपशीलांचा समावेश असतो.
- जीएसटीआर 9C: विशिष्ट वित्तीय वर्षात ₹ पाच कोटीपेक्षा जास्त उलाढाल असलेल्या सर्व करदात्यांसाठी वार्षिक लेखापरीक्षण प्रपत्र. हे मुळात

³⁸ जीएसटीआर 1, जीएसटीआर 3B, जीएसटीआर 4 (कंपोजिशन योजनेतर्गत करदाते), जीएसटीआर 5 (अनिवासी करपात्र व्यक्ती), जीएसटीआर 5A (अनिवासी ओआयडीएआर सेवा प्रदाते), जीएसटीआर 6 (इनपुट सेवा वितरक), जीएसटीआर 7 (टीडीएस कापणारे करदाते), जीएसटीआर 8 (ई-कॉमर्स प्रचालक), जीएसटीआर 9 (वार्षिक विवरण), जीएसटीआर 10 (अंतिम विवरण), जीएसटीआर 11 (यूआयएन असलेली आणि परताव्याचा दावा करणारी व्यक्ती), सीएमपी 08, आणि आयटीसी 04 (जॉब-वर्करला पाठवलेल्या/प्राप्त झालेल्या वस्तूंच्या तपशीलाबद्दल करदाता/जॉब-वर्करने दाखल करावयाचे विवरण).

जीएसटीआर 9 मध्ये दाखल केलेले वार्षिक विवरण आणि करदात्याचे लेखापरीक्षित वार्षिक वित्तीय विवरण (एएफएस) यांच्यातील ताळमेळ विवरण आहे.

- जीएसटीआर 2A: प्राप्तकर्त्यासाठी आवक पुरवठ्याचे प्रणाली-निर्मित विवरण. यात त्यांच्या प्रपत्र जीएसटीआर 1/5 मध्ये घोषित केलेल्या पुरवठादारांच्या सर्व (व्यवसाय ते व्यवसाय) B2B व्यवहारांचे तपशील, समकक्षाद्वारे अनुक्रमे जीएसटीआर 6 पासून आयएसडी तपशील, जीएसटीआर 7 व जीएसटीआर 8 मधील तपशील आणि भारतीय सीमा शुल्काच्या इंडियन कस्टम्स इलेक्ट्रॉनिक गेटवे (आयसीईजीएटीई) पोर्टलप्रमाणे प्राप्त झाल्यानुसार माल नोंदपत्रावर परदेशातून वस्तूची आयात यांचा समावेश असतो.

जीएसटीआर 2B: हे नियमित करदात्यांसाठी (ज्यांनी तिमाही विवरण आणि मासिक प्रदान (क्यूआरएमपी) योजनेचा पर्याय निवडला आहे किंवा नाही) महिन्यानुसार स्वयंचलितपणे तयार केलेले विवरण आहे जे जीएसटी पोर्टलवर सुरु केले आहे, जीएसटीआर 2A प्रमाणेच प्रत्येक महिन्यासाठी पात्र व अपात्र आयटीसी देते परंतु काही कालावधीसाठी स्थिर किंवा अपरिवर्तित राहते. हे विवरण ऑगस्ट 2020 च्या कर कालावधीपासून सुरु करण्यात आले.

15 ओळखल्या गेलेल्या मापदंडावर व त्यावरील परिणामावर डेटा विश्लेषणाचा तपशील तक्ता 9(a) व 9(b) मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 9(a): महाराष्ट्र राज्यातील नमुना घेतलेल्या प्रकरणांचा डेटा विश्लेषण सारांश (आयटीसी आणि कर प्रदान विसंगत्या)

अ. क्र.	वापरलेला अल्गोरिथम	जोखीम पाठपुरावा केला
आयटीसीचा वापर करण्यामध्ये/कर प्रदानात विसंगत्या		
1	जीएसटीआर 2A नुसार सर्व सुधारणांसह उपलब्ध असलेल्या आयटीसीची तुलना तक्ता 4B (2) मधील प्रत्यावर्तन वगळून परंतु जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8C मधून त्यानंतरच्या वर्षात घेतलेल्या आयटीसी आणि अवरुद्ध केलेल्या क्रेडिट्ससह तक्ता 4A (5) मधील जीएसटीआर 3B मध्ये घेतलेल्या आयटीसीशी केली गेली (घरगुती पुरवठ्यावर जमा).	जीएसटीआर 2A आणि जीएसटीआर 3B मध्ये आयटीसी विसंगती.
2	जीएसटीआर 2A मधून उपलब्ध असलेल्या आयटीसीची तुलना जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8A शी केली गेली जी जीएसटीआर 2A मधून उपलब्ध असलेल्या आयटीसीला दर्शविते (स्वयंचलितपणे संपादन न होणारे क्षेत्र म्हणून) परंतु जीएसटीआर 2A मधील त्या प्रविष्ट्या वगळते जिथे पुरवठादाराने त्याच्या दाखल करण्याच्या नियत तारखेपर्यंत जीएसटीआर 1 दाखल केला नाही आणि प्राप्तकर्ता करदात्याच्या कंपोजिशन योजनेअंतर्गत असलेल्या कालावधीसाठी आयटीसी देखील वगळण्यात आला आहे.	पुरवठादाराने कर प्रदान न करता आयटीसी हस्तांतरित केला.

अ. क्र.	वापरलेला अल्गोरिथम	जोखीम पाठपुरावा केला
3	पुढील वर्षी ऑक्टोबर नंतर दाखल केलेल्या 2018-19 ते 2020-21 या कालावधीसाठी जीएसटीआर 3B च्या तक्ता 4 द्वारे वापरलेला आयटीसी घेतला गेला.	विहित कालावधीनंतर दाखल केलेल्या जीएसटीआर 3B मध्ये घेतलेला आयटीसी.
4	जीएसटीआर 9 तक्ता 4G (देय कर) मधील आरसीएम प्रदानाची तुलना जीएसटीआर 9 तक्ता 6C, 6D आणि 6F (घेतलेले आयटीसी) मधील आयटीसीशी केली गेली. जीएसटीआर 9 उपलब्ध नसलेल्या प्रकरणांमध्ये, जीएसटीआर 3B तक्ता 3.1(d) मधील आरसीएम प्रदानाची तुलना जीएसटीआर 3B 4(A)(2) आणि 4A(3) शी केली गेली. जिथे दोन्ही उपलब्ध होते तिथे जीएसटीआर 9 आणि जीएसटीआर 3B मधील जास्त फरक विचारात घेतला गेला.	जीएसटीआर 3B/जीएसटीआर 9 मध्ये घेतलेल्या आयटीसी च्या तुलनेत आरसीएम अंतर्गत कमी कर प्रदान.
5	जीएसटीआर 9C तक्ता 9R मधील ऋण संख्या आणि विसंगतीसाठी तक्ता 10 मध्ये दिलेल्या कारणांची तपासणी.	लेखापुस्तके आणि विवरणांमध्ये प्रदान केलेल्या करातील विसंगती.
6	जीएसटीआर 9C तक्ता 12F मध्ये धन संख्या आणि विसंगतीसाठी तक्ता 13 मध्ये दिलेल्या कारणांची तपासणी.	वार्षिक विवरणे आणि लेखापुस्तके यात घेतलेल्या आयटीसीची विसंगती
7	जीएसटीआर 9C तक्ता 14T मध्ये धन संख्या आणि विसंगतीसाठी तक्ता 15 मध्ये दिलेल्या कारणांची तपासणी.	वार्षिक विवरणात घेतलेला आयटीसी आणि वित्तीय विवरणांमधील खर्च यामधील ताळमेळ.
8	अग्रिम रक्कम आणि सुधारणा लक्षात घेता जीएसटीआर 1 (तक्ते 4 ते 11), आणि जीएसटीआर 9 (तक्ते 4N, 10 आणि 11) मधील मोठ्या कर दायित्वाची तुलना जीएसटीआर 3B तक्ता 3.1(a) आणि 3.1(b) मधील कर प्रदान केलेल्या तपशीलांशी करण्यात आली. जिथे जीएसटीआर 9 उपलब्ध नव्हते, तिथे जीएसटीआर 3B कर प्रदान केलेल्या कराची तुलना जीएसटीआर 1 दायित्वाशी करण्यात आली.	निपटारा न झालेले दायित्वे (कर दायित्व आणि कर प्रदान यात विसंगती).
9	ज्या करदात्यांनी जीएसटीआर 3B दाखल केला नाही परंतु जीएसटीआर 1 दाखल केला आहे किंवा जिथे जीएसटीआर 2A उपलब्ध आहे, करदाते कर प्रदान न करता व्यवसाय करत असल्याचे दर्शवते.	जीएसटीआर 3B दाखल केले नव्हते परंतु जीएसटीआर 1 उपलब्ध होते.
10	जीएसटीआर 3B मध्ये घोषित केलेल्या व्याजाच्या तुलनेत जीएसटीआर 3B मध्ये उशिरा दाखल केल्यावर कर प्रदान करण्याच्या रोख भागावर 18 टक्के दराने व्याजाची गणना केली.	व्याजाचा न प्रदान /कमी प्रदान.
11	कंपोजिशन करदात्यांनी ज्यांनी एकाच पॅनच्या सर्व जीएटीआयएन अंतर्गत अखिल भारतीय आधारावर (केंद्र आणि राज्य अधिकार क्षेत्र) 2018-19 मध्ये ₹ 1 कोटी आणि 2019-20 मध्ये ₹ 1.5 कोटींची उलाढाल मर्यादा ओलांडली आहे त्याची ओळख पटवण्यात आली.	अपात्र कंपोजिशन आकारणी योजना करदाता.
12	2018-19 मध्ये ₹ 1 कोटी आणि 2019-20 मध्ये ₹ 1.5 कोटींची उलाढाल मर्यादेजवळ किंवा मर्यादा ओलांडली होती तेव्हा अश्या करदात्यांना, त्यांची नोंदणी रद्द करून कंपोजिशन अंतर्गत पुन्हा त्याच पॅनसह नोंदणी केली आहे.	कंपोजिशन कर आकारणी योजना करदाते सामान्य कर आकारणीकडे स्थलांतरित न होणारे (रद्द करणे आणि पुन्हा नोंदणी करणे).

**तक्ता 9(b): महाराष्ट्र राज्यातील नमुना घेतलेल्या प्रकरणांचा डेटा विश्लेषण सारांश
(उलाढाल विसंगती)**

अ. क्र.	वापरलेला अल्गोरिथम	जोखीम पाठपुरावा केला
वार्षिक विवरण आणि वित्तीय विवरणपत्रांमध्ये उलाढाल विसंगती		
1	जीएसटीआर 9C तक्ता 7G मधील ऋण संख्या आणि विसंगतीसाठी तक्ता 8 मध्ये दिलेल्या कारणांची तपासणी.	जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 7G मध्ये घोषित केलेल्या करपात्र उलाढालीमध्ये विसंगती.
2	जीएसटीआर 3B च्या तक्ता 3.1(a) ची तुलना जीएसटीआर 2A च्या तक्ता 9 मधील स्तंभ 6 शी करण्यात आली. जीएसटीआर 3B मूल्ये जीएसटीआर 2A पेक्षा कमी असलेली प्रकरणे ओळखली गेली.	टीडीएस विवरणाची तुलना करून करपात्र पुरवठ्याची कमी घोषणा.
3	जीएसटीआर 9C तक्ता 5B मधील वर्षाच्या सुरुवातीला बिल न केलेला महसूल तक्ता 5H मध्ये दर्शविलेल्या मागील जीएसटीआर 9C च्या बिल न प्रदान केलेल्या महसूलाशी जुळला पाहिजे. कोणतीही विसंगती ती करपात्र उलाढालीचे लपवणूक दर्शवते.	जीएसटीआर 9C मध्ये घोषित केलेल्या महसूलाच्या आधारावर करपात्र मूल्याचे लपवणूक.

3.2.8.1 विभागाद्वारा उत्तर सादर न करणे

लेखापरीक्षणाने 2018-19 ते 2020-21 या वर्षांसाठी प्रत्येकी 15 मापदंडामधील प्रमुख विचलने/विसंगत्यांमधून 362 करदात्यांच्या संबंधित 718 विचलनांचा एक नमुना निवडला. करदात्यांच्या अभिलेख्यांची पुढील तपासणी न करता जुलै-सप्टेंबर 2023 दरम्यान संबंधित प्रभाष्यांना लेखापरीक्षण विचारणा जारी करण्यात आल्या. या प्रकरणांमध्ये लेखापरीक्षण तपासण्या, ओळखल्या गेलेल्या विचलने/विसंगत्यांवर विभागाच्या कारवाईची पडताळणी करण्यापुरती मर्यादित होत्या.

विभागाला कळवण्यात आलेल्या 718 विचलनांपैकी 95 विचलनांसाठी प्रारंभिक उत्तरे अद्याप प्राप्त झाले नाहीत (जुलै 2025), जे ₹ 3296.51 कोटींचे संभाव्य जोखीम उघड करते.

पुढील परिच्छेदात नमूद केल्याप्रमाणे विसंगत्यांचा अनुपालन विचलनात रूपांतर होण्याचा एकूण दर लक्षणीय आहे हे लक्षात घेता, विभागाला या प्रकरणांची पडताळणी प्राधान्याने जलद करणे आवश्यक आहे.

निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (फेब्रुवारी 2025), शासनाने सांगितले (जून 2025) की उत्तरे आधीच पाठवण्यात आली आहेत आणि फक्त 61 प्रकरणे प्रलंबित आहेत ज्यांची उत्तरे पाठवली जातील.

3.2.8.2 केंद्रीकृत लेखापरीक्षणाचे परिणाम

2018-19 ते 2020-21 या कालावधीसाठी प्रत्येकी 15 मापदंडामधील प्रमुख विचलने/विसंगत्या यामधून लेखापरीक्षणाने 718 प्रकरणांचा एक नमुना निवडला. करदात्यांच्या अभिलेख्यांची पुढील तपासणी न करता जुलै 2023 ते सप्टेंबर 2023 दरम्यान संबंधित प्रभारी कार्यालयांना लेखापरीक्षण विचारणा पाठवण्यात आल्या. या प्रकरणांमध्ये लेखापरीक्षण तपासणी, ओळखल्या गेलेल्या विचलने/विसंगत्या यावर विभागाच्या कारवाईची पडताळणी करण्यापुरती मर्यादित होती. विभागाने 623 प्रकरणांमध्ये उत्तरे दिली.

लेखापरीक्षण विचारांना विभागाकडून प्राप्त झालेल्या उत्तरांच्या प्रतिसादांच्या आधारावर, अनुपालन विचलनांमध्ये रूपांतरित झालेल्या प्रत्येकी 15 मापदंडाची व्याप्ती तक्ता क्रमांक 10(a) आणि 10(b) मध्ये सारांशित केली आहे.

तक्ता 10 (a): परिमाणनिहाय कमतरतांचा सारांश (आयटीसी आणि कर प्रदान विसंगत्या)

(₹ कोटीमध्ये)

परिमाण	नमुना		प्रकरणे जेथे उतरे प्राप्त झाली		अनुपालन विचलणे				एकूण		लेखापरीक्षणाने मान्य केलेले विभागाचे उतर				योग्य दस्तऐवजी पुराव्याविना विभागाने उतर सादर केले		विभागाने संगितले की ते लेखापरीक्षण प्रश्न तपासत आहेत					
	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12= (6+8+10)	13= (7+9+11)	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
जीएसटीआर 2A आणि जीएसटीआर 3B मध्ये आयटीसी विसंगती	94	5897.8	87	4570.46	17	352.30	2	44.31	8	252.89	27	649.50	4	246.04	13	911.52	34	2177.70	8	550.04	1	35.66
पुरवठादाराने कर प्रदान केल्याशिवाय आयटीसी हस्तांतरित करण्यात आला	41	2855.4	33	2508.93	5	31.89	1	0.25	2	23.50	8	55.64	0	0.00	6	55.31	17	2189.70	2	208.28	0	0.00
अंतिम कालावधीनंतर दाखल केलेल्या जीएसटीआर 3B मध्ये घेतलेला आयटीसी	71	304.08	59	321.06	13	90.34	3	19.77	5	11.07	21	121.18	0	0.00	31	177.85	2	7.74	5	14.29	0	0.00
जीएसटीआर 3B /जीएसटीआर 9 मध्ये घेतलेला आयटीसी विषय आरसीएम अंतर्गत कराचे कमी प्रदान खाते पुस्तके आणि विवरणे यामध्ये प्रदान केलेल्या करात विसंगती	51	824.62	46	716.50	1	0.48	0	0.00	2	14.09	3	14.57	14	377.17	6	98.74	23	226.02	0	0.00	0	0.00
वार्षिक विवरणे आणि लेखापुस्तके यांच्यात घेतलेल्या आयटीसीची विसंगती	22	338.79	17	289.90	0	0.00	0	0.00	2	11.15	2	11.15	5	183.90	1	0.09	9	94.76	0	0.00	0	0.00
वित्तीय विवरणांमधील खर्चासह वार्षिक विवरणामध्ये घेतलेल्या आयटीसी दरम्यान ताळमेळ	24	417.45	17	311.37	2	39.10	0	0.00	2	19.57	4	58.67	0	0.00	0	0.00	11	246.63	2	6.07	0	0.00
वित्तीय विवरणांमधील खर्चासह वार्षिक विवरणामध्ये घेतलेल्या आयटीसी दरम्यान ताळमेळ	24	1019.8	23	987.29	3	0.11	1	24.94	0	0.00	4	25.05	6	798.39	0	0.00	13	163.85	0	0.00	0	0.00
निपटारा न झालेले दाखिले	33	389.03	28	345.40	4	17.45	0	0.00	1	0.19	5	17.64	2	19.06	11	131.05	8	140.14	2	37.51	0	0.00
जीएसटीआर 3B दाखल केला नव्हता परंतु जीएसटीआर 1 उपलब्ध होता	66	220.01	53	203.66	12	62.04	2	1.31	3	7.07	17	70.42	0	0.00	26	109.35	4	12.53	6	11.36	0	0.00
व्याजाचे अपदान/कमी प्रदान	18	144.89	170	133.48	42	28.05	8	2.40	4	1.16	54	31.61	0	0.00	104	94.87	7	3.75	5	3.25	0	0.00
अपात्र कंपोझिशन आकारणी	2	38.00	2	38.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	2	38.00	0	0.00	0	0.00
कंपोझिशन करदाते सामान्य आकारणीकडे स्थानांतरित न होणे (रद्द करणे आणि पुन्हा नोंदणी करणे)	3	रजक्यू	3	रजक्यू	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	3	रजक्यू	0	0.00	0	0.00
एकूण	620	12450.02	538	10426.05	99	621.76	17	92.98	29	340.89	145	1055.43	31	1624.56	198	1578.78	133	5300.82	30	830.80	1	35.66

एजक्यू: गणना नाही, कारण डेटा विरलेपणाद्वारे उलाढालीचे तपशील निश्चित करता आले नाहीत.

तक्ता 10(b): परिमाणानुसार कमतरतांचा सारांश (उलाढाल विसंगती)

परिमाण	नमुना		प्रकरणे जेथे उतरे प्राप्त झाली		अनुपालन विचलणे				एकूण		लेखापरीक्षणाने मान्य केलेले विभागाचे उतर				योग्य दस्तऐवजी पुराव्याविना विभागाचे उतर सादर केले		विभागाचे संश्लेषित लेखापरीक्षण प्रश्न तपासत आहेत					
	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	वस्तुन केले/ मागणी आदेश (डीआरसी 07) जारी केले	रक्कम	सं.	रक्कम	रक्कम	सं.	रक्कम	रक्कम	सं.	रक्कम	रक्कम	सं.	रक्कम	रक्कम	सं.			
					रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.	रक्कम	सं.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12= (6+8+10)	13= (7+9+11)	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 7G मध्ये घोषित केलेल्या करपात्र उलाढालीमध्ये विसंगती	33	19521.08	30	18505.49	1	0.01	0	0.00	5	2697.45	6	2697.46	0	0.00	0	0.00	20	15166.41	4	641.62	0	0.00
कराचे कमी प्रदान (टीडीएस/टीसीएस)	40	1173.37	33	901.13	1	16.32	0	0.00	2	31.38	3	47.70	2	11.66	5	176.44	22	664.06	1	1.27	0	0.00
करपात्र मूल्य रूपावली (बिल न केवळ महसूल)	25	9661.20	22	8611.66	0	0.00	0	0.00	2	48.46	2	48.46	7	852.04	0	0.00	11	7487.38	2	223.78	0	0.00
एकूण	98	30355.65	85	28018.28	2	16.33	0	0.00	9	2777.29	11	2793.62	9	863.70	5	176.44	53	23317.85	7	866.67	0	0.00

केंद्रीकृत लेखापरीक्षणाचा सारांश

(a) आयटीसी आणि कर प्रदान विसंगत्या

डेट्यामधील 538 परस्परविरोध/विसंगत्यांपैकी (तक्ता 10(a)) 26.95 टक्के ₹ 1055.43 कोटींच्या (स्तंभ क्रमांक 13) आयटीसी/कर दायित्वाचा समावेश असलेल्या 145 प्रकरणांमध्ये {तक्ता 10(a) मधील स्तंभ क्रमांक 12} अधिनियम/नियमातील तरतुदींपासून विचलणे लेखापरीक्षणात निदर्शनास आली ज्याकरिता विभागाने उत्तरे दिली, त्यामध्ये, विभागाने नोटीस/मागणी आदेश जारी केले किंवा रक्कम वसूल केली. अप्रदान /कमी व्याज प्रदान, जीएसटीआर 2A आणि जीएसटीआर 3B मधील विसंगती, अंतिम कालावधीनंतर दाखल केलेल्या जीएसटीआर 3B मध्ये आयटीसी घेणे व जीएसटीआर 3B दाखल न करणे यासारख्या जोखीम मापदंडामध्ये विचलनाचे प्रमाण तुलनेने जास्त निदर्शनास आले.

362 प्रकरणांमध्ये (स्तंभ क्र. 14, 16 आणि 18), जे 67.29 टक्के होते, जिथे उत्तरे लेखापरीक्षणाला मान्य होती; करदात्यांनी 31 प्रकरणांमध्ये (स्तंभक्र. 14) डेटा एंट्री त्रुट्या केल्या होत्या, विभागाने 198 प्रकरणांमध्ये (स्तंभ क्र. 16) सक्रियपणे कारवाई केली होती आणि 133 प्रकरणांमध्ये (स्तंभ क्र. 18) इतर वैध स्पष्टीकरणे होती.

30 प्रकरणांमध्ये (स्तंभ क्र. 20), जे 5.58 टक्के होते, जरी लेखापरीक्षणाने दर्शविलेल्या विचलनांना विभागाने मान्य केले नाही, तरी त्यांचा युक्तिवाद पुराव्यांद्वारे सिद्ध केला नाही आणि त्यामुळे लेखापरीक्षणाद्वारे पडताळणीसाठी ते सक्षम नव्हते. उर्वरित एका प्रकरणामध्ये (स्तंभ क्र. 22) लेखापरीक्षण निरीक्षण विभागाद्वारे तपासले जात होते.

(b) उलाढाल विसंगत्या

85 विसंगत्यांपैकी 11 प्रकरणांमध्ये {(स्तंभ क्रमांक 12) तक्ता 10(b)} उलाढाली संबंधित विसंगत्यांमुळे (तक्ता 10(b)) अनुपालन विचलन लेखापरीक्षणाला निदर्शनास आले, जेथे विभागाने उत्तरे दिली. यापैकी, 9 प्रकरणांमध्ये (स्तंभ क्रमांक 10), जे 10.59 टक्के होते, विभागाने लेखापरीक्षण निरीक्षणांवर कारवाई सुरु केली/घेतली होती. 67 (78.82 टक्के) प्रकरणांमध्ये (स्तंभ क्रमांक 14, 16 आणि स्तंभ क्रमांक 18) उत्तरे लेखापरीक्षणाला मान्य होती. सात प्रकरणांमध्ये (स्तंभ क्रमांक 20), जे 8.24 टक्के होते, विभागाने त्यांच्या दाव्याच्या समर्थनार्थ संबंधित कागदपत्रे सादर केली नव्हती; म्हणून उत्तर सत्यापित करता येऊ शकले नाही.

प्रत्येक परिमाणातील काही उच्च मूल्याचे उदाहरणार्थ प्रकरणे खाली दिली आहेत:

(i) जीएसटीआर 2A व जीएसटीआर 3B यामध्ये आयटीसी विसंगती.

जीएसटीआर 2A हे खरेदीशी संबंधित क्रियाशील कर विवरण आहे जे जीएसटी पोर्टलद्वारे प्रत्येक व्यवसायासाठी आपोआप निर्माण होते, जेव्हाकी जीएसटीआर 3B हे मासिक विवरण आहे ज्यामध्ये करदात्याद्वारे आयटीसीसह बाह्य पुरवठ्याचा सारांश घोषित आणि कराचे प्रदान स्व-घोषित केला जातो.

आयटीसीच्या वापराच्या सत्यतेचे विश्लेषण करण्यासाठी, 2018-19 ते 2020-21 या कालावधीसाठी जीएसटीआर 3B व जीएसटीआर 2A मधून संबंधित डेटा काढण्यात आला आणि पुरवठादारांच्या तपशिलानुसार उपलब्ध असलेला आयटीसी करदात्याने घेतलेल्या आयटीसी क्रेडिटशी जुळवले. सर्व सुधारणासह जीएसटीआर 2A नुसार उपलब्ध असलेली आयटीसी आणि 4(D) अवरुद्ध क्रेडिट्ससह जीएसटीआर 3B मधील तक्ता 4A(5) आणि जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8C मधील त्यानंतरची वर्षे यामध्ये घेतलेली आयटीसी यासोबत तुलना करणे ही पद्धत अवलंबण्यात आली.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की मुंबई-एलटीयू-1 विभाग अंतर्गत करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX3ZK) बाबतीत, जीएसटीआर 2A (एमआयएस सारांश) नुसार 2019-20 आणि 2020-21 वर्षासाठी उपलब्ध आयटीसी अनुक्रमे ₹ 458.97 कोटी आणि ₹ 437.35 कोटी होते आणि जीएसटीआर 3B मध्ये (जीएसटीआर 9 मध्ये त्यानंतरच्या वर्षात घेतलेल्या आयटीसीसह) घेतलेला आयटीसी अनुक्रमे ₹ 601.27 कोटी आणि ₹ 606.03 कोटी होता. यामुळे आयटीसी घेण्यात विसंगती निर्माण झाली, जी अनुक्रमे ₹ 142.30 कोटी आणि ₹ 168.68 कोटी होती, जी विभागाला कळवण्यात आली (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (मार्च 2025) की 2019-20 या वर्षासाठी, डीआरसी 07 प्रपत्रामध्ये ₹ 21.15 कोटींकरिता आदेशाचा सारांश जारी करण्यात आला होता (ऑगस्ट 2024). 2020-21 या वर्षासाठी, विभागाने करदात्याचे लेखापरीक्षण केले आणि करदात्याने डीआरसी 03 (फेब्रुवारी 2025) द्वारे ₹ 0.21 कोटी व्याज आणि ₹ 0.02 कोटी दंडासह ₹ 0.24 कोटींचे विसंगत दायित्व प्रदान केले.

(ii) पुरवठादाराने कर प्रेषण न करता हस्तांतरित केलेला आयटीसी

सीजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 16(4) अंतर्गत आयटीसी उपलब्धतेच्या अनुपालनाच्या व्याप्तीचे विश्लेषण करण्यासाठी, जीएसटीआर 9 मधील विशेषतः जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8A शी संबंधित डेटाची जीएसटीआर 2A मध्ये

दर्शविलेल्या आयटीसी डेटाशी तुलना करण्यात आली. पुरवठादारांनी त्यांच्या जीएसटीआर 1 मध्ये केलेल्या प्रकटीकरणाच्या आधारावर जीएसटीआर 2A तयार केला जातो, तर जीएसटीआर 9 चा तक्ता 8A, जीएसटीआर 2A च्या तक्ता 3,4,5 आणि 6 (जुन्या जीएसटीआर 2A प्रपत्रामधील तक्ता 3 आणि 5) मधून स्वयंचलितपणे भरला जातो आणि पुढील वित्तीय वर्षाच्या 31 ऑक्टोबर रोजी उपलब्ध असलेल्या जीएसटीआर 2A ला विचारात घेतो.

लेखापरीक्षणामध्ये निदर्शनास आले की मुंबई-एलटीयू-3 विभाग अंतर्गत करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZL) बाबतीत, वर्ष 2020-21 साठी जीएसटीआर 2A (एमआयएस सारांश) नुसार उपलब्ध आयटीसी ₹ 641.08 कोटी होते आणि जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8A मध्ये घेतलेला आयटीसी ₹ 599.60 कोटी होता. यामुळे जीएसटीआर 2A आणि जीएसटीआर 9 विवरणामध्ये आयटीसीत ₹ 41.48 कोटी रकमेची विसंगती होती. हे विभागाला कळवण्यात आले (सप्टेंबर 2023).

विभागाने सांगितले (एप्रिल 2025) की व्याज आणि दंडासह ₹ 0.90 कोटीसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आला (जानेवारी 2025).

(iii) अंतिम कालावधीनंतर दाखल केलेल्या जीएसटीआर 3B मध्ये वापरलेला आयटीसी

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 39 मध्ये ज्या वित्तीय वर्षाशी संबंधित आहे त्या वित्तीय वर्षाच्या समाप्तीनंतर सप्टेंबर महिन्यासाठी जीएसटीआर 3B सादर करण्याच्या किंवा संबंधित वार्षिक विवरण सादर करण्याच्या नियत तारखेपर्यंत, जे आधी असेल त्या तारखेपर्यंतच आयटीसी घेण्याची तरतूद आहे. त्यानुसार, जर अशा वेळेनंतर कोणताही जीएसटीआर 3B सादर केला गेला तर त्यात घेतलेला आयटीसी अनुज्ञेय होईल.

या कारणासाठी किती जास्त/अनियमित आयटीसी घेण्यात आला आहे याचा आढावा घेण्यासाठी, करदात्याने पुढील वर्षाच्या सप्टेंबर जीएसटीआर 3B विवरणाच्या नियत तारखेनंतर दाखल केलेल्या 2018-19, 2019-20 व 2020-21 च्या संबंधित जीएसटीआर 3B च्या तक्ता 4 द्वारे आयटीसी घेण्याच्या घटना ओळखल्या गेल्या.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की मुंबई-एलटीयू-2 विभागांतर्गत करदात्याच्या (जीएसटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZK) बाबतीत, मार्च 2019 महिन्याचा जीएसटीआर 3B, नोव्हेंबर 2019 मध्ये उशिरा दाखल करण्यात आला आणि 2018-19 वर्षाशी संबंधित ₹ 6.83 कोटी आयटीसी घेणे अंतिम कालावधी

म्हणजेच ऑक्टोबर 2019 नंतर घेण्यात आला जी बाब विभागाला कळवण्यात आली (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (फेब्रुवारी 2024) की करदात्याला ₹ 6.83 कोटींचा डीआरसी 07 जारी करण्यात आला (ऑगस्ट 2023).

(iv) आरसीएम अंतर्गत कमी कर प्रदान विरुद्ध जीएसटीआर 3B/जीएसटीआर 9 मध्ये घेतलेले आयटीसी

एमजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या कलम 9(3) किंवा कलम 9(4) अंतर्गत आणि आयजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या कलम 5 च्या पोट-कलम (3) किंवा पोट-कलम (4) अंतर्गत काही वर्गाच्या मालाचे किंवा सेवांचे किंवा दोन्हीच्या संदर्भात प्रत्यावर्ती भार प्रणालीनुसार (आरसीएम), कर प्रदान करण्याचे दायित्व पुरवठादार किंवा प्रदाताऐवजी वस्तू किंवा सेवांचा पुरवठा प्राप्त करणाऱ्यावर निश्चित केले जाते.

आरसीएम अंतर्गत प्रदान केलेल्या कराची सत्यता तपासण्यासाठी, जीएसटीआर 3B मधील डेटासेट आणि आरसीएमशी संबंधित वार्षिक विवरण जीएसटीआर 9 यांची तुलना आरसीएम अंतर्गत केलेल्या क्रियाकलाप/व्यवहारांवर कर पूर्णपणे प्रदान केला गेला आहे की नाही हे तपासण्यासाठी करण्यात आली. ज्या प्रकरणांमध्ये जीएसटीआर 9 दाखल करण्यात आला होता, त्या प्रकरणांमध्ये तक्ता 4G मधील आरसीएम प्रदानाची तुलना जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 6C, 6D आणि 6F मध्ये घेतलेल्या आयटीसीशी करण्यात आली. ज्या प्रकरणांमध्ये जीएसटीआर 9 उपलब्ध नव्हते, त्या प्रकरणांमध्ये जीएसटीआर 3B तक्ता 3.1(d) मधील आरसीएम प्रदानाची तुलना जीएसटीआर 3B 4(A)(2) आणि 4A(3) शी करण्यात आली.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की, पुणे-एलटीयू-2 अंतर्गत करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZD) प्रकरणात, जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 4G मध्ये 2018-19 साठी उपलब्ध आयटीसी ₹ 12.77 कोटी होते आणि जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 6C, 6D आणि 6F मध्ये घेतलेला आयटीसी ₹ 19.73 कोटी होता, ज्यामुळे ₹ 6.96 कोटींच्या आयटीसीची विसंगती होती जी विभागाला कळवण्यात आली (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (मार्च 2025) की करदात्याला व्याज व दंडासह ₹ 0.48 कोटींचा डीआरसी 07 जारी करण्यात आला (मार्च 2024). पुढील प्रगतीची प्रतीक्षा होती (जुलै 2025).

(v) लेखापुस्तके आणि विवरणांच्या दरम्यान प्रदान केलेल्या करात विसंगती

वित्तीय विवरणांच्या तुलनेत वार्षिक विवरणांमध्ये दर्शविलेल्या प्रदान केलेल्या करात ओळखल्या गेलेल्या विसंगतीच्या प्रमाणाचा आढावा घेण्यासाठी, 2018-19 ते 2020-21 या वर्षासाठी एमजीएसटी नियमांच्या नियम 80(3) अंतर्गत करदात्याने सादर केलेल्या जीएसटीआर 9C ताळमेळ विवरणाच्या तक्ता 9 शी संबंधित डेटा बाबींचे डेटा पातळीवर विश्लेषण केले गेले.

जीएसटीआर 9C चा तक्ता 9R आणि दरानुसार उलाढाल वेगवेगळे करून आणि वार्षिक विवरण जीएसटीआर 9 नुसार निर्वहन केलेल्या करासोबत तुलना करून प्रदान केलेल्या करांचा ताळमेळ करण्याचा प्रयत्न करतो. ताळमेळ नसलेल्या रकमेद्वारे चुकीच्या दरांवर आकारलेला कर, करपात्र उलाढालीचे चुकीच्या पद्धतीने करमुक्त म्हणून वर्णन किंवा उलट किंवा एमजीएसटी /आयजीएसटीची चुकीची आकारणी याची शक्यता दर्शविली जाऊ शकते. पुढील वर्षाच्या एप्रिल ते सप्टेंबर पर्यंतच्या कालावधीत केलेल्या कर निर्धारण वर्षाच्या व्यवहारांच्या संदर्भात सुधारणांद्वारे (डेबिट नोट्स/क्रेडिट नोट्सचे निव्वळ) घोषित पुरवठा/कर कमी केला जातो अशी परिस्थिती देखील असू शकते. जीएसटीआर 9C मध्ये प्रदान केलेल्या कर रकमेचा चुकीचा खुलासा होण्याची शक्यता नाकारण्यासाठी, जीएसटीआर 9 मधील प्रत्यक्ष कर प्रदान तपशीलांशी देखील रकमेची तुलना करण्यात आली.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की मुंबई-एलटीयू-3 विभागांतर्गत करदात्याच्या (जीएसटीआयएन 27XXXXXXXXXX1Z5) बाबतीत, वर्ष 2019-20 आणि 2020-21 च्या निपटारा न केलेल्या कर दायित्वासाठी जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 9R मध्ये घोषित कराचा ताळमेळ नसलेले प्रदान अनुक्रमे ₹ 11.15 कोटी आणि ₹ 0.19 लाख होते, जे विभागाला कळवण्यात आले (ऑगस्ट 2023).

विभागाने सांगितले (फेब्रुवारी 2024) की करदात्याला वर्ष 2019-20 साठी एडीटी 01 (लेखापरीक्षण करण्यासाठी नोटिस) जारी करण्यात आले होते (ऑगस्ट 2023) आणि वर्ष 2020-21 साठी पडताळणी प्रक्रिया सुरू होती . पुढील प्रगतीची प्रतीक्षा होती (जुलै 2025).

(vi) वार्षिक विवरणे आणि लेखापुस्तके यामध्ये वापरलेल्या आयटीसीची विसंगती

वित्तीय विवरणांच्या तुलनेत वार्षिक विवरणांमध्ये दर्शविलेल्या आयटीसी वापराच्या आकडेवारीमध्ये ओळखल्या गेलेल्या विसंगतीच्या प्रमाणाचे पुनरावलोकन करण्यासाठी, जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 12 शी संबंधित डेटा बाबी, 2018-19 ते 2020-21 या वर्षासाठी एमजीएसटी नियमांच्या नियम 80(3) अंतर्गत

आवश्यकतेनुसार करदात्याने सादर केलेले ताळमेळ विवरण, डेटा पातळीवर विश्लेषित केले गेले.

प्रपत्र जीएसटीआर 9C मधील तक्ता 12F, वार्षिक विवरण जीएसटीआर 9 आणि आवश्यक समायोजनानंतर वित्तीय विवरणांमध्ये वर्षासाठी घोषित ताळमेळ न केलेल्या आयटीसीचा समावेश करतो. तक्ता 12 मध्ये आयटीसीच्या तीन बाबी, लेखापुस्तकांमध्ये नोंदवलेला आयटीसी (बुक केलेला), विवरणे/ईसीएलमध्ये दावा केलेला आयटीसी (घेतलेला) आणि प्रदानासाठी वापरलेला आयटीसी (वापरलेला) हाताळते. आयटीसी वापरण्यावर कोणतेही बंधन नसले तरी, जीएसटी कायदा आयटीसी घेण्याच्या कालावधीवर निर्बंध लादतो. तक्ता 12F मधील ताळमेळ न केलेली रक्कम जिथे जीएसटीआर 9 मध्ये दावा केलेला आयटीसी वित्तीय विवरणांमध्ये घेतलेल्या आयटीसीपेक्षा जास्त आहे ती जास्त आयटीसी घेणे दर्शवते. करदात्याला जीएसटीआर 9C मधील तक्ता 12B ते 12C न भरण्याचा पर्याय देण्यात आला असल्याने, फक्त अशा प्रकरणांचा विचार केला गेला जिथे तक्ता 12B ते 12E मध्ये किमान एक नोंद आहे.

लेखापरीक्षणाला निदर्शनास आले की पुणे-एलटीयू-1 विभागांतर्गत करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1Z8) बाबतीत, 2019-20 साठी जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 12F मध्ये घोषित केलेली ₹ 11.54 कोटींची ताळमेळ न केलेली आयटीसी, एफएसच्या आधारावर पात्र आयटीसी पेक्षा जीएसटी विवरणामध्ये जास्त आयटीसी घेतल्याचे लक्षात आले आणि विभागाला कळविण्यात आले (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (फेब्रुवारी 2024) की एडीटी 01 जारी करण्यात आला होता (ऑक्टोबर 2023) आणि पडताळणी सुरू होती. पुढील प्रगतीची प्रतीक्षा होती (जुलै 2025).

(vii) वित्तीय विवरणांमधील खर्चासोबत वार्षिक विवरणांमध्ये घेतलेल्या आयटीसीचा ताळमेळ.

वित्तीय विवरणांच्या तुलनेत वार्षिक विवरणांमध्ये दर्शविलेल्या आयटीसीमध्ये ओळखल्या जाणाऱ्या विसंगतीच्या व्याप्तीचे पुनरावलोकन करण्यासाठी, 2018-19 ते 2020-21 या वर्षासाठी जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 14शी संबंधित डेटा बाबींचे डेटा पातळीवर विश्लेषण करण्यात आले. करदात्याला बारकावे उघड न करण्याचा पर्याय देण्यात आला असल्याने, फक्त अशा प्रकरणांचा विचार करण्यात आला होता जिथे किमान एक खर्च तक्ता 14 मध्ये घोषित करण्यात आला.

एएफएसमध्ये नोंदवलेल्या खर्चाचे वार्षिक विवरणपत्रात घोषित केलेल्या आयटीसीसोबत ओळखलेल्या विसंगतीचे प्रमाण याचा आढावा घेण्यासाठी 2018-19 ते 2020-21 या कालावधीसाठी जीएसटीआर 9C चे डेटा पातळीवर विश्लेषण करण्यात आले.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की मुंबई-एलटीयू-1 विभागांतर्गत करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZN) बाबतीत, एएफएसच्या तुलनेत वार्षिक विवरणात नोंदवलेल्या आयटीसीशी विसंगती असल्यामुळे 2018-19 च्या जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 14T मध्ये ₹ 11.89 कोटींचा ताळमेळ न केलेला आयटीसी घोषित करण्यात आला होता. हे विभागाला कळवण्यात आले (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (फेब्रुवारी 2024) की, करदात्याला व्याजासह ₹ 24.94 कोटींची कारणे दाखवा नोटीस प्रपत्र डीआरसी 01 मध्ये जारी करण्यात आली होती (डिसेंबर 2023). पुढील प्रगतीची प्रतीक्षा होती (जुलै 2025).

(viii) निर्वहन न केलेली दायित्वे

निर्वहन न केलेल्या कर दायित्वाचे विश्लेषण करण्यासाठी, 2018-19 ते 2020-21 या वर्षासाठी जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 9 मधून संबंधित डेटा काढण्यात आला आणि या विवरणांमध्ये प्रदेय कराची तुलना जीएसटीआर 9 मध्ये घोषित केलेल्या प्रदान केलेल्या कराशी करण्यात आली. जिथे जीएसटीआर 9 उपलब्ध नव्हते, तिथे जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 3B मधील प्रदेय कराची तुलना करण्यात आली. या उद्देशासाठी जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 9 मध्ये सुधारणा आणि आगाऊ समायोजनांचा देखील विचार करण्यात आला. अल्गोरिथमसाठी, जीएसटीआर 1 चे तक्ते 4 ते 11 आणि जीएसटीआर 9 चे तक्ते 4N, 10 आणि 11 विचारात घेण्यात आले. कमी कर प्रदान केला गेला हे ओळखण्यासाठी जीएसटीआर 1 आणि जीएसटीआर 9 मधील जास्त कर दायित्वाची तुलना जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 9 आणि 14 मध्ये घोषित केलेल्या कराशी केली गेली. जीएसटीआर 3B च्या बाबतीत, तक्ता 6.1 वजा तक्ता 3.1(d) विचारात घेण्यात आले.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की नाशिक विभागांतर्गत करदात्याच्या (जीएसटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZG) बाबतीत, 2018-19 आणि 2019-20 या वर्षासाठी, जीएसटीआर 1 नुसार कर दायित्व अनुक्रमे ₹ 36.20 कोटींचे आणि ₹ 17.90 कोटींचे होते तर जीएसटीआर 9 नुसार 2018-19 आणि 2019-20 या वर्षासाठी कर दायित्व अनुक्रमे ₹ 34.85 कोटींचे आणि ₹ 13.98 कोटींचे होते. जीएसटीआर 9 नुसार जास्त दायित्व ₹ 36.20 कोटी आणि ₹ 17.90 कोटी

होती. तथापि, जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 9 नुसार 2018-19 आणि 2019-20 या वर्षासाठी अनुक्रमे ₹ 32.50 कोटी आणि ₹ 8.81 कोटी कर प्रदान करण्यात आला, ज्यामुळे कर दायित्व आणि कर प्रदान यामध्ये अनुक्रमे ₹ 3.70 कोटी आणि ₹ 9.09 कोटी ईतकी विसंगती झाली, जी विभागाला कळवण्यात आली (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (फेब्रुवारी 2024) की 2018-19 या वर्षासाठी करदात्याला ₹ 2.93 कोटींचा डीआरसी 07 (सप्टेंबर 2023) आणि 2019-20 या वर्षासाठी करदात्याला ₹ 9.68 कोटींचा डीआरसी 07 जारी करण्यात आला (ऑक्टोबर 2023).

(ix) जीएसटीआर 3B दाखल केला नव्हता परंतु जीएसटीआर 1 उपलब्ध होता

जीएसटीआर 1 ची उपलब्धता आणि जीएसटीआर 3B दाखल न करणे हे दर्शविते की करदात्यांनी या कालावधीत व्यवसाय केला होता/करत होता परंतु त्यांनी त्यांचे कर दायित्व पूर्ण केले नव्हते.

जीएसटीआर 3B विवरण हे असे साधन आहे ज्याद्वारे दायित्व वजा केले जाऊ शकते आणि आयटीसी खातेवहीमध्ये जमा केला जातो. त्यात आयटीसीच्या अनियमित हस्तांतरणाची प्रकरणे देखील समाविष्ट असू शकतात. डेटा स्तरावर, अशा करदात्यांना ओळखण्याचा प्रयत्न केला गेला ज्यांनी जीएसटीआर 3B दाखल केले नाही परंतु जीएसटीआर 1 दाखल केले आहे.

लेखापरीक्षणाला निदर्शनास आले की ठाणे ग्रामीण विभागातील एका करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZG) बाबतीत, त्याने 2018-19 मध्ये चार महिन्यांसाठी³⁹ जीएसटीआर 3B दाखल केला नव्हता, जरी या महिन्यांसाठी जीएसटीआर 1 दाखल केला गेला होता. जीएसटीआर 3B दाखल न केल्यामुळे आणि परिणामी ₹ 11.57 कोटींच्या कर दायित्वाचे निर्वहन न केल्याची माहिती विभागाला देण्यात आली (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (जून 2025) की करदात्याला ₹ 29.05 कोटींसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आला (एप्रिल 2024).

(x) व्याजाचे अप्रदान /कमी प्रदान करणे

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 50 मध्ये असे नमूद केले आहे की या अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार किंवा त्याअंतर्गत बनवलेल्या एमजीएसटी नियमांनुसार कर प्रदान करण्यास जबाबदार असलेल्या परंतु विहित कालावधीत

³⁹ डिसेंबर 2018, जानेवारी 2019, फेब्रुवारी 2019 आणि मार्च 2019

कर किंवा त्याचा कोणताही भाग शासनाला प्रदान करण्यात विफल झालेल्या प्रत्येक व्यक्तीला, ज्या कालावधीसाठी कर किंवा त्याचा कोणताही भाग प्रदान केला गेला नाही, त्या कालावधीसाठी अधिसूचित दराने व्याज प्रदान करावे लागेल.

2018-19 ते 2020-21 या कालावधीत कर प्रदान करण्यास विलंब झाल्यामुळे व्याज कमी प्रदान करण्याचे प्रमाण, जीएसटीआर 3B मधील कर प्रदान केलेल्या तपशीलांद्वारे आणि जीएसटीआर 3B दाखल करण्याच्या तारखेद्वारे ओळखली गेली. व्याज दायित्वाची गणना करण्यासाठी संबंधित महिन्यांसाठी जीएसटीआर 3B दाखल करण्याची अंतिम तारीख (दिलेल्या कोणत्याही मुदतवाढीसह) आणि जीएसटीआर 3B दाखल करण्याची वास्तविक तारीख विचारात घेतली गेली आणि प्रदेय व्याजाची गणना करण्यासाठी फक्त निव्वळ कर दायित्व (रोख घटक) विचारात घेतले गेले.

जानेवारी ते एप्रिल 2020 या कालावधीच्या कोविड-19 फेज 1 आणि मार्च 2021 च्या विवरणासाठी फेज 2 दरम्यान करदात्याला देण्यात आलेल्या सर्व सवलती आणि कमी व्याजदराची मुदतवाढ देखील व्याज घटकाची गणना करताना विचारात घेण्यात आले. लेखापरीक्षणासाठी उपलब्ध करून दिल्या गेलेल्या अभिलेख्यांच्या मर्यादेपर्यंत व्याजाची गणना करण्यात आली. कर कालावधीपूर्वी केलेल्या आणि सदर कर कालावधीसाठी विवरणामध्ये घोषित केलेल्या पुरवठ्यांबद्दल, संपूर्ण कर घटकावर व्याज प्रदान करावयाचे होते. अशा विभाजनाची उपलब्धता नसल्यामुळे, अशा पुरवठ्यांवरील व्याजाची रोख घटकावर देखील गणना करण्यात आली.

लेखापरीक्षणाला निदर्शनास आले की पुणे-एलटीयू-1 विभागांतर्गत करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZO) बाबतीत, 2018-19⁴⁰ या वर्षात ₹ 187.08 कोटी करांच्या विलंबित प्रेषणामुळे ₹ 11.72 कोटी व्याज **अप्रदान** /कमी प्रदान, जीएसटीआर 3B मधील कर प्रदान तपशील आणि विलंबाने म्हणजे 24 ते 201 दिवसांच्या विलंबासहित जीएसटीआर 3B दाखल करण्याची तारीख याद्वारे ओळखल्या गेली.

हे विभागाला कळवण्यात आले (ऑगस्ट 2023). विभागाने सांगितले (एप्रिल 2025) की ₹ 11.67 कोटींसाठी डीआरसी 07 (एप्रिल 2024) जारी करण्यात आला.

⁴⁰ एप्रिल 2018, मे 2018, जून 2018, जुलै 2018, ऑगस्ट 2018, सप्टेंबर 2018 आणि ऑक्टोबर 2018.

(xi) जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 7G मध्ये घोषित केलेल्या करपात्र उलाढालीत विसंगती

जीएसटीआर 9C चा तक्ता 7 म्हणजे करपात्र उलाढालीचा ताळमेळ असते. या तक्त्यातील ओळ 7G वार्षिक विवरण जीएसटीआर 9 आणि आवश्यक समायोजनानंतरच्या वर्षासाठी एएफएसमध्ये घोषित, या दरम्यानच्या ताळमेळ न केलेल्या करपात्र उलाढालीचा समावेश करतो.

एएफएसच्या तुलनेत वार्षिक विवरणामध्ये नोंदवलेल्या करपात्र उलाढालीमध्ये ओळखल्या जाणाऱ्या विसंगतीच्या प्रमाणाचे पुनरावलोकन करण्यासाठी 2018-19 ते 2020-21 या कालावधीसाठी जीएसटीआर 9C चे विश्लेषण डेटा स्तरावर केले गेले. एएफएसपेक्षा जीएसटीआर 9 मधील उलाढाल कमी असते अशा प्रकरणांमध्ये ताळमेळ न केलेली रक्कम करपात्र पुरवठ्याच्या अहवालात न-दर्शविणे, न्यून-दर्शविणे, कमी-दर्शविणे, वगळणे, त्रुट्या दर्शवितात. हे करपात्र आणि करमुक्त दोन्ही पुरवठ्यांचे अहवाल न दिल्यामुळे देखील असू शकते.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की रायगड विभागांतर्गत एका करदात्याच्या (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1Z4) बाबतीत, जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 7G मध्ये 2018-19, 2019-20 आणि 2020-21 या वर्षासाठी अनुक्रमे ₹ 2012.65 कोटी, ₹ 205.23 कोटी आणि ₹ 209.97 कोटी असे ताळमेळ न केलेले विचलन झाले होते, जे विभागाला कळवण्यात आले (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (ऑगस्ट 2023) की, करदात्याला विसंगतीबद्दल कळवण्यात आले होते आणि करदात्याकडून उत्तराची प्रतीक्षा होती. पुढील प्रगतीची प्रतीक्षा होती (जुलै 2025)

(xii) टीडीएस विवरणाची तुलना करून करपात्र पुरवठ्याची कमी घोषणा

एमजीएसटी अधिनियमाचा कलम 51, सर्व शासकीय एजन्सींना करपात्र वस्तू किंवा सेवा किंवा दोन्हीच्या पुरवठादाराला केलेल्या किंवा जमा केलेल्या प्रदानामधून एक टक्का दराने कर वजा करण्याचे आदेश देते, जिथे करारांतर्गत अशा पुरवठ्याचे एकूण मूल्य ₹ दोन लाख पन्नास हजारांपेक्षा जास्त असेल. एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 52 नुसार प्रत्येक इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स प्रचालकाने, परिषदेच्या शिफारशीनुसार, शासनाद्वारे अधिसूचित केल्यानुसार, इतर पुरवठादारांनी केलेल्या करपात्र पुरवठ्याच्या निव्वळ मूल्याच्या एक टक्का पेक्षा जास्त नसलेल्या दराने गणना केलेली रक्कम गोळा करावी लागेल, जिथे अशा पुरवठ्यांबाबतचा मोबदला परिचालकाने गोळा करायचा आहे.

टीडीएस⁴¹ आणि टीसीएस⁴² तपशील जीएसटीआर 7 आणि जीएसटीआर 8 मध्ये कर कापणाऱ्याद्वारा घोषित केले जातात आणि प्राप्त झालेल्या टीडीएस आणि टीसीएस साठी नोंदणीकृत व्यक्तीच्या जीएसटीआर 2A मध्ये ऑटोपॉपुलेट केले जातात. जीएसटीआर 3B मध्ये जावक करपात्र पुरवठ्यामुळे (शून्याधारीत दर, निरंक दर आणि करमुक्त व्यतिरिक्त) घोषित केलेले करपात्र मूल्य जीएसटीआर 2A नुसार टीसीएस आणि टीडीएस क्रेडिटसाठी देय असलेल्या निव्वळ रकमेपेक्षा कमी होते अशी प्रकरणे ओळखण्यात आली.

लेखापरीक्षणामध्ये निदर्शनास आले की औरंगाबाद विभागांतर्गत करदात्याच्या (जीएसटीआयएन 27XXXXXXXXXX1Z2) बाबतीत, जीएसटीआर 3B मध्ये जावक करपात्र पुरवठ्यामुळे (शून्याधारीत दर, निरंक दर आणि करमुक्त व्यतिरिक्त) घोषित केलेले करपात्र मूल्य निरंक होते. तथापि, जीएसटीआर 2A मधून पडताळणी केल्यानुसार, प्राप्त झालेल्या टीडीएस क्रेडिटसाठी देय असलेली 2019-20⁴³ वर्षासाठी निव्वळ रक्कम ₹ 106.54 कोटी होती ज्यामुळे ₹ 106.54 कोटी मूल्याच्या कर प्रदानात विसंगती निर्माण झाली जी विभागाला कळवण्यात आली (जुलै 2023).

विभागाने सांगितले (मे 2025) की, व्याज आणि दंडासह ₹ 16.32 कोटींसाठी डीआरसी 07 (ऑगस्ट 2024) जारी करण्यात आला.

3.2.9 तपशीलवार लेखापरीक्षण

स्व-मूल्यांकन व्यवस्थेमध्ये, कायद्याचे अनुपालन करण्याची जबाबदारी करदात्यावर आहे. पर्यवेक्षण प्रदान करण्यासाठी कार्यक्षम कर प्रशासन यंत्रणा स्थापन करणे आणि कायम ठेवणे ही विभागाची भूमिका आहे.

बाह्य लेखापरीक्षणाच्या दृष्टीकोनातून, लेखापरीक्षणाने देखील डेटा-चलित जोखीम-आधारित दृष्टिकोनावर लक्ष केंद्रित केले आहे. अशा प्रकारे, अखिल महाराष्ट्र डेटा विश्लेषणाद्वारे जीएसटी विवरणामधील विसंगती/विचलन ओळखण्याव्यतिरिक्त, या एसएससीएचा एक भाग म्हणून जीएसटी विवरणांचे तपशीलवार लेखापरीक्षण देखील केले गेले. एसएससीएच्या या भागासाठी 100 करदात्यांचा जोखीम-आधारित नमुना निवडण्यात आला. संभाव्य जोखीम क्षेत्रे, विसंगती/विचलन आणि धोक्याचे संकेत ओळखण्यासाठी जीएसटीआर 9C चा

⁴¹ पुरवठादाराला प्रदान करतांना खरेदीदाराने स्रोतावर कापलेला कर म्हणजे टीडीएस.

⁴² टीसीएस म्हणजे ई-कॉमर्स प्रचालकाने स्रोतावर गोळा केलेला कर.

⁴³ एप्रिल 2019, मे 2019, जून 2019, ऑगस्ट 2019, सप्टेंबर 2019, ऑक्टोबर 2019 आणि मार्च 2020.

भाग म्हणून करदात्यांनी दाखल केलेले जीएसटी विवरण आणि वार्षिक वित्तीय विवरण (एएफएस) आणि बँक-एंड प्रणालीमध्ये उपलब्ध असलेल्या इतर अभिलेख्यांची सुरुवातीला डेस्क समीक्षा घेणे ही पद्धत अवलंबण्यात आली होती. डेस्क समीक्षा परिणामांच्या आधारे, ओळखलेल्या जोखमींचे कारक घटक ओळखण्यासाठी आणि करदात्यांच्या अनुपालनाचे मूल्यमापन करण्यासाठी करदात्यांच्या संबंधित सविस्तर अभिलेखे जसे की वित्तीय खातेवह्या, बीजके इत्यादींची मागणी करून क्षेत्र संरचनेमध्ये एक तपशीलवार लेखापरीक्षण केले गेले. 100 नमूना करदात्यांपैकी, 38 करदाते जेथे अभिलेखे सादर केले, त्यांनी दाखल केलेल्या जीएसटी विवरणांशी संबंधित लेखापरीक्षण निष्कर्षांमध्ये, जिथे अभिलेख सादर केले गेले होते, 20 प्रकरणांमध्ये व्याज प्रदान न केल्यामुळे आणि पुरवठ्याचे चुकीचे वर्गीकरण केल्यामुळे ₹ 154.64 कोटींचे अनुपालन विचलन उघड झाले. याशिवाय, ₹ 6,666.10 कोटींच्या विसंगती असलेल्या 119 प्रकरणांमध्ये आयटीसी घेण्यात, कर दायित्वाच्या निर्वहनात आणि उलाढालीत विसंगत्या निदर्शनास आल्या, ज्या खाली दिल्या आहे:

3.2.9.1 अभिलेखे सादर न करण्यामुळे व्याप्ती मर्यादा

बँक-एंड प्रणालीमध्ये उपलब्ध करदात्यांच्या अभिलेख्यांच्या डेस्क समीक्षेदरम्यान, लेखापरीक्षणाने तपशीलवार तपासणीसाठी अतिरिक्त आयटीसी आणि कर दायित्वाच्या विसंगतींशी संबंधित जोखीमा ओळखल्या. तथापि, 100 निवडक प्रकरणांपैकी, 62 प्रकरणांमध्ये, विभागाने आयटीसी आणि कर दायित्वाच्या विसंगतीसाठी कारणीभूत घटक तपासण्यासाठी संबंधित सविस्तर अभिलेखे जसे बीजके, वित्तीय लेखे इ. सादर केले नाहीत. लेखापरीक्षणाने संबंधित प्रभाऱ्यांकडून करदात्यांच्या या सविस्तर अभिलेख्यांची मागणी केली. **परिशिष्ट 3.2.5** मध्ये अधिकारक्षेत्रानुसार अभिलेख्यांचे सादरीकरण न करणे खालीलप्रमाणे सारांशित केले आहे.

अशाप्रकारे, अभिलेखे सादर न केल्यामुळे, कर दायित्वाचे निर्वहन न करणे आणि आयटीसी घेण्याशी संबंधित विचलनांचे तपशीलवार लेखापरीक्षण करण्यात लेखापरीक्षणाला अडचणी आल्या. करदात्यांनी दाखल केलेल्या विवरणांमधून लक्षात आलेले हे विचलने **परिच्छेद 6.3.4 आणि 6.3.5** मध्ये 'विसंगती' म्हणून कळविले गेले आहेत.

शासनाला निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (फेब्रुवारी 2025), शासनाने सांगितले (जून 2025) की प्रलंबित म्हणून दर्शविलेल्या 50 प्रकरणांसाठी अनुपालन केले गेले आहे.

उत्तर समर्थनीय नाही कारण केवळ सात प्रकरणांमध्ये आंशिक अभिलेखे सादर केले गेले होते. हे काही अभिलेखे देखील लेखापरीक्षण पूर्ण झाल्यानंतरच सादर केले गेले. अशाप्रकारे, अभिलेख्यांची तपासणी लेखापरीक्षण करू शकले नाही.

3.2.9.2 करदात्याने व्याज प्रदान न करणे

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 50 (1) नुसार, या अधिनियमाच्या किंवा त्याअंतर्गत बनवलेल्या नियमांच्या तरतुदीनुसार प्रत्येक व्यक्ती जो कर प्रदान करण्यास जबाबदार असेल, परंतु विहित कालावधीत कर किंवा त्याचा कोणताही भाग शासनाला प्रदान करण्यास विफल झाल्यास, ज्या कालावधीसाठी कर किंवा त्याचा भाग प्रदान करावयाचा राहिला असेल, जीएसटी परिषदेच्या शिफारसीनुसार शासनाने अधिसूचित केलेल्या अठरा टक्क्यांपेक्षा जास्त नसलेल्या व्याज दराने स्वतःहून व्याजासह कर प्रदान करेल. अधिसूचनेनुसार⁴⁴, कर विलंबाने प्रदान केल्याबद्दल व्याजदर 18 टक्के आहे. दोन⁴⁵ अधिसूचनांद्वारे चार महिन्यांसाठी व्याज दरात सवलत देण्यात आली होती.

लेखापरीक्षणामध्ये निदर्शनास आले की 38 करदात्यांपैकी, 19 करदात्यांनी त्यांचे मासिक जीएसटीआर-3B विवरण उशिरा दाखल केले होते परंतु ₹ 1.04 कोटीचे व्याज प्रदान केले गेले नव्हते (परिशिष्ट 3.2.6).

निदर्शनास आणून दिल्यावर (सप्टेंबर 2023 ते जानेवारी 2024), लेखापरीक्षणाच्या परिणामामुळे आठ⁴⁶ प्रकरणांमध्ये विभागाने ₹ 0.11 कोटी वसूल केल्याचे कळविले. पाच⁴⁷ प्रकरणांमध्ये, विभागाने डीआरसी 01 / डीआरसी

⁴⁴ अधिसूचना क्रमांक MGST-1017/C.R. 103(20)/कर आकारणी-1 दिनांक 29 जून 2017.

⁴⁵ अधिसूचना क्रमांक 51/2020 - राज्य कर दिनांक 1 जुलै 2020 नुसार, फेब्रुवारी 2020 ते एप्रिल 2020 या कालावधीसाठी व्याज दर पहिल्या 15 दिवसांसाठी शून्य होता आणि त्यानंतर मागील वित्तीय वर्षात ₹ 5 कोटीपेक्षा जास्त एकूण उलाढाल असलेल्या करदात्यांसाठी 9 टक्के दराने व्याजदर होता. ₹ 5 कोटीपर्यंत एकूण उलाढाल असलेल्या करदात्यांसाठी, अधिसूचनांच्या अटीनुसार व्याजदर शून्य आणि 9 टक्के होता. (सूचना क्रमांक 51/2020 दिनांक 1 जुलै 2020).

6 मे 2021 च्या राज्य कर अधिसूचना क्रमांक 08/2021 नुसार, मार्च 2021 साठी व्याजदर पहिल्या 15 दिवसांसाठी 9 टक्के होता आणि त्यानंतर मागील वित्तीय वर्षात ₹ 5 कोटीपेक्षा जास्त उलाढाल असलेल्या करदात्यांसाठी 18 टक्के होता. ₹ 5 कोटीपर्यंत एकूण उलाढाल असलेल्या करदात्यांसाठी, देय तारखेपासून पहिल्या 15 दिवसांसाठी व्याजदर शून्य होता, पुढील 15 दिवसांसाठी 9 टक्के होता आणि त्यानंतर 18 टक्के होता (सूचना क्रमांक 8/2021 दिनांक 6 मे 2021).

⁴⁶ परिशिष्ट 3.2.6 मधील अनुक्रमांक 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11 व 12.

⁴⁷ परिशिष्ट 3.2.6 मधील अनुक्रमांक 1, 4, 10, 15 व 18.

07 / एसएमटी 10 (विसंगत्या दर्शविणारी नोटिस) जारी केले. उर्वरित सहा⁴⁸ प्रकरणांमध्ये उत्तराची प्रतीक्षा होती (जून 2025).

एक प्रकरण खाली दर्शविले आहे:

मुलुंड विभागाच्या मुलुंड पश्चिम-502 अंतर्गत एका करदात्याने (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZF) 2018-19, 2019-20 आणि 2020-21 या वित्तीय वर्षासाठी मासिक विवरणे जीएसटीआर 3B हे 36 पैकी 34 महिन्यांत उशिरा दाखल केली होती आणि 25 महिन्यांत रोकड खातेवही वजा करून या विवरणांमध्ये देय कर प्रदान केले होते. तथापि, करदात्याने ₹ 55.79 लाख व्याज प्रदान केले नव्हते.

ऑक्टोबर 2023 मध्ये हे निदर्शनास आणून देण्यात आले होते, परंतु विभागाकडून उत्तर अद्याप प्रलंबित होते (जुलै 2025).

3.2.9.3 पुरवठ्याचे चुकीचे वर्गीकरण

एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 8(a) मध्ये अशी तरतूद आहे की दोन किंवा अधिक पुरवठ्यांचा समावेश असलेल्या संमिश्र पुरवठ्यावरील कर दायित्व, ज्यापैकी एक मुख्य पुरवठा आहे, संपूर्ण पुरवठ्यासाठी अशा मुख्य पुरवठ्याचा पुरवठा आणि कर दायित्व म्हणून मानले जाईल आणि हे मुख्य पुरवठ्यासारखेच असेल. कलम 2(30) नुसार "संयुक्त पुरवठा" म्हणजे धंद्याच्या ओघात ज्या वस्तु किंवा सेवा स्वाभाविकपणे पूरक असतील आणि ज्या एकमेकांबरोबर पुरविल्या असतील, ज्यापैकी एक मुख्य पुरवठा असेल, अश्या दोन किंवा अधिक करपात्र वस्तू किंवा सेवा किंवा दोन्हींचा किंवा त्यांच्या कोणत्याही संयुक्त स्वरूपात, एखाद्या करपात्र व्यक्तीकडून कोणत्याही प्राप्तकर्त्याला केला जाणारा पुरवठा असा होय.

लेखापरीक्षणामध्ये निदर्शनास आले (सप्टेंबर 2023) की मुंबई एलटीयू-1 विभागात प्रभार मुंबई-एलटीयू-512 अंतर्गत येणारा करदाता (जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1Z9) साठवणूक वखार सेवा, इतर सहायक सेवा आणि माल वाहतूक एजन्सी (जीटीए) च्या सेवा पुरवण्यात गुंतलेला आहे. करदात्याने एका समुहाच्या पाच कंपन्यांना विविध सेवा पुरवल्या. करदाता आणि एका⁴⁹ कंपनीमधील एका नमुना करारावरून असे दिसून आले की करदात्याने गोदामात वस्तू प्राप्त करण्यासाठी, साठवण्यासाठी आणि वस्तू पोहोचवण्यासाठी सेवा

⁴⁸ परिशिष्ट 3.2.6 मधील अनुक्रमांक 3, 13, 14, 16, 17 व 19.

⁴⁹ कंपनी A

देण्यास सहमती दर्शविली. करदात्याने गोदाम व इतर सहायक सेवांवर 18 टक्के जीएसटी आकारला, परंतु, वाहतूक सेवेला जीटीए सेवेप्रमाणेच घोषित करून पाच टक्के शुल्क आकारले. जीटीए ही मुख्य सेवेची म्हणजेच गोदाम वखार सेवेची सहायक सेवा असल्याने, सेवांच्या संपूर्ण घटकावर 18 टक्के दराने कर आकारणे आवश्यक होते. यामुळे खालील तपशीलाप्रमाणे ₹ 153.60 कोटींच्या कराचे कमी निर्वहन झाले:

तक्ता 11: पुरवठ्याचे चुकीचे वर्गीकरण

(₹ कोटींमध्ये)

व्यापार नाव	कालावधी	बिजकाचा क्रमांक	करयोग्य मूल्य	आकारलेले जीएसटी @ 5%	प्रदेय जीएसटी @ 18%	जीएसटीचे कमी प्रदान
कंपनी A	2018-19 ते 2020-21	17891	1020.33	51.02	183.64	132.62
कंपनी B	2018-19 ते 2020-21	89	16.78	0.82	3.02	2.20
कंपनी C	2018-19 ते 2020-21	30507	87.94	4.40	15.84	11.44
कंपनी D	2018-19 ते 2020-21	475	55.29	2.76	9.96	7.20
कंपनी E	2018-19 ते 2020-21	556	1.07	0.06	0.20	0.14
एकूण		49518	1181.41	59.06	212.66	153.60

हे निदर्शनास आणून दिल्यावर (सप्टेंबर 2023 ते ऑक्टोबर 2024 दरम्यान), विभागाने सांगितले (ऑक्टोबर 2024) की करदाता विविध ग्राहकांना विविध सेवा जसे की जीटीए, गोदाम व वखार आणि इतर सहायक सेवा प्रदान करतो आणि प्रत्येक सेवेसाठी त्याच्या ग्राहकांसोबत स्वतंत्र करार केले आहेत. त्यात पुढे सांगितले की वखार सेवा या जीटीए सेवांसाठी आनुषंगिक व पूरक आहेत आणि जीटीए ही प्रमुख सेवा होती.

जीटीए सेवा व वखार सेवांसाठी वेगळा करार नसल्याने हे उत्तर मान्य नाही. करदाता आणि कंपनी A यांच्यातील नमुना करारानुसार, मुख्य सेवा ही वखार सेवा आहे. त्यामुळे, करदात्याने प्रदान केलेल्या सेवा संयुक्त पुरवठ्याच्या स्वरूपाच्या आहेत आणि सर्व सेवांवर 18 टक्के जीएसटी आकारणे आवश्यक आहे.

3.2.9.4 आयटीसी घेण्यात विसंगती

करदात्यांनी दाखल केलेल्या जीएसटीआर 3B, जीएसटीआर 9 आणि जीएसटीआर 9C विवरणांसह निवडक करदात्यांनी दाखल केलेल्या जीएसटीआर 2A विवरणांचे लेखापरीक्षणाने विश्लेषण केले आणि आरसीएम, आयएसडी, वस्तूची आयात आणि विवरणांमध्ये दावा केलेल्या इतर सर्व आयटीसी अंतर्गत घेतलेले आयटीसी व उपलब्ध आयटीसी यामध्ये विसंगत्या आढळल्या. तथापि, खरेदी बीजक, खरेदी नोंदवही आणि पुरवठादारांचे खातेवही, आयएसडी बीजक, बिल ऑफ एंट्री इत्यादी सविस्तर अभिलेखे सादर न केल्यामुळे विवरणांमधील तथ्ये व आकडेवारी

निश्चित करू शकले नाही. विवरणांमध्ये निदर्शनास आलेल्या आयटीसीच्या विसंगतींचे तपशील खालीलप्रमाणे सूचीबद्ध केले आहेत (तक्ता 12):

तक्ता 12: आयटीसी घेण्यात विसंगती

(₹ कोटीमध्ये)

अ. क्र.	मापदंड	प्रकरणांची संख्या	विभागांची संख्या	विसंगतीची रक्कम
1	जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8D नुसार आयटीसीची विसंगती: जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8D मध्ये जीएसटीआर 2A नुसार उपलब्ध असलेले आयटीसी आणि जीएसटीआर 3B नुसार घेतलेले आयटीसी मधील फरक त्यानंतरच्या कालावधीतील समायोजनासह दर्शविला आहे. जीएसटीआर 9 च्या तक्ता-8D मधील ऋण संख्या दर्शविते की पात्र आयटीसी पेक्षा जास्त आयटीसी घेतली गेली आहे. (परिशिष्ट 3.2.7).	56	20	1062.42
2	आयटीसी (इनपुट/इनपुट सेवा आणि भांडवली वस्तू) च्या प्रत्यावर्तणात विसंगती: जीएसटीआर 9 मधून करमुक्त/निरंक पुरवठ्यांसाठी असलेल्या आयटीसीची गणना करण्यात आली आणि जीएसटीआर 9 मध्ये केलेल्या प्रत्यावर्तणासोबत तुलना करण्यात आली (परिशिष्ट 3.2.8).	14	9	120.63
3	आरसीएम अंतर्गत आयटीसी घेण्यात विसंगती: जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 6C+6D+6F नुसार आरसीएम अंतर्गत घेतलेल्या आयटीसीची तुलना जीएसटीआर 3B च्या तक्ता 6.1B नुसार आरसीएम अंतर्गत प्रदान केलेल्या कराशी करण्यात आली (परिशिष्ट 3.2.9).	5	5	0.95
4	इनपुट सेवा वितरक (आयएसडी) द्वारे वितरित आयटीसी घेण्यात विसंगती: जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 6G मधील आयएसडीच्या संदर्भात घेतलेल्या आयटीसीची तुलना जीएसटीआर 2A मधील आयएसडीच्या बाबतीत उपलब्ध आयटीसीशी करण्यात आली (परिशिष्ट 3.2.10).	2	2	71.57
5	वार्षिक विवरण आणि एफएस दरम्यान घेतलेल्या आयटीसीमध्ये विसंगती: जीएसटीआर 9C चा तक्ता 12F, जीएसटीआर 9 मध्ये घेतलेली आयटीसी आणि लेखापरीक्षण केलेल्या वित्तीय विवरणानुसार घेतलेल्या आयटीसीमधील ताळमेळ नसलेली आयटीसी दर्शविते. वार्षिक विवरणामध्ये दावा केलेला अधिक आयटीसी (जीएसटीआर 9C चा तक्ता 12E) जास्त आयटीसी घेणे दर्शविते (परिशिष्ट 3.2.11).	3	3	67.12
एकूण		80		1322.69

वरील विसंगतींबद्दल विभागाची उत्तरे (नोव्हेंबर 2023 ते जून 2025 दरम्यान) खालीलप्रमाणे होती:

(1) जीएसटीआर 9 च्या तक्ता 8D नुसार आयटीसीची विसंगती:

56 प्रकरणांपैकी, 33 प्रकरणांमध्ये उत्तरे प्राप्त झाली. सहा⁵⁰ प्रकरणांमध्ये, डीआरसी 03 द्वारे ₹ 1.68 कोटींची रक्कम वसूल करण्यात आली; 12⁵¹

⁵⁰ परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 11, 12, 19, 21, 25 व 28.

⁵¹ परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 1, 7, 8, 13, 15, 16, 26, 29, 37, 38, 41 व 54.

प्रकरणांमध्ये, डीआरसी 07 जारी करण्यात आले आणि दोन⁵² प्रकरणांमध्ये, डीआरसी 01 जारी करण्यात आले; एका⁵³ प्रकरणात, एएसएमटी 10 जारी करण्यात आले; एका⁵⁴ प्रकरणात, विभागाने सांगितले की करदात्याची लेखापरीक्षणासाठी निवड करण्यात आली होती; आणि एका⁵⁵ प्रकरणात, विभागाने सांगितले की प्रकरणाची तपासणी सुरु होती. तीन⁵⁶ प्रकरणांमध्ये, विभागाने विसंगतीची कारणे दिली परंतु समर्थित अभिलेखे प्रदान न केल्यामुळे ती पडताळता आली नाही. सात⁵⁷ प्रकरणांमध्ये, विभागाने वेगवेगळ्या वर्षांसाठी डीआरसी 03/ डीआरसी 07/ डीआरसी 01/ डीआरसी 01A/ एएसएमटी 10/ आयटीसी प्रत्यावर्तन/ लेखापरीक्षण सुरु करणे इत्यादी द्वारे आंशिक कारवाई केली होती. उर्वरित 23 प्रकरणांमध्ये, उत्तरांची प्रतीक्षा होती.

(2) आयटीसी (इनपुट/इनपुट सेवा व भांडवली वस्तू) च्या प्रत्यावर्तणात विसंगती:

14 प्रकरणांपैकी, तीन प्रकरणांमध्ये उत्तर प्राप्त झाले. एका⁵⁸ प्रकरणात, विभागाने सांगितले (मे 2025) की करदात्याने डीआरसी 03 (ऑगस्ट 2024) द्वारे ₹ 2.00 लाख प्रदान केले. एका⁵⁹ प्रकरणात, विभागाने सांगितले (मे 2025) की करदात्याला डीआरसी 01A जारी करण्यात आला (मे 2025). एका⁶⁰ प्रकरणात, विभागाने सांगितले की ₹ 4,359.78 कोटींच्या उपलब्ध असलेल्या एकूण आयटीसीपैकी, करदात्याने ₹ 4,278.13 कोटींचे आयटीसी प्रत्यावर्तीत केले होते आणि उर्वरित ₹ 81.66 कोटींचे क्रेडिट योग्यरित्या घेतले गेले होते. आयटीसी प्रत्यावर्तीत करावयाचे असण्याबाबत दर्शविणारे समर्थित अभिलेखे लेखापरीक्षणाला सादर करण्यात आले नसल्याने उत्तर सत्यापित होऊ शकले नाही. उर्वरित 11 प्रकरणांमध्ये, उत्तरांची प्रतीक्षा होती.

(3) आरसीएम अंतर्गत आयटीसी घेण्यात विसंगती:

पाच प्रकरणांपैकी, दोन प्रकरणांमध्ये उत्तर प्राप्त झाले. एका प्रकरणात⁶¹, करदात्याने डीआरसी 03 (डिसेंबर 2023) द्वारे ₹ 77.62 लाखांचा अतिरिक्त

⁵² परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 4 व 23.

⁵³ परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 10.

⁵⁴ परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 2.

⁵⁵ परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 24.

⁵⁶ परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 17, 18 व 20.

⁵⁷ परिशिष्ट 3.2.7 मधील अनुक्रमांक 5, 22, 46, 47, 52, 53 व 56.

⁵⁸ परिशिष्ट 3.2.8 मधील अनुक्रमांक 3.

⁵⁹ परिशिष्ट 3.2.8 मधील अनुक्रमांक 8.

⁶⁰ परिशिष्ट 3.2.8 मधील अनुक्रमांक 6.

⁶¹ परिशिष्ट 3.2.9 मधील अनुक्रमांक 5.

आयटीसी प्रदान केला होता. दुसऱ्या प्रकरणात⁶², असे सांगितले होते की करदात्याने दिलेल्या ताळमेळीनुसार 2018-19 ते 2020-21 या वर्षात प्रदान केलेले एकूण दायित्व ₹ 25.54 लाख होते जेव्हाकी आरसीएम अंतर्गत घेतलेले आयटीसी फक्त ₹ 24.49 लाख होते. विभागाने दिलेले वर्षनिहाय आकडे विवरणामधील संबंधित वर्षांच्या आकड्यांशी जुळत नसल्याने उत्तर पडताळता आले नाही. उर्वरित तीन प्रकरणांमध्ये, उत्तरांची प्रतीक्षा होती.

(4) आयएसडीने वितरित केलेले आयटीसी घेण्यात विसंगती:

एका⁶³ प्रकरणात, विभागाने सांगितले (मे 2025) की 2019-20 साठी ₹ 12.45 लाखांच्या व्याजासह ₹ 13.83 लाखांच्या अतिरिक्त आयटीसीसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आला आहे जेव्हाकी 2020-21 साठी कोणताही अतिरिक्त आयटीसी घेतला नाही. तथापि, 2019-20 साठी ₹ 32.53 कोटींच्या विसंगत्यांपैकी, ₹ 13.83 लाखांसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आला. कोणतेही स्पष्टीकरण / समर्थित कागदपत्रे प्रदान करण्यात आली नाहीत. दुसऱ्या प्रकरणात, विभागाने सांगितले (नोव्हेंबर 2024) की ₹ 8.31 कोटींच्या रकमेसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आला होता (ऑगस्ट 2024).

(5) वार्षिक विवरण आणि एएफएस यामध्ये घेतलेल्या आयटीसीमध्ये विसंगती:

तीन प्रकरणांपैकी, दोन प्रकरणांमध्ये उत्तरे प्राप्त झाली. एका प्रकरणात⁶⁴, विभागाने सांगितले (जानेवारी 2024) की व्याज व दंडासह ₹ 2.67 लाखांसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आला होता (ऑगस्ट 2024). दुसऱ्या प्रकरणात⁶⁵, विभागाने सांगितले (एप्रिल 2025) की करदात्याचे लेखापरीक्षण करण्यात आले आणि करदात्याला डीआरसी 07 जारी करण्यात आला (एप्रिल 2024). उत्तर समर्थनीय नव्हते कारण डीआरसी 07 मध्ये लेखापरीक्षणाने उपस्थित केलेल्या मुद्द्याचा समावेश नव्हता.

3.2.9.5 कर दायित्वाच्या निर्वहनात विसंगती

जीएसटीच्या बाबतीत करपात्र घटना म्हणजे वस्तू आणि/किंवा सेवांचा पुरवठा आहे. एमजीएसटी अधिनियमाचे कलम 9, मानवी वापरासाठी अल्कोहोलिक दारूचा पुरवठा वगळता, सर्व राज्यांतर्गत वस्तू किंवा सेवा किंवा दोन्ही यांच्या पुरवठ्यांवर अधिनियमाच्या कलम 15 अंतर्गत निश्चित केलेल्या मूल्यावर आणि प्रत्येक अधिनियमानुसार म्हणजेच सीजीएसटी व एमजीएसटी अधिनियमानुसार

⁶² परिशिष्ट 3.2.9 मधील अनुक्रमांक 1.

⁶³ परिशिष्ट 3.2.10 मधील अनुक्रमांक 1.

⁶⁴ परिशिष्ट 3.2.11 मधील अनुक्रमांक 1.

⁶⁵ परिशिष्ट 3.2.11 मधील अनुक्रमांक 2.

20 टक्क्यांपेक्षा जास्त नसलेल्या दरांवर, कर आकारणी व संकलन अधिकृत करणारे केंद्र/राज्य वस्तू व सेवा कर नावाचे भारीत करणारे कलम आहे. आयजीएसटीचे कलम 5, केंद्र सरकारला वस्तू व सेवांच्या आंतरराज्य पुरवठ्यावर कमाल 40 टक्के दराने आयजीएसटी आकारणी व संकलन करण्याचे अधिकार देते. एमजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 9(4) आणि आयजीएसटी अधिनियमाच्या कलम 5(3) आणि 5(4) मध्ये काही वस्तू किंवा सेवांवर प्रत्यावर्ती प्रभार आकारणीची तरतूद करते, जिथे पुरवठादाराऐवजी प्राप्तकर्ता कर प्रदान करण्यास जबाबदार असतो.

करदात्यांनी दाखल केलेल्या जीएसटीआर 1, जीएसटीआर 3B आणि जीएसटीआर 9 विवरणांची लेखापरीक्षणाने तपासणी केली आणि करदात्यांनी प्रकट केलेल्या कर दायित्वाची व प्रदान केलेल्या कराची तुलना करून कर दायित्व आणि कर प्रदान यांच्यात विसंगती निदर्शनास आली. तथापि, बाह्य पुरवठ्यासाठी बीजके, जारी केलेल्या डेबिट आणि क्रेडिट नोट्स, प्रत्यावर्ती प्रभार यंत्रणेनुसार कर प्रदान केलेल्या पुरवठ्यांचा तपशील, निर्यातीशी संबंधित कागदपत्रे, करमुक्त पुरवठा इत्यादी संबधत सविस्तर अभिलेखे सादर न केल्यामुळे विवरणांची तथ्ये व आकडेवारी पडताळता आली नाही. विवरणांमधून लक्षात आलेले कर दायित्व व कर प्रदान यांच्यातील विसंगतीचा तपशील तक्ता 13 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 13: कर दायित्वाच्या निर्वहनाशी संबंधित विसंगती.

(₹ कोटींमध्ये)

अ. क्र.	मापदंड	प्रकरणांची संख्या	विभागांची संख्या	विसंगतीची रक्कम
1	वार्षिक विवरण आणि एफएस यामध्ये उलाढालीत विसंगती जीएसटीआर 9C च्या तक्ता-7G मधील ऋण संख्या वार्षिक विवरण आणि एफएसमधील ताळमेळ न केलेली करपात्र उलाढाल दर्शविते.	1 ⁶⁶	1	16.56
2	निर्वहन न केलेले कर दायित्व कर प्रदान करण्यात विसंगती ओळखण्यासाठी जीएसटीआर 9 (तक्ता 5N +10 -11) मध्ये प्रदेय असलेल्या कराची तुलना जीएसटीआर 9 (तक्ता 9 आणि 14) मध्ये घोषित प्रदान केलेल्या कराशी करण्यात आली. (परिशिष्ट 3.2.12)	14	7	32.64
3	जीएसटीआर 9 आणि एफएसमध्ये दर्शविलेल्या उलाढालीतील विसंगती जीएसटीआर 9C मधील तक्ता 5A लेखापरीक्षित एफएसनुसार उलाढालीसाठी आहे आणि जीएसटीआर 9C मधील तक्ता 5O तक्ता 5B ते 5N मध्ये सूचीबद्ध नसलेल्या कारणांमुळे उलाढालीतील समायोजनासाठी आहे. तक्ता 5O मधील ऋण प्रविष्टी विवरणांच्या उलाढालीत संभाव्य घट दर्शवते. (परिशिष्ट 3.2.13)	24	11	5294.21
	एकूण	39		5343.41

⁶⁶ जीएटीआयएन 27XXXXXXXXXX1ZS).

वरील विसंगतींबद्दल विभागाचे उत्तर (नोव्हेंबर 2023 ते जून 2025 दरम्यान) खालीलप्रमाणे होते:

(1) वार्षिक विवरण आणि एफएस यामध्ये उलाढालीत विसंगती:

या प्रकरणात, ₹ 16.56 कोटींसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आले.

(2) निर्वहन न केलेले कर दायित्व:

14 प्रकरणांपैकी, सहा प्रकरणांमध्ये उत्तर प्राप्त झाले. या सहा प्रकरणांपैकी, एका⁶⁷ प्रकरणात, विभागाने सांगितले (एप्रिल 2025) की करदात्याने डीआरसी 03 (डिसेंबर 2023) द्वारे ₹ 69.27 लाख प्रदान केले आहेत; तीन⁶⁸ प्रकरणांमध्ये, डीआरसी 07 जारी करण्यात आले; एका प्रकरणात⁶⁹, 2018-19 वर्षासाठी डीआरसी 01 (डिसेंबर 2023) जारी करण्यात आला आणि 2019-20 वर्षासाठी, उत्तराची प्रतीक्षा होती; आणि एका प्रकरणात⁷⁰, एडीटी 01 (डिसेंबर 2023) जारी करण्यात आला. उर्वरित आठ प्रकरणांमध्ये, उत्तरांची प्रतीक्षा होती.

(3) जीएसटीआर 9 आणि एफएस यामध्ये दर्शविलेल्या उलाढालीत विसंगती:

24 प्रकरणांपैकी, चार प्रकरणांमध्ये उत्तर प्राप्त झाले. एका⁷¹ प्रकरणात, विभागाने सांगितले (एप्रिल 2025) की 2020-21 वर्षासाठी, करदात्याने डीआरसी 03 (फेब्रुवारी 2025) द्वारे ₹ 1.90 कोटी प्रदान केले आणि 2019-20 वर्षासाठी, उत्तराची प्रतीक्षा होती. एका⁷² प्रकरणात, विभागाने सांगितले (मे 2025) की व्याजासह ₹ 65.59 लाखांसाठी डीआरसी 07 जारी करण्यात आला होता (जानेवारी 2025). एका⁷³ प्रकरणात, विभागाने सांगितले (एप्रिल 2025) की करदात्याच्या लेखापरीक्षणादरम्यान बाब पडताळण्यात आली होती आणि 2019-20 आणि 2020-21 वर्षासाठी करदात्यांच्या उत्तराची पडताळणी केल्यानंतर, प्रकरण बंद करण्यात आले. समर्थित कागदपत्रे सादर न केल्यामुळे लेखापरीक्षण उत्तर पडताळू शकले नाही. एका⁷⁴ प्रकरणात, विभागाने सांगितले (एप्रिल 2025)

⁶⁷ परिशिष्ट 3.2.12 मधील अनुक्रमांक 3

⁶⁸ परिशिष्ट 3.2.12 मधील अनुक्रमांक 6, 9 व 10

⁶⁹ परिशिष्ट 3.2.12 मधील अनुक्रमांक 8

⁷⁰ परिशिष्ट 3.2.12 मधील अनुक्रमांक 1

⁷¹ परिशिष्ट 3.2.13 मधील अनुक्रमांक 3

⁷² परिशिष्ट 3.2.13 मधील अनुक्रमांक 10

⁷³ परिशिष्ट 3.2.13 मधील अनुक्रमांक 13

⁷⁴ परिशिष्ट 3.2.13 मधील अनुक्रमांक 8.

की करदात्याने 2019-20 आणि 2020-21 साठी जीएसटीआर 9C च्या तक्ता 50 मध्ये उलाढालीतील समायोजनासाठी त्यांच्या ताळमेळीसोबत योग्य कारणे सादर केली आहेत आणि त्यांची पडताळणी करण्यात आली आहे. उत्तराच्या समर्थनार्थ समर्थित अभिलेखे सादर न केल्यामुळे विभागाचे उत्तर पडताळता आले नाही. उर्वरित 20 प्रकरणांमध्ये, उत्तरे प्रतीक्षेत होती.

3.2.10. निष्कर्ष

हा एसएससीए प्रामुख्याने डेटा विश्लेषणावर आधारित होता, ज्यामध्ये 2018-19 ते 2020-21 साठी दाखल केलेल्या जीएसटी विवरणामधील जोखीम क्षेत्रे, काही बाबतीत, नियम-आधारित विचलन आणि तार्किक विसंगत्या अधोरेखित करण्यात आल्या. एसएससीएमध्ये राज्य अधिकारक्षेत्राच्या रचनेच्या देखरेखीच्या कार्याचे मूल्यांकन दोन स्तरांवर म्हणजे डेटा प्रश्नाद्वारे डेटा स्तरावर व कार्यात्मक स्तरावर जीएसटी विवरणांचे तपशीलवार लेखापरीक्षण आणि प्रभाण्यांचे लेखापरीक्षण केले गेले.

2020-21 साठी 10 प्रभाण्यांच्या कार्याचा आढावा घेतल्यास असे दिसून आले की विवरणांची तपासणी, लेखापरीक्षण, नोंदणी रद्दीकरण आणि जीएसटीआर 10 दाखल न करणे यासारख्या कमतरता प्रभाण्यांच्या देखरेखीच्या कार्यामध्ये होत्या.

पुढे, लेखापरीक्षणाद्वारे ओळखल्या गेलेल्या 718 उच्च मूल्याच्या डेटा विसंगतींपैकी, विभागाने 623 प्रकरणांना प्रतिसाद दिला. यापैकी आयटीसी/कर प्रदानाशी संबंधित 145 प्रकरणे आणि उलाढाल विसंगत्या संबंधित 11 प्रकरणे अनुक्रमे ₹ 1055.43 कोटींच्या आणि ₹ 2793.62 कोटींची विसंगत्यासह अनुपालन कमतरता म्हणून निष्पन्न झाले. व्याज प्रदान न /कमी करणे, जीएसटीआर 2A आणि जीएसटीआर 3B मधील विसंगती, अंतिम कालावधीनंतर दाखल केलेल्या जीएसटीआर 3B मध्ये घेतलेला आयटीसी आणि जीएसटीआर 3B दाखल न करणे यामध्ये तुलनेने जास्त प्रमाणात विचलन निदर्शनास आले.

जीएसटी विवरणांच्या तपशीलवार लेखापरीक्षणामध्ये देखील लक्षणीय गैर-अनुपालन आढळून आले. 100 पैकी, 62 प्रकरणांमध्ये, सविस्तर अभिलेखे जसे की वित्तीय विवरणपत्रे, पूरक वित्तीय खातेवही, बिजके, कराराच्या प्रती इत्यादी सादर केले गेले नाहीत, ज्यामुळे एक महत्त्वपूर्ण व्याप्ती मर्यादा निर्माण झाली. ही प्रकरणे आयटीसी घेणे आणि कर प्रदानांमध्ये ओळखल्या गेलेल्या विसंगतींबद्दल संभाव्य जोखीम दर्शवितात. ज्या 100 करदात्यांच्या अभिलेख्यांची/विवरणांची तपासणी करण्यात आली त्यापैकी, लेखापरीक्षणाला 20 प्रकरणांमध्ये व्याज प्रदान न केल्यामुळे आणि पुरवठ्याचे चुकीचे वर्गीकरण

झाल्यामुळे ₹ 154.64 कोटींच्या महसूल परिणामासह अनुपालन कमतरता निदर्शनास आल्या. याशिवाय, ₹ 6,666.10 कोटींच्या विसंगत्या असलेल्या 119 प्रकरणांमध्ये आयटीसी घेणे, कर दायित्वांचे निर्वहन करणे आणि उलाढाल यामध्ये विसंगत्या निदर्शनास आल्या.

3.2.11 शिफारश

जीएसटी प्रदान व विवरणे दाखल करणे यावर विभागाचे पर्यवेक्षण यामध्ये लेखापरीक्षणाद्वारे अधोरेखित केलेल्या विचलनांना शासनाने त्वरित दूर करावे आणि लेखापरीक्षणाला परिणाम कळवण्यात यावा.

(दत्तप्रसाद शिरसाट)

महालेखाकार (लेखापरीक्षा-II),

महाराष्ट्र

नागपूर

दिनांक: 23 दिसम्बर 2025

प्रतिहस्ताक्षरीत

(के. संजय मूर्ती)

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

नवी दिल्ली

दिनांक: 13 जनवरी 2026